Tartalom

LXV. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM / 2011. JÚLIUS

PETŐCZ ANDRÁS	A visszatért lovas	3
LÁZÁR BENCE ANDRÁS	Séta (hetes), Séta (nyolcas); Séta (tízes)	5
TÉREY JÁNOS	Fekete rózsa (Az *Anyegin*ekről)	9
BRENZOVICS MARIANNA	Darabolás (Részlet a regényből)	11
BECSY ANDRÁS	A harmincas asszony; A szeretet; Doboz	18
ORCSIK ROLAND	Bábel romjainál (Beszélgetés *Mesterházi Mónikával*, *Rácz Péterrel* és *Széky János* műfordítókkal)	20
J. G. FARRELL	Zavaros idők (Troubles) (Részlet) *Mesterházi Mónika* fordítása	29
THOMAS PYNCHON	Beépített hiba (Inherent Vice) (Részlet) *Széky János* fordítása	33
FRANZ KAFKA	levelei Milenához (*Rácz Péter* fordítása)	38
LESI ZOLTÁN	Perzsa költők	42
ALI ABDOLLAHI	Egylábú asztal; A fehér szoba (L*esi Zoltán* fordításai)	44
RESÂ TSCHAITSCHI	Ernyő és gyertya nélkül (*Lesi Zoltán* fordítása)	47
EL KAZOVSZKIJ	Anagrammák; Annotációk (Részletek) *Lanczkor Gábor* fordítása	49
JÁSZBERÉNYI SÁNDOR	A letartóztatás szabadsága	55
TŐZSÉR ÁRPÁD	„Pán kollega” a lét zebráján (Naplójegyzetek 1999-ből)	61
KÁNTOR LAJOS	Az irodalom tudósa volt (Cs. Gyimesi Éva: 1945–2011)	73

NÉMETH ZOLTÁN — Az irodalomtörténet mint mozaik (Gondolatok a *Magyar irodalom* című irodalomtörténet 1945 utáni fejezeteiről) 76

mérlegen

ZSÁVOLYA ZOLTÁN — A modernitás (önmagára) hullámzása [Petőcz András: Behatárolt térben (zárójelversek, 1984–2009)] 84

KOLOZSI ORSOLYA — Családi legendárium (Grecsó Krisztián: Mellettem elférsz) 91

TURI TÍMEA — Kiszámítható pontosság (Lázár Bence András: A teraszról nézni végig) 95

FÖRKÖLI GÁBOR — Használ-e a halál ellenében? (Térey János: Protokoll) 97

SIPOS LAJOS — „Az írás valamiképpen az emberi élet leképezése…” (Lengyel András: Képzelet, írás, hatalom) 103

ILLUSZTRÁCIÓK — A XXXVI. SZEGEDI NYÁRI TÁRLAT anyagából (REÖK 2011. május 14–július 10.) a címlapon (Lakatos Ervin: Rebel in you II.), a 10., 17., 37., 42., 54., 61., 72., 83., 90. és a 102. oldalon

PETŐCZ ANDRÁS

A visszatért lovas

Hajdani, eltévedt lovas,
ha visszatér, majd visszatér.
Megfagy itt a lélegzet is,
s a mozdulat: semmit nem ér.

Vak ügetést, ha hallani,
medvék lapulnak, ordasok.
Hiába futunk, hiába szaladunk,
ránk találnak hatalmasok.

Annyira más a Kikelet!
Most November, Február arat.
Elpusztul mindenik barátunk
a fogcsikorgató tél alatt.

Mégis! Legyen csak újra itt:
kézre kéz, és szembe szem,
hogy újra itt, és éppen ezt,
érzem, hogy feldobog szivem.

Mégis! Hogyha majd visszatér,
valami új, valami más,
sűrű ködben csak kevesek,
nem vízió, nem látomás.

Itt üget újból a fák között,
dühödt vágyakkal tévelyeg,
de célba ér, mert célba tart,
és halottnak ad lélegzetet,

és élőket élővé teend,
mert csak az övé a pusztulás,
mint létező lelkiismeret,
toronyból mélybe zuhanás,

úgy vágtat itt, a hajdani,
soha-volt eltévedt lovas,
vak ügetését hallani,
minden hideg, minden avas.

És mégis ő lesz a változás,
hírére elriad a köd,
múltat hoz és jövőt teremt,
ennyi volt itt az örököd,

és egyszerre mindenki él!,
s az alvó lélek megremeg,
a fény a köddel összeér:
az álom-valóság így kerek.

És utoljára felbuzog
a gyönge forrás: Április.
Sokáig nem húzhatod,
legyél tehát e csínyre friss,

hajdani, eltévedt lovas,
ki a fák között tévelyegsz,
szavadra ellágyul a vas,
és halottnak adsz lélegzetet.

*

Soha-volt lovas, ha visszatér,
itt, a hidegben, miről mesél?
Párát lehel lélegzete:
azt kérdi tőled, érted-e?

LÁZÁR BENCE ANDRÁS

Séta (hetes)

Egy kirakatot nézel.
Délután van. Árva péntek.
Szűk megálló minden méter.
Csak egyedül férsz el benne.

De elhiszed, hogy az alvó város
most felébred. Felébred és a kirakatban
megindul a fények harca.
Aki erősebb, akiben erősebb
az árva péntek, az jobban
üt, jobban tükröződik, az már fénylik.

Egy kirakatot nézel.
Nem figyelsz, csak nézel.
Aztán neked megy valaki.
Megfordulsz. Felejtesz.

De szűk megálló minden méter,
ezt nem felejted. Vigyázol. Benn
maradsz. Talán felébred, benne te is.
Gondolod. Talán busz jön, talán
megáll, talán nem is kell jegy.
Nincs nálad pénz.

Megfordulsz. Nézed. Figyeled
az arcot. Barna szemek, rövid haj.
Nyári ruha, feszes. Árva lábak.
Neked ment. Ez nem mentség.

Aztán látod, hogy darabokra
tört az akvárium, amit
a könyökhajlatában vitt.

A kirakat fénylik. Nem tükröződik semmi.
Csak fénylik. Minden méter szűk határ.
Gondolod. Árva péntek. Alvó város. Eszedbe jut.
De barna szemek, rövid haj, nyári ruha, feszes
árva lábak, ez is. Elfértek talán ketten is.

Aztán egy kirakatot néztek.
Árva élet. Gondolod.

Nincs megálló, busz se jön tán,
nincs is pénzed. Délután van. Árva péntek.

Most csak egyedül férsz el benne.

Séta (nyolcas)

Egy férfit keresel. Tömeg
van. Több mázsás. Megindulsz,
a fejed fordul. Nem találod.
A sugárutak túl hosszúak.

Ölni akarsz. Vagy legalább ütni.
Okot keresel. A bűn túl egyszerű,
eszedbe jut.

Tömeg van. Több mázsás. Megemeled
a lábad. Túl könnyű. Rúgni akarsz.
Vagy legalább ütni. Melletted vágyról
beszélnek. Feletted hűségről. Okot
keresel.

A bűn túl egyszerű, a vágy is az.
De hormonok működnek benned.
Keletkeznek, hatnak.
A sugárutak egyre hosszabbak.
Nem fogynak. Benézel minden ablakon.

Mit mondanál egy gyereknek?

Egy férfit keresel. A nő már elmúlt.
A tömeg több mázsás. A bűn túl könnyű.
Vétkezni kéne.

Hazudj, lopj, paráználkodj, ölj.

Ezt mondanád.
Az élet végtelen. A hazugság is az.

A férfit keresed. Aztán
megtalálod. A nő azt hitted elmúlt.
Ott fekszik alatta. A hormonok keletkeznek,
hatnak. Melletted vágyról beszélnek.
feletted hűségről. Az ok megvan.
Most már vétkezhetsz te is.

Aztán megkérdezi, miért?
A hazugság végtelen. Az élet
kevésbé az.

Séta (tízes)

Fel kell, hogy ébredj.
Nincs harang, nincs háború.
Lámpához nyúlsz. Nem kéne.
De fel kell, hogy ébredj.
Száraz a száj. Kialudt.
Hogy kitől, nem tudod.

Lámpához nyúlsz, melletted úgy
sincs senki. Sötét van. Félelem.
A szekrényen a nevedet keresed.
Nincs tárca. Nincs irat. Nincsenek
tények. Itt hagyott. Ott hagyott.

Száraz a száj. Kialudt.
Nincs harang, nincs háború.
Játszani kéne, gondolod.
Valami egészen hétköznapit.
Felejteni, mondjuk.
De nincs tárca, nincs irat.
Nincsenek tények.

Aztán bárányokat számolsz.
Kortyot iszol. Napi adagot.
Féldecit. Csak álmodsz, eszedbe jut.
De nincs tárca, nincs irat.
Nincsenek tények.

A fényben festmények vannak.
Női arcok. Apák, dédapák.
Hétköznapi tájak.

Hazugság. Hogy kitől,
nem tudod.
Az ember kétszer téved.
Egyszer ébred. Egyszer álmodik.
Valami egészen hétköznapit.

Mondjuk bárányokat számol,
bárányokat a félelemben.
Bárányokat a festményekben.
Nőket, apákat, dédapákat.
Lámpához nyúl, de nem ébred.
Nem tud. Nincs tárca, nincs irat.
Nincsenek tények.

Aztán háború van,
és harang zúg az agyban.

TÉREY JÁNOS

Fekete rózsa

AZ *ANYEGIN*EKRŐL

Csajkovszkij *Anyegin*je számomra először valamivel, valamicskével, egy picivel puhábbnak tűnt Puskin *Anyegin*jénél. Puskiné tulajdonképpen egyáltalán nem puha, nem is édeskés, hanem lédúsan fanyar, váratlan finomságokban dúskál. És végtelenül kiábrándult, ábrándgyilkos, minden negéd futamot betemető. Ezzel együtt szerelmes az életbe. Az Isten háta mögötti orosz kúria napsütötte melankóliája mellett a pétervári dandy spleenjét és fejlődő depresszióját is szeretném látni, hallani. Mert ez valóban érzelmi nyomor a végkifejletben, nem csupán a pózoló világfi csődje, hanem az égető kérdés: „Most akkor a hátralévő életemben mit fogok csinálni reggeltől estig, háromezer napon, harmincezer napon át? És minek, miért… ha már ezzel a nővel nem."

Anyegin keresztül-kasul bejárta Európát – ezer fürdőhely teázó orosz mágnásokkal megrakva –, és semmi, de semmi, csak a meghasonlás mindenekben. Netán kéne neki egy polgári foglalkozás, amellyel lecsapolhatná energiáit? Á, dehogy. Hiszen energiái sincsenek. Eladósodott ugyan, de azért ez még bőven nem a siralomház küszöbe. Nincs egy szál barátja (aki volt – a mesebelien naiv Lenszkij, aki költő, mi más –, azt ő végezte ki élcekkel, szeszélyből, ugratással, majd *de facto* párbajban is: nagy kérdés, *miért nem lőtt fölé vagy mellé?*), a nőkben régen nem hisz. Ez már nem flegma, hanem csömör. Másodjára megleltem Csajkovszkijban, amit olyan türelmetlenül kerestem. A spleent a szélesen hömpölygő főtémában. A keserv ott van például Lenszkij híres áriájában is: „Kudá, kudá?" Tatjána kezdetben, mielőtt levelét megírja, versztákra jár a világfájdalomtól. Anyegin fanyalog, kevesli önmagát vagy a lányt, talán le is nézi? Mindenesetre lepasszolja. Ábrándos vidéki fruskaként még nem oké, hercegnőként mindjárt szekszepilje támad; falusi környezetben falusi lánynak tűnik és semmi másnak; annál elsöprőbb nagyasszony lesz a báli forgatagban, mint Greminné, mint fölemelkedett *celebrity*. A nagy fáziskéséssel jelentkező, de akkor már lávatörésszerű (és viszonozhatatlan és tökéletesen hiábavaló) szerelem.

A puskini enciklopédiából Csajkovszkijnak igazából egyetlen szálra kell koncentrálnia, mégpedig a magánéletire, körítésként némi csoportos foglalkozás, befőzés, aratás, házibál, nagyestély stb. Puskin információözöne, bűbájos ellentmondásai, e gazdagon fecsegő líra helyett tiszta képletet kell létrehoznia. (A ma-

ga módján elég tiszta képlet a verses regényé is: nincsen remény.) Pjotr Iljics töredezett és kihagyásos szerkezet helyett kerek egészet teremt. Némi túlfolyásokkal. Gremin belépője öntetszelgően öblös és csöpögős, monsieur Triquet alakja nem is kicsit bosszantó: nyilván hatáselem, korkívánalom, de ma már nem üt akkorát a szimpla bohóckodás. Vagy legalábbis nem itt. Az sem mindegy, miféle paravánokat kap ez a darab. Poros díszlet poros előadást eredményez, láttam már olyat. De ez már a mindenkori színre állítók gondja legyen.

KOVÁCS G. TAMÁS: UNCSI VAN.

BRENZOVICS MARIANNA

Darabolás

(RÉSZLET A REGÉNYBŐL)

A világegyetem úgy tűnt fel előtte, mint valami roppant betegség.
Victor Hugo

Hajnal Gyöngyi a lakkozott körmeit nézi, és Lakmé jut eszébe, az egyetlen opera, amelyet Odesszában látott. A Lakmét alakító operaénekesnőnek pirosra volt lakkozva a körme, a jobb nagylábujján lepattogzott.

Gyöngyi nagybátyja gombás lábkörmét, sötétvörös lakkal fedte le. Amikor levette a zokniját az odesszai strandon, mindenki a piros körmét bámulta. Olyan hatása volt, mint a felkiáltójelnek. A nagybátyját nem zavarta, hogy a napozók csak a lábujját nézik, szétvetett lábbal, csípőre tett kézzel megállt a homokban, és maga elé köpött. A strandon vett egy „USA California" feliratú sapkát, gombostűvel átkaparta „UA Cafor"-ra.

Haladt a korral. Volt mobilja, beütötte a számokat, és hívott. „Engedjétek hozzám!", szólt bele, és szidni kezdte a hívott személyt. Feltöltődött, szövegelt a napon. Ilyenkor indulatszó volt. Komor kiáltás.

Gyöngyi nagybátyja nem volt rossz ember. Szerette a feleségét, Anna nénit. A konyhában, az otthonkán keresztül, megmarkolta a pináját. Az erkélyen felmutatott az égre, és magyarázott. Főnök volt, szerette, aki rendben sürög-forog, pörög, körbe-körbe, ahogy a Föld, a Hold, és más bolygók. A körformát, mint a női mell, az o-ra nyitott száj, a köldök, bele lehet dugni a nyelvet, az ujjat, ott lehet tartani, forgatni…

„Jaj, elszédülök, na!" „Hagyja abba!", kiáltott fel Gyöngyi nagybátyja karjai között, aki a lány hónalját megmarkolva önmaga körül forgatta. Gyöngyi azt érezte, hogy a homloka körbevérző koronapánt, villog, és kihal a látóközpontja.

Nem emlékszik, szeme befordult rés, keze apró, kisdarab. Ujjai végén éles fényűek a körmök, kézfejét négy csont emeli, kígyózó karperece zárja. Mindennek van eleje és vége.

Gyöngyi középkorú, harminc három éves. Nem fiatal, de nem akar fiatal lenni és idős sem. Öregednek mellette, de nem azonnal, emiatt észre sem veszi. Felgyorsul benne az idő, ezzel sokkolja a szomszédját, aki motyog valamit a háta

mögött. Megfiatalodik, felvidul. „Új szerelem?”, kérdezi. Gyöngyi sejtelmesen mosolyog, összehúzódik a szeme alatt a bőr, ami öregíti.

Húzódozik az időtől. Mit csináljon vele? Elhagyná, de ideje rátapadt. Vele néz egy kátyút. A keletkezésére gondol. Hogy nagy volt a hőmérsékletingadozás. A szélsőségek nyomot hagynak a domborzaton. Mert a forróságban fagyira vágynak. A pólusváltás miattráncosodnak meg. A lány arcán alig van bemélyedés. Mégis, fogy az ideje. Alig negyvenhat kilogrammot nyom. Megemészti az éveit. Nem eszik sokat, inkább fecseg. Fél, remél. Új szavakat. Jön egy szó: „hűha!”, remeg. Ideges, ideje kés, éles és szűk, kezdetben a nyelén áll.

Kezdetben tágas volt a napja, középtájtól fogyó Hold, vagy inkább gyűrött papír, ha hozzáér, felszakad.

Megtámadják a foszlányok. „Honnan jönnek?” Szél hozza messzi vizekről. A mélyben is van víz. A háza előtt a kútban, amelyhez bűvölet nem fűzi. Talán azért, mert kút, nem mélységes, benne néma, lápos víz.

Gyöngyi nagybátyja kétszobás, lakótelepi lakásában lakott, három napig. A lány este Nap alakú, sárga párnát kapott. Rá volt hímezve egy mosolygós, piros száj. Feje baloldalát a párnájára hajtotta. Kívül tekervényes fürtjei takarták, belül csavarodó agya, mint a dió, de ehetetlen.

A tengert már első nap kereste a ház körül, de csak egy mesterséges tavat talált, ahová a nagybátyja másnap elvitte horgászni.

Gyöngyinek meg kellett alkudnia a poros vízzel, a csonka fákkal. Itt került sor a második napjára, mint valamilyen robotos ügyre. Aztán ez mégiscsak az élet, gondolta, de hát mitől volt akkor az a furcsa, kellemetlen érzése?

Gyöngyi nagybátyja feszülten és köhögve úszott. A parton levette a piros gatyáját, és kicsavarta. Gyöngyi éppen odanézett, majd elkapta a szemét a lecsüngő toldalékról. Szégyent érzett és zavart, mint egy kutya, akinek a farka vízbe ér.

Közben, nagybátyja utasításának megfelelően, horgászott, fenn is akadt egy fekete sürgő-forgó Gyöngyi botján. Megpróbálta kiszabadítani, de nem tudta a kis hal torkából kiakasztani a horgot. Visszaeresztette a botot az olajfoltos vízbe, hátha a hal valahogy lekászálódik róla.

Azt mondják, „pusztulnak, mint a halak”. A nagybátyja akváriumában nagy, fémszínű, alattomosan úszó lények voltak. Gyöngyi légies halait megették a csigák.

Nagybátyja fenyegetően közeledett a lány felé, útját fák, bokrok kísérték. Két lábon jött, egyenesen, gyomorszaggal. Megállt a lány mellett, utasítgatta, mit, hogyan tegyen. A kishal a horgon maradt, a nagybáty letépte a botról, és a koszos műanyagvödörbe dobta.

Aztán a hűvös ácsorgás, a halak tátogása, vergődése. A lány didergett, amikor taknyosan lágy húsuk fölpattanva megvillant. Nem szerette az ízüket. Szerette nézni vízhonos sürgésüket-forgásukat, a létezésüket.

A halat miért nevezték el a halálról?, kérdezte magától Gyöngyi. Nem akart Karácsonykor pontyot enni annak emlékezetére, aki télen született és tavasszal halt meg. Éppen fordítva, mint az évszakok.

Sokszor gondolt a szent családra. Az apára, aki már reggel ideges volt, érezte, hogy jön a Karácsony. Az asztal köré gyűltek: apa, anya, lány. Apa unottan nézelődött, bekapott egy combot, nem nyújtott szárnyat a lányának. Anya letakarította az asztalt, majd ült egy kicsit a félhomályban.

Gyöngyi szerint nincsen apja, se anyja, se ünnep, se más. Apa kiáltása van, mely előretört és szétszóródott a nyirkos résben. Lett egy lelkes alakzat, Gyöngyi a neve. Kilátás van, poros víz, csikkekkel teleszórt táj. Egy darab fekete van, rajta kivilágított mozdulatromok – az ünnepek előtti mosás, főzés, takarítás jelei. Leöntik a fejét büdös kölnivel, utána le kell szednie, meg kell terítenie az asztalt: sonka, franciasaláta, tojás, pászka. „Mit kér?" „Nem kérek, köszönöm". Elvesz egy szelet süteményt, megkóstolja. Leülne, de szívesebben felülne az asztalra.

Gyöngyi húsvétkor egy zöld dombról nevetve leszaladt. De az csak egyszer volt.

Rengeteg a víz a testünkben, magyarázta Gyöngyi a vödörben vergődő halaknak, és olyan anyagok, mint a csillagokban. A Hold emeli és leengedi a tengert. Gyöngyi a Halak, a nagybátyja a Vízöntő jegyében született.

Aztán a húgáról mesélt, aki kedves volt és szép. 1986. április 26-án halt meg, agydaganatban. Gyöngyi, amikor meglátogatta a kórházban, paróka volt a fején, sírt, sajnálta a haját.

Gyöngyi úgy magyarázta a halaknak, hogy Csernobil, mint egy gonosz csillag, felemelte a húgában a vizet, és nem engedte el. Púp keletkezett a fején. A szomszéd lánynak, Bojtos Andreának is nőtt egy pukli a fején, de nem volt rosszindulatú, és magától lelohadt.

Hajnal Gyöngyi harmadik nap látta meg a végtelen és hideg vizet: púposodott-egyenesedett, kizúgott a partra. Élt és zöld volt, nem feketére lakkozott, mint az űr.

Gyöngyi szemei sűrű vizek, tengerszemek, melyeket a nyálkás medúzák bűvöltek meg. A hideg, piszkos vízben fogdosta áttetsző, puha házukat. Éppen ellenkező felépítésűek, mint a csigák, a házuk lágy, nem kemény csavarodás.

A parton egy fodros bőrű nő megszólította, hogy hagyja abba a játszást az idegen lényekkel, mert mérgezőek. Gyöngyi mosolygott és tovább borzongott az engedelmesen a tenyerében elterülő nyálkás testtől.

Erről beszélt Spicl Dezső is, az osztálytársa, aki elárulta Gyöngyinek legkínosabb és legmegvilágítóbb érintkezését: Spiclnek öt éves korában volt egy kövér, fogyatékos barátja, akit egyszer a hasára fektetett, lehúzta róla az alsóneműjét, és izgatottan bámulta puha, fehér fenekét. Vonzotta az engedelmes anyag.

A nagybátyja elaludt a parton, fáradt volt már. Életfáradtsága volt. Rászállt a homok, hogy megszitálja kemény, fekete színét. Körülzúgta a tenger hangja, átszűrte a part illata, hogy szelíddé változtassa vad, torzó létezését. De a nagybátyja nem hagyta magát. Egyre makacsabban húzta össze a testét, piros körömszíne kirítt a tájból.

Gyöngyi nem akart a látványba belebonyolódni, elindult fagyizni. Elidőzött a parkban a bor automatánál, amely előtt zilált sorban dülöngéltek, vizeltek az emberek. Az egyik letolta a nadrágját és leguggolt.

Gyöngyi odébbállt egy betoncsíkra, és hagyta, hogy derekáig elborítsa a piszkos hullám. Amikor túl vadul és hatalmasan közeledett a víz, arrébb futott. Sokan nézték magányos játékát, mintha a fodros bőrű nő is odakerült volna. Mutogattak a lánynak, intettek, hogy ne menjen olyan közel a tengerhez. Aztán egy jó szagú, magas férfi, megfogta a kezét, és elsétált vele. Kellemes hangja és egyforma mosolyuk volt. Puhán lépkedett, kedvenc macskájára emlékeztette, akit, miközben Gyöngyit várta, elütötte egy autó.

Gyöngyi otthonosan érezte magát az idegen férfival, aki a lánynak olyan távolinak tűnt. Az út mellett fehér bogyós bokrok voltak, amelynek nem ismerte sem a latin, sem a magyar és orosz nevét. Leszakított egyet és rálépett. Szerette a lágy érintkezést a talpa alatt. Erre az élvezetre Spicl tanította, aki Brezsnyev Szűz Földjének a szélét egyszer megperzselte, aztán a Gyöngyi húgának fején ütögette. Amikor megunta, nekilökte a lányt a polcnak. Kigombolta barna, szúrós ruháját, amelyből, mint egy medúza, előbukkant húga lágy, fehér melle.

A Szűz Földet nem olvasták, Gyöngyi gyakran mondta a húgának, hogy ami ki van téve a polcra, azzal nem kell foglalkozni, az élet kirakataiban a rossz férfiak ágálnak. Ne sirassa meg Brezsnyevet, Andropovot, Csernyenkót, akik egymás után haltak.

A húga felsírt a mityingen, így hívták, hogy mitying. Talán Mozart Rekvieme miatt bőgött, de ezt sohasem vallotta be. Mozartot nem érti, mondta, Csernyenkóék viszont aranyos bácsik voltak, itt éltek, a fővárosunkban, Moszkvában, és most meghaltak. Brezsnyevet nyitott koporsóban temették, amikor vitték, alázatosan rázkódott a feje.

Gyöngyi is gyakran felsírt, ha nagy embert temettek, vagy ha valakit nagyon ünnepeltek.

Gyöngyi a macskás, nyugodt férfival akart maradni, de az visszavezette az agresszív nagybátyjához, és átadta neki. Soha többé nem látta.

A nagybátyja már felzavarta a partot a lány után, először a tengerben, majd a parton kereste. Mindenki őket figyelte, Gyöngyit, hogy most meg lett. A csavargó, a hálátlan, sugdosták. Elment a kis görcs fagyit venni, a nagybátyja fejében majdnem megpattant egy ér miatta, ő meg pofákat vág, úgy csinál, mintha elűzték volna.

Gyöngyi elfutott a zűrzavartól, és beugrott a magas beton oszlopról a vízbe, izgalmában bevizelt, a tenger magába fogadta úgy, hogy közben nem szennyeződött be. A nagybátyja utána ugrott, Gyöngyi látta az utána úszó piros foltot.

A kutyájának először csak annyit mondott az odesszai útjáról, hogy normál volt. Aztán mesélt hosszan a nagy, hideg vízről, a medúzákról, és a fekete halacskáról, akit megölt. A szálkáról, amely a két lábujja között begyulladt. A seb és a kenőcs közös szagáról. Az operáról, amelyről csak annyit tud, hogy Lakmé nő. A kifutópályáról, ahol ereiben érezte a gép nehéz gyorsulását. A hűvös repülőgépről, amivel elérte a felhőket, de nem tudta azokat megérinteni. A tájat kockás asztalterítőnek látta, a felhőket tömegeknek, hányingere volt, és a zacskóra gondolt, de nem rakta tele, nem volt mivel. A nagybátyjánál már kihányta magát az utazás előtti utolsó vacsorán. Előtte az asztalterítőt nézte, rajta a fehér vonalak – elválasztanak, összekötnek –, Gyöngyi jobb mutatóujjával tapogatta a kockás mintázatot. Ettől elszédült, bezöldült, „hányingerem van!", kiáltott fel. Mindenki sajnálta, aki jelen volt: Ljuba, a szomszéd kislány, Anna néni, a nagybátyja, aki halat tett a lány szájába, hátha az beindítja a feltörekedni kész anyagot. Sajnos a torkán akadt egy szálka, és irtózatos köhögésbe kezdett. Anna néni orvosért sietett, de visszafordult, mert eszébe jutott, hogy nem dolgozik ilyen foglalkozású személy a lakótelepen.

Veregetni kezdték Gyöngyi hátát, borral itatták. Végül győzelem! Akár a gejzír, emelkedő sugár tört fel a lány szájából, majd lehervadt, mint a Z betű teteje, és szétterült a magas asztalon. Mindenki megnyugodott, örvendezett, ölelgették a lányt, majd távoztak, úgy, ahogyan érkeztek: egyszerre.

Gyöngyi megmutatta a kutyájának a fényképet, amelyen piros műanyagbálnával áll a hullámzó tenger előtt. Belekerült a képbe a fodros testű nő is, később megpróbálta kivágni, de akkor eltűnt volna tenger, ezért visszaragasztotta. Rosszul, mert a fényképen oldalra csúszott Gyöngyi feje, és kép is ragacsosan gyűrött lett. Végül összefirkálta és darabokra tépte.

Anna néni megkedvelte Gyöngyit, és lelkesen emlékezett az együtt töltött három napra. Vlagyivosztokban is jól érezte magát, ahol egy ideig a férje tengerészként szolgált. Anna néni jó és szomorú, magyarázta a kutyájának Gyöngyi, a nagybátyja beteg, reinkarnációs traumája van. Vannak olyanok, akik jók és boldogok. Gyöngyi velük szeretne időzni.

Miközben lemossa acetonnal a körméről a lakkot, a rádióból megtudja, hogy csigával lehet ránctalanítani. Gyöngyi ki szeretné simítani tekervényes múltját, ezért mindent meg akar tudni az amnéziáról. Egy folyóiratban olvasta, hogy spontán jön-ér véget, stressz hatására. Bomlott, bolygó, nyúlós állapot.

Erről eszébe jut Spicl, aki a kagylókból szemléltetőeszközt készített, és fejezetekben számolt be Gyöngyinek a halálos eljárásról:

1. A pállott vízből kifogta a kagylókat.

2. Lesózta nedves nyílásukat.

3. Az elpusztult csigákat késsel kaparta ki.

4. A kiürített kagylókat fóliával letakart koporsó-csokidobozba ragasztotta.

5. Erős dögszag csapta orron, mert a kagylókból nem vájta ki maradéktalanul a nedves húst.

6. A hullaszagot gyöngyvirágdezodorral enyhítette.

7. Most is érzi a gyöngyvirág és az oszló hús egyesült szagát.

Spiecl hússzomjasan cselekedett.

A lányt nem érdeklik a történetek, a kagylós történet tekervényesen taszította. Míg Spicl az iskolaudvaron zümmögött, a rothadó alma mellett kialakult spirális csigaház fölé hajolt, és egy hajlékony fűszállal piszkálta a házából ki-be bújó, nyálkás, szédítő lassúsággal mozgó lényt. Csodás csiganyálka. Szétkente a kezén. Megfigyelte, hogy a pucér csigák Keletre, a házas csigák Nyugat felé siklanak. „A határon a cigaretta csempész férfiak talpa alatt hangosan recsegtek”, mondta Spicl, és Gyöngyi elszomorodott.

VÉGH ANDRÁS: SZÍN-FAL/RAGADOZÓ

BECSY ANDRÁS

A harmincas asszony

Vádaskodott és magát védte,
végül (végre/végleg?) kikapcsolta
a telefonját, én meg azóta:
null-hat-harminc…, de ma, fenébe,

nem megy, mi is volt mobilszáma,
néhány nyomógomb, látszik, elkopott,
de hogy a sorrendjük, a megszokott,
melyik mi után jött, hiába,

az ujj sem engedelmeskedik,
csak bóklászik a billentyűzeten,
ezerszer ütötte le pedig,
táncolta el magánszámát nekem.

Én is kopok, érzem: ő is keres,
a harmincas asszony. (Vagy hetvenes?)

A szeretet

A palack csőrén át kibújik
az édesítőcsepp, s a konyha
fenyőszínét magába oltja,
melytől telt gömbbé érve hullik

a csésze gőzén túli tóig,
de mielőtt aljára érne,
a kávés porcelán mélyére,
a feketében feloldódik.

Az első történetet kéne
valamikor valahogy utol-
érni, mikor még kristálycukor
csobbant a még nem instant lébe,

s szerelemmel tálalta Anna
– mert már csak szeretettel adja.

Doboz

Fejének nyomát párna
vigyázza még itthon,
ezerféle lim-lom
maradt rám most utána.

Egy gyufásdoboz onnan,
egy képeslap innen,
ládában már minden,
felírva, hogy mi hol van.

Csak kacat vagyok én is,
az ő szenvedélye,
dobozoló fétis,
s mert magamban is hordom:

úgy tűnt, sosem lesz vége,
kétszer kellett pakolnom.

Bábel romjainál

MESTERHÁZI MÓNIKÁVAL, RÁCZ PÉTERREL ÉS SZÉKY JÁNOS MŰFORDÍTÓKKAL
ORCSIK ROLAND BESZÉLGET

Mi alapján választanak fordítandó szerzőt? A személyi vonzódás vagy a világirodalmi kánon a döntő?

RÁCZ Péter: Inkább azt mondhatom, hogy a szerző választ engem. Kierkegaard *Félelem és reszketés*énél nem volt megbízó, inkább egy sugallat hatására kezdtem a munkának. A *Haszid történetek* (Martin Buber) már elég nagy munka ahhoz, hogy ne csak magamnak csináljam. Igaz, hogy a kiadó évekig nem kapta meg a jogot, de az alatt is dolgoztam rajta. Tulajdonképpen sajnálom, hogy nem kapok még több megbízást, mert még nem futottam ki magam mint fordító, igaz, más pályákon is szaladgálok.

SZÉKY János: Mivel prózát fordítok, ahol az alapegység a regény vagy egyáltalán a könyv, évtizedek óta nem dolgoztam kedvtelésből, „hú, ez nagyon tetszik, hátha megjelenik valahol"-alapon. Szerencsére a kiadók nem keresnek meg olyan könyvekkel, amiket nem szeretek. Bár az is ritka, hogy elsőre elfogadják az ajánlataimat.

Mennyire fanyalognak, amikor a személyi habitusuktól idegen szerzőt fordítanak? Ez a fanyalgás, illetve ellenkező esetben rajongás érződik-e a munkájukon?

SZÉKY: A fanyalgás rossz szó. Tudomásul veszem a feladatot. Ha nagyon bosszant, az annyit is jelent, hogy én jobbat tudnék csinálni, ilyenkor valamilyen formában meg is csinálom. *Az olvasás története* című, egyébként roppant erudícióval megírt és nagyon szép könyvben például bosszantott az utalások trehánysága, úgyhogy a szerkesztővel együtt jól megjegyzeteltük, kiigazítottuk. Egyébként fordítottam már gyerekújságot is, az se volt könnyű játék, viszont jól jövedelmezett, és élveztem. Valószínűleg, és ezt viccen kívül mondom, közel állt a habitusomhoz.

MESTERHÁZI Mónika: Nagyon undok munkát vissza lehet utasítani: érdemes előre elolvasni a könyvet. Szerintem mindig kell tudni nemet mondani. Amúgy jobb, ha a hozzáértés érződik, mint a rajongás, bár amit az ember szívesen, lendületesen fordít, az általában jobb szöveg lesz, mint amit un.

Fordítottak-e már nyersből? Mi a különbség, ha nyersből, s ha ismert nyelvből fordítanak?

RÁCZ: Közvetítő nyelvből inkább, a Kierkegaardokat az egyébként megbízható német fordításokból csináltam. De mivel emiatt nem értettem egyet magammal, abbahagytam, illetve azt mondtam magamnak, hogy ha még egy Kiergaard-megbízást kapok, előbb megtanulok dánul. Még nem kaptam.

SZÉKY: Nyersből még nem, műfordítást már továbbfordítottam (Nabokov: *A bűvölő*, Jü Hua: *Testvérek*). A jó fordításból tudni lehet, milyen rugókra jár az eredeti.

Milyen pályázati lehetőségei vannak annak, aki műfordítással szeretne foglalkozni? Milyen hazai és külföldi források léteznek?

MESTERHÁZI: Általában a kiadó pályáz a könyvre, vagy közösen, a műfordító nevére. Manapság ebből is inkább a könyvet adják ki, jó esetben a fordító az ő nevére pályázott könyvért valóban többet kap, mint az elég alacsony átlag ívdíjat. Ezek feudális szokásjogból táplálkozó megállapodások. Amúgy a fordító pályázhat külföldi ösztöndíjra, fordítóházakban való tartózkodásra. Negyven évesnél fiatalabbak megpályázhatják a Babits Mihály műfordítói ösztöndíjat, de ennek elég kemény feltételei vannak.

RÁCZ: A fordítóknak tudomásom szerint csak a külföldi fordítóházak állnak rendelkezésére, ahol ösztöndíjat kaphatnak. A bécsi Institut für Wissenschaften des Menschen szintén meghirdet ösztöndíjakat. Néhány éve a minisztérium létrehozta ugyan a Babits Ösztöndíjat, sajnos rettenetesen kevés pénzzel – tovább kellene fejleszteni (tehát nem vissza). Ugyanez vonatkozik a Magyar Könyv Alapítványra is.[1] A kiadók által megpályázott támogatások (pl. az EU Kultúra programjában) garantálják a honoráriumok kifizetését, de ez honorárium, ami ugye jár.

SZÉKY: Nem volt szerencsém hozzájuk. Illetve régen, a 90-es évek közepéig még kerestem őket, de mindenhonnan lepattintottak. Lehet, hogy ma már jobb a helyzet.

A Magyar Műfordítók Egyesülete milyen szinten képviseli a műfordítók jogait? Segítenek a ki nem utalt honoráriumok, a jogtalanul kiadott kéziratok, s további szemtelenségekkel kapcsolatos tanácsadásban, illetve mennyire nyújtanak segítséget a pályázatoknál?

MESTERHÁZI: A tagok segítik egymást jogi ügyekben tájékozódni (Todero Anna pl. közzétette a fizetési meghagyás-eljárásban szerzett tapasztalatait), illetve az egyesület íratott ún. szerződésmintát és szerződéstükröt (lásd a www.muforditok.hu dokumentumai között), ahol a ránk vonatkozó szerzői jogok és más fontos feltételek szerepelnek. Amúgy a szerződés részleteinek kialkudásakor elég sok múlik a személyes fellépésen, a fordító és a kiadó viszonyán, ugyanis az ívhonorárium régen nem tartja a lépést a minimálbér emelkedésével, és a versenyjogi törvény miatt nem is szabhatunk meg minimális ívhonoráriumot, mert az kartellezés volna, mint az autópálya-tenderek esetén… Hasonló okokból büntette meg nemrég az MÚOSZ-t a Versenyhivatal.[2]

RÁCZ: A MEGY az egyik legfontosabb spontán érdekvédelmi szakmai szervezet. Természetesen még nincs túl sok rutinja, és a magyar jogi környezet sem olyan fejlett e téren,

---

[1] Az interjú készítése idején az alapítvány még létezett.

[2] „Versenykorlátozásra alkalmas a MÚOSZ honortáblája. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) versenykorlátozásra alkalmas magatartást tanúsított, amikor ajánlott minimálárakat tett közzé – állapította meg a Gazdasági Versenyhivatal (GVH). Emiatt az érdekképviseletnek 3 millió forint bírságot kell fizetnie." Budapest, 2008. december 17. (http://www.gvh.hu/gvh/alpha?do=2&pg=11&st=1&m5_doc=5600)

mint mondjuk a német. Gyakran és nem sikertelenül hívja fel a figyelmet a műfordítók érdekeire. De hatékonyan szerintem csak akkor képes képviselni a fordítók jogait, ha emellett a fordítók sem nyuszit játszanak, hanem kihúzzák magukat. A kiadók által felajánlott szerződés csak egy minta, a fordító tegye bele a saját követeléseit.

SZÉKY: Friss tag vagyok, egyelőre azért vagyok hálás, hogy figyelmeztetnek: ne legyek olyan puha.

Széky János az egyik tanulmányában azt állítja, hogy az 1990-es években színvonalcsökkenés következett be a magyar műfordítás kultúrában. Vitathatatlanul igaza van?

MESTERHÁZI: Színvonalcsökkenés annyiban, hogy kevesebb ember olvassa el a kiadóban a könyvet, nyelvi és stílszerkesztés helyett van egy szerkesztő, aki ha nem lelkiismeretes, bele se néz az eredeti szövegbe, hacsak nem gyanús neki valami, és így előfordulhat, hogy az eredeti szerző stílusát javítgatja. Ha viszont lelkiismeretes, és jól együtt tudnak működni a fordítóval, akkor az több munka, ugyanazért a pénzért. Más kérdés, hogy szerintem ilyen rosszul fizetett munkát rosszul végezni nincs értelme.

RÁCZ: Így van, mert hirtelen megszaporodtak a kiadók, és messze nem mindegyik elég gondos és alapos. Ezért szükségesek a műfordító kurzusok, szakmai hétvégék, de ugyanúgy a nagy tapasztalattal rendelkező „nagy öregek" előadásaira, szakmai tudásának átadására, a szakmai minimum lefektetésére, a céh öntudatának erősítésére is volna igény. Ti. számos kiadó próbálkozik költségmegtakarítással, kisebb honoráriumért elvégzett és gyakran gyengébb minőségű munkát is elfogad, holott azzal a maga renoméját rombolja, ahelyett, hogy építené.

SZÉKY: …

Voltak mestereik? Hány embernek mutatják meg a munkájukat a megjelenés előtt?

MESTERHÁZI: Géher István műfordító szemináriumára még az egyetem után is visszajártam, sokat tanultam tőle, sok barátra találtam. De ma már a prózafordításaimat egészében csak a szerkesztőnek mutatom meg. Más a versfordítás, az fut néhány baráti emiles kört.

RÁCZ: Nem sok, de ennek én vagyok az oka. Viszont feledhetetlen számomra Géher István néhány ceruzabejegyzése és véleménye. Csak tőle eltávozván, a lépcsőházban kaptam észbe: azt hittem, dicsért, de ott volt mindenütt a kritika. Csak fül kellett hozzá. A közel álló idegen, aki észrevesz egy szóismétlést, akár csak egyet, már segített. Kell az ilyen olvasó.

SZÉKY: „Levelezőn" tanultam Göncz Árpádnál, bár ő erről nem tudott. Úgy történt, hogy egyszer rászántam négy hónapot *A vulkán alatt* mondatonkénti elolvasására, és meggondoltam, hogy mi az, ami nekem nem jutna eszembe, vagy amit másképp mondanék, vagy amitől ez meg az a mondat jól hangzik. Aztán sok kiadói, illetve lapszerkesztő segített – Székely Évától Kardos G. Györgyig –, hogy szigorúan önkritikus legyek a nyelvhasználatban, gyanakodjak az automatizmusokra, a nem-saját megoldásokra.

Csaltak-e már műfordítás közben?

MESTERHÁZI: Mindenki csal, mivel más van odaírva, mint amit magyarul leírunk.

RÁCZ: A műfordítás művészi munka, s ennek része az illúzió keltése is, a hamis látszat előállítása, a csalás tehát lehet a munka része, olykor szükség van rá. Én is csaltam tehát, egyre emlékszem is.

SZÉKY: Hogyne. Van, amit nem lehet szóról szóra lefordítani, bár ez szigorúan véve nem csalás. És van, amikor „én ezt jobban tudom". Ilyenkor nem állok ellent az ingernek.

Egy szerzőt, egy művet csak egy valaki fordíthat? Létezik-e műfordítói hiúság, van-e irigység a műfordítók között?

RÁCZ: Ez három kérdés. Az elsőre: nincs efféle determináció. A Bibliát, a Hamletet és a Micimackót (hogy csak három, „csont nélkül" sikerült, ugyanakkor persze nem „hibátlan" munkát említsek) is bárki lefordíthatja újra, de nem biztos, hogy eléri egyhamar ugyanazt az ismertséget. A műfordító is ember, tehát hiú. Meg irigy. De nem mindegy, hogy a kollégától a képességeit irigylem, vagy a dicsőségét.

SZÉKY: Természetesen nincs ilyen szabály, de azért rosszul esik – megtörtént –, ha negligálják a fordításomat, és gyengébbet adnak ki helyette. Ha ez hiúság, akkor van ilyen. Irigység nincs, az ember tanul – gondolom, holtig – más bravúrjaiból.

Szoktak-e csapatmunkában dolgozni? Pl. legutóbb Mesterházi Mónika szerkesztette Saemus Heaney-kötet egy csapat fordító teljesítménye. Jobb egyedül bütykölni? A műhely-munka idill csupán?

MESTERHÁZI: A műhelymunka fantasztikus érzés. Azonnali visszajelzés ebben a magányos mesterségben. A Heaney-szerkesztés közben (Gerevich Andrással és Imreh Andrással közösen) rengeteget dolgoztunk, és majdnem ugyanannyit röhögtünk. Utólag is irigylem magam érte. A verseket persze egyedül bütyköltük, de ha kellett, segítettünk egymásnak szétcsavarozni, összerakni.

RÁCZ: Nem nagyon volnék alkalmas rá, de gyakran látom jó példáját meg hatását. Mindenesetre a Fordítóház szemináriumain gyakran dolgoznak együtt egy szövegen, és aztán így is jelenik meg a munkájuk, többük neve alatt.

SZÉKY: Ilyen még nem volt, hacsak a magyar Britannica szerkesztését nem számítom, de általában elég rossz csapatjátékos vagyok: egyenrangúként mindig az a képzetem, hogy a többiek nem húznak eléggé, beosztottnak nyűgös vagyok, főnöknek türelmetlen.

Vannak überelhetetlen fordítások? Létezik-e műfordítói hatás-iszony, amikor azt érezzük, nincs értelme lefordítani azt, amit a kanonizált elődök már megtettek?

RÁCZ: Az überelhetetlenekkel is próbálkoznak (helyesen) egy idő után (lásd a fenti példáimat), kérdés, mennyi sikerrel.

SZÉKY: Nem, nincsenek, sőt az volna a normális, ha mondjuk két nemzedékenként a fontos könyveket újrafordítanák. A versekkel pláne ez a helyzet.

Mi a véleményük arról, mennyire képes egy műfordítás befolyásolni a kortárs magyar irodalmat? A műfordítás-irodalom, vagyis a világirodalom elsődleges vagy másodlagos szerepet tölt be a mai magyar irodalomban?

SZÉKY: Erről viszont egy hosszú, zaftos esszét kellene írni. Kiszámíthatatlan. Szerintem a műfordításoknak (nem a világirodalomnak: egyes műfordításoknak) 1948 és 1989 között volt nagy hatásuk a magyar irodalomra, amikor már nem volt általános az írók között a nyugati nyelvek tudása, és aki tudott, az is csak szerencsével juthatott hozzá az új könyvekhez. Alapjában véve kétféle fordított mű hatott: vagy az, amelyik nagyon másmilyen világról szólt (Hemingway, Salinger) és az, amelyik nagyon közeliről (Kafka, Bernhard, Holan). 1990 óta sokkal kevésbé vagyunk kiszolgáltatva a fordításoknak, és nem látom, hogy az olyan sztárok, mint Ellis, Palahniuk vagy Ulickaja érzékelhetően hatnának a szerzőkre. De micsoda véletlen, pontosan amikor ezt a mondatot leírtam, kinyitottam a dunaszerdahelyi Barak László maffiaverseinek új kötetét, és milyen címnél nyílt ki? „hiszen akár ellist is olvashat…" Becsszóra.

RÁCZ: Hát ez nyilván nem ilyen egyszerű. Ki tudja megmondani, hogy mondjuk Celan versei(nek fordításai) milyen szerepet töltenek be a magyar irodalomban?

Mennyire fontos, hogy a külföldi irodalmat nagy késések nélkül fordítsák le?

RÁCZ: Mondjuk ahhoz lehet hasonlítani, hogy Trabantos világunkra ösztönzőleg hatott egy Audinak a műszaki tartalma. Ha a késedelem ideológiai-politikai természetű, vagyis oka a bezárkózás, az nem jó. Nyilvánvaló, hogy a Kafkáról még életében megjelent recenzió és fordítás jobb dolog, mint ha ötven évet késünk vele.

SZÉKY: Nagyon fontos és jó lenne, de hát ez nem a német piac. Viszont talán ennyire provinciálisnak sem kellene lennie.

A műfordítás mennyire befolyásolja a világirodalomról, illetve a szomszédos kultúrákról kialakított képünket?

MESTERHÁZI: Leszámítva azokat, akik eredetiben olvasnak (bár ők sem a világ összes nyelvén), a műfordítás nem befolyásolja, hanem megteremti magyarul a világirodalmat. Különösen a szomszédos kultúrákról tud keveset a magyar olvasó, és ez szégyen.

RÁCZ: Azt nem lehet tudni, hogy mennyire befolyásolja, de ha nem fordítjuk le a környező irodalmakat, nem ismerjük meg a környező országok színházi rendezéseit, filmjeit stb. – akkor nem is fogjuk megismerni ezek hatását.

Ignotus szerint a műfordításnak nincsenek szabályai. Ezek szerint bármit bárhogyan lehet fordítani?

RÁCZ: Nyilvánvalóan vannak szabályai, csak éppen nem érdemes őket kőbe vésni, mert változhatnak. Okos tanulmányokban közzé tenni, róluk vitatkozni viszont hasznos. A műfordítást is lehet tanítani (ahhoz pedig kellenek szabályszerűségek), de legnehezebb megtanítani, hogy a fordító arra jöjjön rá, hogy saját egyéniségét is bele kell tennie a munkába. Ahány fordító, annyi szabály.

SZÉKY: Ugyan, minden hivatásnak vannak szabályai, Ignotus is szigorú, magára kirótt szabályokat tartott be a *Zöld Henrik* fordításakor. Legföljebb nincsenek leírva, de ez pont ugyanígy érvényes az eredeti irodalomban is.

Vannak olyan művek, amelyeket még a világ összes pénzéért, nőjéért, pasijáért sem fordítanának le? Vannak olyan művek, amelyek fordítását utólag szégyellik?

RÁCZ: Mint említettem, a fordító is ember…

SZÉKY: Igen, vannak könyvek, az úgynevezett magas irodalomban is, amiket semmi áron nem fordítanék le, de sem a kommersz könyvek kiadóinak üzletét nem akarom rontani, sem más ízlésű irodalmár barátaimmal nem lennék tapintatlan. Van egy bizonyos típusú egzisztenciális-lelkizős próza, amitől kiütést kapok, és ha olyan érzésem van, hogy a szerző öntetszelgő pszichopata, akkor se vállalom el, mert tudom, hogy sokat dühöngenék. Olyan előfordult már velem, hogy amikor lefordítottam egy könyvet, nagy névtől egyébként, akkor még tetszett, aztán pár év múlva már ellenszenvesnek találtam, de itt se mondanék címet.

Mielőtt még belevágnak egy mű fordításába, mennyire foglalkoznak annak értelmezésével, recepciójának feldolgozásával? A műfordító mennyire válik etnográfussá egy munka során?

RÁCZ: Egy vers lefordításakor nem annyira az értelmezéssel és recepcióval, mint inkább ritmussal, szimbólumokkal, utalásokkal kell foglalkozni. A *Haszid történetek* esetében nem etnográfiát, hanem vallástörténetet, liturgiát, írásmódot kellett tanulmányoznom, azt viszont nagyon, és ezt szerettem benne. Fordítás által tanulni. Mondhatni szabály, hogy a művet kétszer érdemes elolvasni a munka megkezdése előtt. Ha nem tudom, nem értem, hogy mit fordítok, arra az olvasó rájön.

SZÉKY: Mindenképpen szükséges tudni, nagyjából mennyi a csapda. Ezért érdemes minél többet elolvasni róla, persze nincs mindig rá idő. Igen, a jó műfordító etnográfus is, ez nagyon találó, ellopom.

MESTERHÁZY: Az internet korában könnyebb bizonyos dolgokat kinyomozni. Akkor van baj, ha valamilyen szaknyelv magyar kifejezéseit keressük, akkor kötünk ki gyakran a szakértőknél. De az biztos, hogy a mű értelmezésének, a szerzőnek, a műben ábrázolt korszaknak, társadalmi csoportnak, nyelvrétegnek stb. érdemes (vagy muszáj) utánanézni. Mivel a fordító így nagyobb tudásra tesz szert, hajlamos lábjegyzeteket írni. Szerintem csak azt kell lábjegyzetelni, ahol magyar hivatkozás szerepel („Arany János fordítása”), vagy ami elkerülhetetlen a szöveg megértéséhez. Régen szokás volt utószót írni, ma erre nemigen van idő, se igény. Már csak azt a kicsi energiát kellene beletenni, ami végképp nem marad.

Mesterházi Mónika említette az internet használatát. A virtuális univerzum tágulása mennyire telepedett rá a műfordító munkájára? Felgyorsította vagy az információs tobzódás még jobban összezavarta a munkát?

RÁCZ: Mivel az internet bámulatosan megkönnyítette a fordítói kutatást, azzal a veszéllyel is járhat, hogy a fordító elkényelmesedhet. Éreznie kell, hogy a gugli sem mond meg mindent, vagy nem jól, vagy nem teljesen. Ezért örömmel hívom fel a tanítványaim figyelmét az olyan példákra, ahol az internet csődöt mondott: álljanak fel, menjenek a polchoz, menjenek a könyvtárba is, ha kell. Például a Google nem árulja el ennek a fordulatnak az értelmét: „…Amúgy kissé szeszesen, pecsétektől *jeges* (?) alsóban támolyogtam ki a terepjáróhoz.” Én sem – tessék megkeresni valahol!

SZÉKY: Az internet, mint adattár és mint kapcsolatfelvételi lehetőség egy áldás, rettentően meggyorsítja a kutatómunkát. Sőt, az írónak éppúgy, mint a műfordítónak, nyelvileg is segít, nem kell a terepre menni, hogy megismerjen valamilyen nyelvjárást vagy szlenget.

Mennyire tartják fontosnak a lábjegyzet használatát?

RÁCZ: Ahol elkerülhetetlen. Országoktól, kiadóktól, a műfajtól függ. A lábjegyzet ne fontoskodjon. A műélvezethez (hiszen ez a cél, nem?) nem mindig kell mindent tudnia az olvasónak; az ismeretlen, kibontatlan, a homályos épp olyan fontos lehet egy regényben, mint a lábjegyzetelt ismeret.

SZÉKY: Ha lehet, nem használok lábjegyzetet, megtöri az olvasás természetes flow-ját.

Nemrég Józan Ildikó szerkesztésében több műfordítással kapcsolatos, igen fontos szakirodalom jelent meg magyarul. Mennyire segítheti a műfordítói munkát a műfordításelmélete?

RÁCZ: Ez a könyvsorozat nagyon hasznos. A műfordítás-elméletek azonban inkább arra valók, hogy okosabb legyek. Ahhoz, hogy jobban fordítsak, még sok minden kell: ösztön, érzék, türelem, szeretet, bátorság, ösztöndíj, honorárium, szótárak, jó gép, jó szék stb.

SZÉKY: Nagyra tartom Józan Ildikóék munkáját, de azt hiszem, a műfordítói munkát ugyanúgy nem segíti a műfordítás-elmélet, mint az íróét az irodalomelmélet. És sajnos elborzasztó, dilettáns, nagyarcú okoskodásokkal is találkoztam már, nevet nem mondok, remélem, a jövendő fordítói kiheverik a tanításait.

Azok, akik írással is foglalkoznak: loptak-e már ötleteket, motívumokat, megoldásokat a fordított művekből? Inspirált-e már a fordítás?

MESTERHÁZY: Nem akarok nagyon negatív lenni, de amilyen rosszul fizetett mesterség, inkább lefoglalja a szellemi energiákat. Tehát jobb több lábon állni, nem éjjel-nappal fordítani, ha az ember írni is akar. Kertészkedés közben több gondolatom születik, mint fordítás közben (olyankor legfeljebb a műről, az íróról, a fordításról).

RÁCZ: Ha nem így lenne, az azt jelentené, hogy csak magyar művek inspiráltak. Képtelenség.

SZÉKY: Publicisztikát írok, és igen, hasznosítottam már ötleteket, poénokat és gondolatokat, tudatosan és nyilván öntudatlanul is. Sőt, valahogy mindig az a jó cikk, amelyiknek bizonyos pontjain ugyanoda lyukadok ki, mint valamelyik jó író, és természetesen azoknak a jó íróknak a szövegei ugranak be először, akiket én fordítottam. Fordítva is igaz, persze, mert az anyanyelvem a munkaeszközöm, amit egyszer már kitaláltam, azt miért ne használjam fel?

A saját szépirodalmi munkájuk mennyire befolyásolja a műfordításukat? Mennyire „fertőzik" meg a saját motívumaikkal, szófordulataikkal a fordítandó műveket?

RÁCZ: Elméletem, hogy adott írónak és fordítónak a szókincse is adott (természetesen fejlődik, csiszolódik, bővül). Tehát vannak szavak és fordulatok, amelyeket nem hogy az írásaimban, de lehet, hogy még a műfordításkor sem használok; másokat viszont annál inkább, mert a sajátjaimnak érzem őket. Tovább megyek: az írónak/fordítónak nem csak sa-

játos szókincse van, hanem a lélegzetvétele is eléggé adott. Olyan mondatokat tud és szeret leginkább leírni, amelyik egyezik az ő biológiai ritmusával, mondatai fesztávjával; fordításkor erre ugyan kevésbé hagyatkozhat, de írásnál mindenképpen ezt teszi.

Szoktak-e kommunikálni munka közben a szerzőkkel? Hogy megy ez az olyan halott szerzők esetében, mint pl. a Rácz Péter által fordított Kierkeegard?

RÁCZ: Nekünk marad az író szelleme, jobb híján. Hogy a szavaival, gondolkodásával, a habitusával álmodom. Nem mindig rossz megoldás, ne higgyék. A fordítóházban illetve a Balassi Intézet műfordító szakos diákjaival, akik gyakran élő szerzőket fordítanak, más a helyzet. Látom, hogy előbb-utóbb kapcsolatba lépnek a szerzővel, s ahol kell (a diákoknál), buzdítok is erre. Azt látom, hogy ez a találkozás akkor hasznos, ha az író segítőkész, tud bízni a fordítóban, és nem akar a számára idegen nyelvben okosabb lenni. Szerencsére erre több példa van, mint az ellenkezőjére.

MESTERHÁZI: Én két kortárs prózaíróval leveleztem, talán másokkal is lehetett volna. Ha nem angolból fordítanék, nyilván sokkal több kérdésem lenne a szerzőkhöz, de a világhálón angolul nagyon hatékonyan lehet keresni, kérdezni.

SZÉKY: Tudom, hogy létezik ilyen, de valahogy még soha nem konzultáltam a szerzővel.

Hogyan oldották meg az olyan lehetetlen feladatokat, mint szójátékok, nyelvjárási sajátosságok stb.?

MESTERHÁZI: Mindig az adott helyzetben. A sima szójáték egyszerűbb, mint ha a szöveg aztán még reflektál is arra, ami magyarul teljesen máshogy van. Az már egy több ismeretlenes egyenlet. Én erről egy egész előadást tartottam („Robin, mint vörösbegy?" – megjelent a *Holmi* 2008/4 számában.)

RÁCZ: Hát erre szerintem annyi válasz adódik, ahány szójáték, nyelvi sajátság előkerül. Szerzőim ezen a téren nem nagyon jeleskedtek. A fordító legalább annyira legyen hajlamos szójátékok előállítására, mint szerzője. Általában azt szokták javasolni, hogy a fordító ne csökkentse a szójátékok számát, ha az eredeti helyen nem sikerül, sikerülhet a szövegben arrébb. A nyelvjárással én óvatosabb lennék, nagyon kötve van a földrajzi régióhoz.

SZÉKY: Erről is órák hosszat lehet előadni. A szójátékok esetében azt az elvet követem, hogy a mennyiségnek nagyjából ugyanakkorának kell lenni, mint az eredetiben, ha itt nem megy, pótolom máshol. Kivéve, ha beolvad a cselekménybe, mondjuk, a névnek tevőleges szerepe is van, „a szóvicc anyaggá lesz", mert akkor magát a sztorit is muszáj átírni egy kicsit. Mivel az angolban sokkal több és fontosabb a földrajzi és szociális dialektus, mint a magyarban, és az ütközésük gyakran kulcsfontosságú a regényekben, ez az angolból magyarra fordítás legnehezebb része. Nagyon kevés az eszköz hozzá, még a legjobbaknak sem sikerül mindig, de valahogy úgy van vele az ember, mint az ismeretlen városban a vezetéssel: ha rossz irányba fordul, akkor se gondolhatja meg magát a forgalomban, nem fordulhat vissza a záróvonalon át, végig kell menni, amerre a többiek és közlekedési jelzések engedik. A kényszerből inadekvát fordítás menthető, a felismerhető következetlenség nem.

Hogyan fordítják le a magyartól teljesen idegen poétikai eljárásokat, mennyire hagyják meg azokat a maguk idegenségében?

MESTERHÁZI: Az egész szöveg jellegét érdemes figyelni. (Meg persze az egyes mondatokat.) Tehát: gördülékeny, fecsegő, választékos, vagy szikár, darabos? Nem mindegy. Az a nehéz, hogy a kezdő fordító még mindig magára figyel, a rutinos fordító pedig hajlamos felfényezni a szöveget (és akkor nem beszéltünk a szerkesztői rutinról).

RÁCZ: Már fentebb szó volt róla, hogy nincsenek szabályok. Ahogy a helyzet (és a képességem) kívánja és megengedi. A fordítás – mindenki tudja – kompromisszum.

Kire hogyan hat a csak nyomtatásban előbújó hiba? Sírás vagy italozás a vége?

MESTERHÁZI: Engem az kerget a plafonra, ha olyan javítást találok, amit egy szerkesztő nem beszélt meg velem. Ez persze véletlenül derülhet csak ki, mert az ember annyit olvasta már azt a könyvet, hogy később nem nagyon olvasgatja. A saját hülyeségem ugyanígy véletlenül derül ki (vagy ha Takács Ferenc 3 oldal átlós elolvasása során kiszúrja), és nagyon bosszant.

RÁCZ: Morgolódás, a kiadó szidása, önvizsgálat. De a számítógép korában már a fordítónak is hibátlan szöveget kell (és elméletileg lehetséges) leadnia. Egy könyv előállítása közös munka, kezdve a szerzőn, folytatva szerkesztőn, korrektoron, tördelőn, utánnézőn, nyomdászon, befejezve a könyvkötőn. Ha mindenki jól végzi a munkáját, már csak egy mondás marad: nincs könyv hiba nélkül.

SZÉKY: Igyekszem úgy csinálni, mintha nem venném észre, és csöndben gyűjtöm a matériát a javított kiadáshoz.

Milyen könyveken dolgoznak jelenleg? Vannak-e asztalfiókban porosodó, kiadókra váró kéziratai?

MESTERHÁZI: Kézirat versfordításból van, olyan is, amit még alaposan át kéne dolgozni. Prózát épp most adtam le: Alice Munro új novelláskötetét a Park Kiadónak.

RÁCZ: Szeretném, ha a Kafka-levelek kiadója is úgy gondolná, hogy minden Kafkától származó betűnek (értsd: művek, levelek, naplók) már réges-régen meg kellett volna jelennie magyarul.

SZÉKY: Thomas Pynchon legújabb regényét, az *Inherent Vice*-t fordítom, és egy darab, szó szerint porosodó, mert még az írógépkorszakból való kéziratom van: a *V.* című Pynchon-regény hatvan százaléka.

J. G. FARRELL

Zavaros idők (Troubles)

(RÉSZLET)

– Én a maga helyében, őrnagy – mondta Ripon és balra mutogatott –, arrafelé keresnék valahol szobát, a harmadik emelet magasságában… az a rész kinézetre egész elfogadható állapotban van. – Észrevehette az őrnagy döbbenetét, mert hozzátette: – Sok múlik azon, mi a helyzet a tetővel. Már nem vagyunk olyan vízhatlanok, mint lehetnénk… bár az idő most nagyjából megállapodott.

Lehetséges, hogy Ripon valójában arra utal, hogy menjen csak, és kutasson fel magának egy szobát egyedül, amíg ő ott ejtőzik a nyugszékben? Egy pillanattal később e felől nem is maradt kétsége. Ripon közölte: – Tapasztalatom szerint a legjobb azelőtt körülnézni, hogy lemenne a nap, mert tudja, néha az ember azt veszi észre, hogy nem minden lámpa ég.

„Milyen hihetetlenül… *ír* ez az egész!" gondolta az őrnagy keserűen. Ez a fickó legalább galléron ragadhatna egy inast, szólhatna, hogy kísérjék fel a szobába. És vajon azt is elvárják, hogy az ember maga készítse el a fürdőjét? Bár valószínűleg hozzászokott volna a gondolathoz – mivel gyorsabban nyilván se ágyat, se fürdőkádat nem talál, csakis Spenceréktől függetlenül –, ha a szerencsétlen, gonosz (bár rokkant) lány, Sarah fel nem fedezi rögtön a szenvedését, és meg nem szólal: – Ripon, nem hagyhatod, hogy az őrnagy, aki olyan rózsás arcú és kimerült és sértett, egymaga járja be a szállodát, és próbáljon magának párnát találni, amelyre lehajthatja a fejét. Őrnagy, maga sem hagyhatja, hogy ez a tapintatlan és figyelmetlen Ripon így bánjon magával. – Az őrnagyot elfutotta a méreg. Boldogan megfojtotta volna a lányt. Miközben fölállt, Ripon azt mondta: – Ó, az őrnagy nem bánja, ha gondoskodnia kell magáról, vagy igen? – Aztán talán arra jutott, hogy mégis bánja, mert hozzátette: – De én is fölfelé megyek, úgyhogy ennyi erővel segíthetek is.

Ripon fölállt, és vezetni kezdte, de előbb még Sarah elkapta az őrnagy ingujját, és azt mondta: – Sajnálom… Mindig hülyeségeket beszélek, ami épp eszembe jut.

Tudnia kellett persze, hogy ettől csak rosszabb lesz minden; de nem: talán csakugyan minden ellenére el akarta nyerni a bocsánatát.

A szoba, amit az őrnagy talált magának, csupa por volt ugyan, de kellemes, a harmadik emeletről a tengerre nyílt. Csak hármat-négyet nézett meg, mire kiválasztotta. Ripon azonnal el is tűnt, de nyilván intézkednek, remélte az őrnagy, hogy valaki jöjjön takarítani és vesse meg az ágyát. Addig is kipakolta a bőröndjét, és örömmel látta, hogy kölnis és hajolajos üvegei nem törtek szét; egy ideje ugyanis szeretett csinosabb külsőt ölteni: ezzel remélte eloszlatni azt a híresztelést, hogy labilis, és gyötrik „az idegei". Miután ezüst hajkeféi mellett elrendezte az üvegeket a toalettasztalon, megvizsgálta a belülről nyíló fürdőszobát is. A csapokból először vastag sugárban rozsdás víz folyt, de később fokozatosan halvány borostyánszínre fakult, és bár a kellemes langyosig nem melegedett föl, az őrnagy elviselte, és jobban érezte tőle magát.

Igaz, a szobában valami különös szag terjengett, valami édes és nyugtalanító szag, és még akkor is megmaradt, mikor kitárta a széles erkélyajtót. De elhatározta, hogy nem törődik vele, és élvezte a tenger felé ereszkedő teraszok pompás látványát, amíg meg nem hallotta a gong távoli kondulását, akkor elindult lefelé, hogy megkeresse az ebédlőt.

Spenceréket ott találta egy homályosan megvilágított asztal körül, amely fölött az ingerültség tompa szelleme lebegett – őrá vártak. Feltételezte, hogy azért neheztelnek, mert megvárakoztatta őket. Amint megjelent, Edward felkapott egy súlyos kézi csengőt, és energikusan megrázta. Mikor ezzel megvolt, odalépett a tölgyfa burkolatba rejtett titkos kis ajtóhoz (amit az őrnagy partvistárolónak vélt), és felrántotta. Egy idős hölgy lépett ki rajta. Tetőtől talpig feketébe öltözött, csak egy fehér csipkefityula volt véletlenszerűen odatűzve ősz haja fakó kötegéhez. Nyilvánvalóan vak volt, mert Edward vezette az asztalhoz, aztán leültette, csak előbb fülsüketítő hangon tájékoztatta, hogy Brendan van itt, azaz az őrnagy, Angela őrnagya, megjött végre a háborúból…

– Angela őrnagya – motyogta az asszony. – Hol van?

Az őrnagyot bocsánatkérések közepette odavezették, le kellett térdelnie a szék mellé, az öregasszony megráncos kezével végigfutott a vonásain. Majd méltatlankodva felkiáltott: – Ez nem az! Ez valaki más! – és egy pillanatra zavar állt be, miközben Mrs. Rappaportot (mert az őrnagy közben azonosította magában Angela özvegyen maradt nagyanyjával) megfelelő pozícióba fordították be, hogy hozzáláthasson az előtte gőzölgő barnaleveshez. A kezébe ezüstkanalat adtak, a nyakába kendőt kötöttek, ő meg kicsit még mindig dohogva, nagy tempóban kezdte fölszippantani a levesét.

Ettől fogva az étkezés gyászos volt és végeláthatatlan, még az őrnagy számára is, aki azt hitte, a kórházban sikerült felfedeznie az unalom legmélyebb rétegeit. Edward és Ripon közt valamiért ingerültség támadt, és nem óhajtottak társalogni. A magántanár láthatóan nem étkezett a családdal; legalábbis sehol nem mutatkozott. Az étel teljességgel íztelen volt, leszámítva az igen sós, szalonnás párolt káposztát, amely enyhe, leheletnyi emberszagot árasztott. De az őrnagy nem bán-

ta nagyon. Közben újra megéhezett, és elcsigázott vadsággal rágott. Már szédelgett a fáradtságtól, és rágás közben a gondolatai folyton előre kalandoztak a hívogató ágy felé, ahogy egy hosszúra nyúlt lakodalom alatt az ifjú férj gondolhat ifjú asszonyára.

Az ebédlő legtávolabbi, árnyékos zugaiban, kis asztalok mellett itt-ott egy maroknyi vendég nyilvánult meg időnként, torokköszörülés vagy evőeszközkoccanás formájában. Egyébként csend ülte meg az asztalokat, mint a hófúvás rétegei. Az étkezés során egyszer rövid sirám hangzott a terem túlsó végéből: valaki panaszkodott, hogy a külön uborkásüvegéből a beleegyezése nélkül vettek (mintha az az öregember lett volna, akit Ripon „Parnell barátjaként" jellemzett, bár az őrnagy nem tudta biztosan); de aztán visszatért a csönd és az evőeszközök koccanása. Miért ülünk itt mind a néma homályban, láncainkat csörgetve, mint a kárhozatban a lelkek? Ráadásul Kilnalough-ban, ebben biztos volt, az útközben látott sok nyomorult, meszelt falú házikóban meg az elszórt üzlethelyiségek mögötti szalonokban ugyanilyen homályos figurák csörömpölnek némán, míg a házi tűzhely körül elfogyasztják a vacsorájukat. És bármilyen fáradt volt is, ezt nem tudta elviselni. Mert ez volt az őrnagy első estéje Írországban, és mint aki a kloroform első szippantásai alatt próbálja megőrizni a tudatát, egyelőre nem adta meg magát az ország hatalmas, kábító tehetetlenségének. Holnap otthagyja a Majesticet, biztatta magát, vagy legkésőbb holnapután. Elintézi az ügyét Angelával, és már megy is. Végül is soha nem hitt benne, hogy összeházasodnának. Az egész soha nem volt több távoli lehetőségnél.

Az étkezés elért egy bizonyos almás süteményhez, amelyet a szalonnával és káposztával belakott őrnagy udvariasan visszautasított. Edward és Ripon folytatta zord harcát. (Mi a fene lehet ez?) Mrs. Rappaport zajosan és farkasétvággyal evett. Ami Angelát, az őrnagy hajdanvolt „menyasszonyát" illeti, szemmel láthatóan teljesen kimerítette délután a tündöklő ifjúság felidézése. Sápadt volt, apatikus, megfeledkezett róla, hogy az őrnagy visszatért a háborúból, akárcsak a levelek rituális „nap mint nap jobban hiányzik" fordulatáról, egyre a szalvétagyűrűvel játszott, és üveges, merev tekintettel az előtte álló csiszolt üveg sószóró ragyogó ezüst tetejét bámulta.

Mikor az egésznek vége lett (fel sem merült, hogy a hölgyek visszavonulnak, és az urak portóit isznak; a Majesticben mindenki egyszerre vonult vissza – akár egy osztag az ágyútűzben, gondolta keserűen az őrnagy), és a koromsötét harmadik emeleti folyosón kitapogathatta a szobája kilincsét, a megkönnyebbült megadás hatalmas erővel tört rá. Felsóhajtott és benyitott.

Odabent azonban igazi megdöbbenés érte. Ez vagy nem az ő szobája, vagy nem vetették meg az ágyát! Pedig az ő szobája volt: lent a bőröndje, a toalettasztalon a kölnis és hajolajos üvegek.

Nincs ágyneműje éjszakára.

Ez már aztán több a soknál! Felkapott egy porcelán kancsót, és dühödten a falnak vágta. A kancsó rémes csörömpöléssel tört össze. De aztán leszállt a csend, az enyhe ír éjszaka mindent elnyelő csendje. Az ablakon egy század kövér, barna éjjeli lepke zúdult be ügyetlenül a fényre. Az őrnagy becsukta az ablakot, és vigasztalanul ült le az ágyra. Az épület sötét volt már és néma. Spenceréket mégsem keltheti fel néhány lepedőért. Egyszerűen itt kell aludnia, ahogy bír, a poros takarók alatt. (Igaz persze, hogy aludt már rosszabb körülmények között is, de hát akkor is...!)

Aztán újra feltűnt, a korábbinál erősebben, az az édeskés, émelyítő szag, amiről az előbb szándékosan nem vett tudomást. Rémes egy szag. Ki nem állhatta. De mikor arra gondolt, hogy kinyitja az ablakot, és további lepkék verdesnek be, a hátán felállt a szőr. Felvett egy papucsot a bőröndjéből, és cserkészni kezdte a lepkéket. De miután egyet-kettőt szétnyomott a falon, abbahagyta, az idegei izegtek a megbánástól, és sajnálta, hogy nem hagyta őket életben. Úgyhogy míg a maradék tovább vergődött és körözött a lámpa körül, ő a szag forrása után kezdett kutatni, benézett a ruhásszekrénybe, beleszagolt a mosdóba, az ágy alá kémlelt (voltaképp egyiknek sem volt valami kellemes illata).

Az ágy mellett egy kis szekrény állt. Az őrnagy feltépte az ajtaját. A felső polcon semmi. Az alsó polcon egy éjjeli edény, és az éjjeli edényben egy bomló tárgy, a kukacoktól fehér. Eme tárgy közepéből egy kéklő és rothadt, nagy szem meredt egyenest az őrnagyra, akinek alig maradt ideje, hogy kiérjen a fürdőszobába, és már hányta ki a barnalevest meg a szalonnát és a párolt káposztát. A tárgy szaga apránként a fürdőszobába is behatolt, és mindent magába ölelt.

MESTERHÁZI MÓNIKA fordítása

THOMAS PYNCHON

Beépített hiba (Inherent Vice)

(RÉSZLET)

Dokinak a repülőtérnél volt az irodája, a kelet-imperiali autópályáról kellett lehajtani. Bizonyos Buddy Tubeside doktorral osztozott a helyiségen, akinek praxisa jórészt abból állt, hogy „B12-vitaminnal" injekciózta pácienseit – ez eufemizmus volt az orvos saját amfetaminkeverékére. És akármilyen korán volt, Dokinak ma is a „B12"-hiányos ügyfelek – egy adott melankóliaszintet meghaladó strandvárosi háziasszonyok, kásztingtelefonokra ugró színészek, mélybarnára sült és újabb napsütötte lazulásra készülő vén kujonok, valami stresszes éjszakai repülésről éppen csak bepottyanó légikisasszonyok, sőt ezenfelül egy-két jogszerű eset, úgymint vészes vérszegénységben szenvedők és vegetáriánus kismamák – parkolóig nyúló sora mentén kellett beoldalaznia: mind félálomban csoszogtak, egyik cigiről a másikra gyújtottak, magukban beszéltek, egyenként siklottak be a kis salakbeton épület előcsarnokába a forgókeréken át, amelynél csiptetős írótáblával állt és csekkolta a látogatókat a dögös Petunia Leeway, kikeményitett sipkában és mikrohosszúságú egészségügyi szerelésben, mely utóbbi nem annyira szabályos nővéruniformis volt, inkább buja kommentár e ruházkodási témáról, és amelyből dr. Tubeside egy egész kamionrakományt hozatott a hollywoodi Frederick'stől különféle divatos pasztellárnyalatokban – a mai: vízkék –, majdnem nagyker áron.

– Jóreg, Doki. – Petuniának ebbe sikerült becsempésznie némi bárénekesnői hajlítást, a nyércszőr műszempilla rebegtetésének vokális megfelelőjét. – Imádom a 'fródat.

– Heló, Petunia. Még mindig az a hogyishívják a férjed?

– Jaj, Doki…

Annak idején, miután aláírták a bérleti szerződést, a két bérlő, mint két gyerek a nyári táborban, akinek emeletes ágyon kell megosztoznia, pénzfeldobással döntötte el, kié lesz az emeleti helyiség. Doki veszített, vagy ahogy szívesebben fogta fel, ő nyert. Az ajtaján ez állt: LSD Nyomozóiroda. Az LSD – magyarázta, mikor megkérdezték tőle, amire nem került sor túl gyakran –, azt jelentette, hogy „Lelkiismeretesen, Sürgősséggel, Diszkréten". A felirat alatt egy hatalmas, véres szemgolyó volt látható a kedvenc pszichedelikus színekkel, zölddel és magentával megfestve – a részletek kidolgozását alvállalkozásban végezte egy szpídes kom-

muna, mely közben már rég felköltözött Sonomába. Úgy hírlett, nem egy potenciális ügyfél órákig bámulja ezt az okuláris útvesztőrendszert, és gyakran még arról is megfeledkezik, hogy miért jött ide.

Most viszont már várta is Dokit egy vendég. Amitől szokatlan volt, az az, hogy fekete csóka volt. Tény, hogy fekete népeket időnként a kikötői sztrádától nyugatra is észleltek, de hogy a szokásos területtől ilyen messze, gyakorlatilag a tengernél is látni lehessen igazi feketét, az igencsak ritka esetnek számított. Amikor például legutóbb, valamikor a ködös múltban, felbukkant Gordita Beachben egy fekete motoros, az összes rendőrségi hullámhosszon ideges hívások kértek erősítést, és zsarujárművek egész kis különítménye gyűlt össze, azonkívül úttorlaszok sorát emelték a tengerparti országúton. Ez egy régi gorditai reflex, még a második világháborút követő években gyökerezik, amikor tényleg megtörtént egyszer, hogy megpróbált beköltözni egy fekete család, mire a polgárok, a Ku Klux Klan készséges tanácsaira hallgatván, porig égették a házat, aztán, mintha valami ősi átok fogant volna meg, soha többé nem engedték, hogy azon a helyen új ház épüljön. A telek üresen állt, míg a város végül ki nem sajátította, hogy parkot létesítsen a helyén, ahol is, a karmikus kiigazodás törvényeinek megfelelően, estéről estére összegyűlt a Gordita Beach-i fiatalság, és ivott, narkózott, valamint dugott, letörvén a szülőket, bár az ingatlanárakat konkrétan nem.

– Mesélj – üdvözölte látogatóját Doki –, mi a történet, testvérem.

– Hagyjuk ezt az ótvar dumát – felelte a fekete csóka, bemutatkozott Tariq Khalil néven, és más körülmények között agresszívnek minősülő tekintettel hosszan méregette Doki afróját.

– Rendben. Bújjon be.

Doki irodájában két magas támlájú, rózsáslila műanyaggal kárpitozott pad nézett szembe egymással egy melamin lapú, kellemesen trópusi zöld árnyalatú asztal két oldaláról. Ez valójában egy be nem épített büféboksz volt, Doki egy hawthorne-i felújításkor lomizta. Intett Tariqnak, hogy foglaljon helyet az egyik padon, majd leült vele szemben. Kettejük között az asztallap tele volt telefonkönyvekkel, ceruzákkal, B/6-os indexcédulákkal dobozostul és anélkül, autóstérképekkel, cigarettahamuval, meg volt egy tranzisztoros rádió, pár csikkcsipesz, kávéscsésze, és egy Olivetti Lettera 23, ebbe Doki, azt motyogva: – Összedobjuk az esetleírást –, behúzott egy papírt, ami olyan volt, mintha többször is felhasználták volna valami furcsán kényszerneurotikus origamihoz.

Tariq kétkedőn figyelte: – Szabin a titkárnő?

– Olyasmi. De azért felírom a dolgokat, később majd legépeljük az egészet.

– Oké, szóval van ez a gyerek, akivel együtt ültem. Fehér gyerek. Árja Tesó, ráadásul. Boltoltunk, most mind a ketten kint vagyunk, de ő még tartozik nekem. Meg kell mondjam, egy csomó pénzzel. Részleteket nem mondhatok. Letettem a nagyesküt.

– Talán a nevét, ha szabad?

– Glenn Charlock.

Néha valami megrezdül az emberben, amikor kimondanak egy nevet. Tariq úgy beszélt, mint akinek egyszer már megszakadt a szíve. – Tudja, merrefelé lakik most?

– Csak azt, hogy kinél dolgozik. Egy építési vállalkozónak a testőre, úgy hívják, Wolffmann.

Doki agya egy pillanatra összehuppant, nyilván a drog hatására. A paranoia vészjelzésére ocsúdott fel, remélte, nem olyan látványosan, hogy Tariq észrevegye. Úgy tett, mintha az esetleírást tanulmányozná. – Ha szabad megkérdeznem, Mr. Khalil, honnan tud az ügynökségünkről?

– Sledge Poteet.

– Hoppá. „Csapás a múltból".

– Azt mondta, kihúztad valami katyvaszból még 67-ben.

– Akkor történt meg először, hogy rám lőttek. Ti a sittről ismerik egymást?

– Mind a ketten szakácstanfolyamra jártunk. Sledge-nek még egy éve hátravan.

– Én még abból az időből ismertem, amikor egy lábas vizet nem tudott felforralni.

– Látnád most. Forral az csapvizet, Arrowhead forrásvizet, szódát, Perrier-t, amit csak akarsz. Ő a Nagy Forralmár.

– Ha tehát feltehetek egy kézenfekvő kérdést… ha tudod, hogy hol dolgozik, mért nem mész, és keresed meg magad, mért fizetsz külön futroncot?

– Mert ezt a Wolfmannt éjjel-nappal az Árja Testvérek őrzik, egész hadsereg, és Glenen kívül soha se voltam szívélyes kapcsolatban ezekkel a seggfej náci gecikkel.

– Aha, szóval odaküldesz egy fehér gyereket, hadd verjék be az ő fejét.

– Nagyjából igen. Persze jobb lett volna valaki, akinek meggyőzőbb a fellépése.

– Ami hiányzik magasságban – magyarázta Doki cirka egymilliomodszor a karrierje során –, azt pótolom agyasságban.

– Oké… lehetséges… ilyen a kóterban is előfordult párszor.

– Amikor ült, benne volt valami bandában?

– A Fekete Gerillacsaládban.

– Az George Jackson csapata. És azt mondod, hogy most együtt dolgozik, kicsodával is, az Árja Testvériséggel?

– Rájöttünk, hogy sok tekintetben közösek a nézeteink az Egyesült Államok kormányáról.

– Hmmm, ez ám a fajok közti harmónia, csípom az ilyet.

Tariq különös mód szúrósan nézte Dokit egy darabig. A szeme sárga lett, pontba szűkült.

– Van még valami – tippelt Doki.

–A régi galerim. Az Artesiai Kripók. Amikor kiengedtek Chinóból, meg akartam keresni pár havert, és kiderült, hogy nemcsak ők tűntek el, de az egész felségterület is.

– Eszem megáll. Hogyhogy eltűnt?

– Hűlt helye. Apróra van darálva. Úgy csipegetik a sirályok. Már asziszem, trippen vagyok, megyek a kocsival egy kicsit, visszajövök, még mindig sehol semmi.

– Aha. – Doki azt gépelte: „Nem hallucinálok."

– Senki és semmi. Szellemváros. Kivéve egy nagy táblát: „Ezen a helyen nemsokára" – házak csórófehér árakon, pláza, az összes szar. Találd el, ki a fővállalkozó.

– Megint a Wolfmann.

– Nyert.

A falon a körzet térképe lógott. – Mutasd, hol. – A körzet, amire Tariq rábökött, egy ugrásra volt innen, az Artesia Boulevardon keletnek, és Doki röpke másfél perc térképolvasás után rájött, hogy ez nem lehet mást, mint a Csatornapart-liget. Úgy tett, mintha etnikailag bemérné Tariqot. – Hogy is mondtad, izé, mi is a nemzetiséged, japán?

– Jó ég, ez nálad mióta megy?

– Csak annyi, hogy közelebb van Gardenához, mint Comptonhoz.

– Második véhá – mondta Tariq. – A háború előtt a Délközép nagy részén még japánok laktak. Na, ezeket a népeket elvitték a táborokba, jöttünk a helyükbe mink, új japánnak.

– És most titeket paterolnak ki.

– A fehér ember bosszúja csak nem akar véget érni. A sztráda fenn a repülőtérnél nem volt elég.

– Hogy megbosszulják…

– Wattsot

– A zavargásokat.

– Mifelénk van, aki úgy mondja: „felkelés". A Góré csak a megfelelő pillanatra vár.

Az L. A.-i földhasználat szomorú, hosszú történelme – ahogy Reet néni sosem unta meg fölemlegetni. Ahogy a mexikói családokat kiszórják a Chavez-szakadékból, hogy megépíthessék a Dodge-stadiont. Az indiánokat kisöprik Bunker Hilből a Zenei Központ miatt. Tariqék környékét ledózerezik a Csatornapart-liget kedvéért.

– Ha ráakadok a sittes haverodra, kifizeti neked az adósságát?

– Nem mondhatom meg, mi az.

– Nem is kell.

– Ja és a másik. Nem tudok előre fizetni.

– Sebaj, így is fasza.

– Sledge jól mondta, geciőrült egy fehér csávó vagy.
– Honnan tudod?
– Megszámoltam.

SZÉKY JÁNOS fordítása

DURUCSKÓ ZSOLT: „AM" I.

Franz Kafka levelei Milenához

Kedves Milena kisasszony, olyan rövid a nap, Magával és még néhány aprósággal már el is múlt, vége van. Alig egy pici idő marad még, hogy az igazi Milenának írjak, mivel a még igazibb egész nap itt volt, a szobában, a balkonon, a felhőkben.

Honnan ez a frissesség, a jókedv, a gondtalanság legutóbbi levelében? Megváltozott valami? Vagy tévednék és a prózai írások hatnak így? Netán ilyen jól tud uralkodni magán és ezáltal a dolgokon is? Mi ez?

A levele bírói hangon kezdődik, és ezt komolyan gondolom. És ami szemrehányását illeti, igaza van, „ci ne tak docela pravdu”[1], ahogy alapjában igaza volt a „dobre míneno”[2] tekintetében. De hát ez magától értetődik. Ha állandóan gyötörne a gond, mint ahogy írtam, akkor minden akadály ellenére nem bírtam volna ki a nyugszéken és másnap már ott álltam volna a Maga szobájában. A szavahihetőség egyetlen próbája, minden egyéb csak beszéd, ez utóbbit is beleértve. Vagy hivatkozás az alapérzésre, ez azonban néma és tétlen.

(...)

Mit gondol? Vasárnapig kaphatok még levelet? Éppenséggel lehetséges lenne. De teljesen értelmetlen a levelek iránti vágyakozás. Nem elég egyetlen levél, nem elég a tudás? Persze hogy elég, és mégis, az ember kényelmesen hátradől, és habzsolja a leveleket, és mást sem tud, csak hogy nem akarja abbahagyni ezt a habzsolást. Magyarázza meg ezt, Milena, tanárnő!

(...)

Igazából nem könnyű, most, miután ezt a szörnyű, de nem teljes mélységében szörnyű levelet elolvastam, megköszönni azt az örömöt, amelyet érkezése okozott. Ünnepnap van, rendes kézbesítés már nem lett volna, kétséges volt az is, hogy holnap, pénteken jött volna valami, egyfajta nyomott csend uralkodott tehát, de csöppet sem szomorú, amennyiben ez Magára vonatkozott; hiszen utolsó levelében olyan erős volt (...) És aztán mégis éppen ebéd előtt érkezett, magammal vihettem, előszedhettem a zsebemből, az asztalra tehettem, megint a zsebembe csúsztathattam, ahogy a kéz szokott játszani egy levéllel, nézi és örül a gyerekeknek. A tábornokot és a mérnököt (kitűnő, barátságos emberek) nem mindig ismertem meg velem szemben, még ritkábban hallottam őket, az evés, amit ma megint elkezdtem (tegnap semmit nem ettem), szintén alig zavart, az ebéd után tárgyalt számtani mutatványokból a rövid problémafelvetések sokkal világosabbak voltak, mint a hosszú megoldások, amelyek közben viszont a nyitott

[1] vagy talán mégsem annyira

[2] jó értelemben véve

ablakból szabad kilátás nyílt a fenyőkre, a napra, helyekre, falura, mindenek fölött azonban Bécs sejtelmére.

Majd mindenesetre alaposan elolvastam a levelet, vagyis a vasárnapi levelet olvastam el alaposan, a hétfői levél olvasását félreteszem a Maga következő leveléig, olyan dolgok vannak benne, amelyeket alaposan elolvasva nem viselek el, nyilván még nem vagyok teljesen egészséges, ráadásul a levél is elavult már, számításaim szerint öt levél van úton, ezekből legalább háromnak már a kezében kell lennie, még ha egy elveszett volna is, vagy ha az ajánlott levelek hosszabb időt igényelnek is. Már csak az van hátra, hogy megkérjem Magát, hogy *azonnal válaszoljon még ide*, egy szó is elég, de akkor az olyan legyen, hogy a hétfői levél minden szemrehányásának elvegye az élét és olvashatóvá tegye.

(…)

Még egyszer elolvastam a vasárnapi levelét, szörnyűbb, mint első olvasásra gondoltam. Arcát a kezem közé kéne vennem, Milena, és erősen a szemébe néznem, hogy felismerje magát a másiknak a szemében, és többé ne legyen képes olyan dolgokat, amelyeket ott leír, még csak gondolni is.

(…)

Mikor lesz képes az ember végre ezt a feje tetejére állított világot talpára állítani? Napközben kilúgozott fejjel járkál – olyan szép romok vannak itt mindenütt a hegyekben, az ember azt gondolja, neki is ilyen szépnek kellene lennie – az ágyban pedig a legjobb ötletei támadnak, ahelyett, hogy aludna. A tegnapi javaslatom kiegészítéseképpen ma például az jutott eszembe, hogy nyáron Stašánál[3] lehetne, akiről azt írta, hogy vidéken van. Tegnap azt a butaságot írtam, hogy némely hónapban nem lesz elég a pénz, ez képtelenség, mindig elég lesz.

A kedd reggeli és esti levele igazolja javaslatom értékét, ami persze nem valami különös véletlen, hiszen javaslatom értékét mindenkinek, de tényleg mindenkinek meg kell erősítenie. Ha a javaslatban bármiféle ravaszság volna – hol nincs, ez a szörnyű fenevad, amely ha kell, egészen kicsire összehúzza magát –, akkor majd magam tartom féken, még a férje is bízhat bennem. De túlzásba esem. Ennek ellenére: lehet bízni bennem. Nem fogom látni Magát, sem most, sem akkor. Vidéken fognak élni, amit Maga szeret. (Ebben hasonlítunk egymásra, kissé mozgalmas táj, a nem egészen középhegység, ez a kedvencem, és erdő és tó benne.)

Levelének hatását félreismeri, Milena. Hétfői leveleit (jen strach o Vás[4]) még mindig nem olvastam el teljesen (ma reggel próbáltam, ment is egy darabig, némileg történelmivé is lett közben a javaslatom miatt, végig azonban még nem tudtam elolvasni őket). Keddi levele viszont (valamint a különös képeslap – egy kávéházban írta? – Werfelt illető vádjaira majd még válaszolnom kell, tulajdonképpen semmire nem válaszolok Magának, maga sokkal inkább válaszol és az nagyon jó) a hétfői levél miatti csaknem álmatlan éjszaka ellenére ma eléggé

[3] Milena barátnője

[4] csak félelem Maga miatt

megnyugtatott és bizakodóvá tett. Nyilvánvalóan a keddi leveledben is van tüske, ami utat vág a testben, de Te vezeted ezt a tüskét, és mi volna – ez persze csak egyetlen pillanat igazsága, a boldogság és fájdalom borzongatta pillanaté – mi az, amit nehéz elviselni Tőled?

(…)

Maga olyan jó, aggódik, nem kap leveleket, igen, múlt héten néhány napig nem írtam, szombat óta viszont minden nap, tehát három levelet is kapott azóta, úgyhogy majd dicsérni fogja a levél nélküli napokat. Rá fog jönni, hogy a Maga összes félelmei jogosak, vagyis hogy nagyon haragszom Magára általában, és sok minden egyáltalán nem tetszett a Maga leveleiben stb. Nem, Milena, mindettől nem kell félnie, az ellenkezőjétől azonban reszkessen!

Olyan csodálatos, hogy megkaptam a levelét és álmatlan agyammal válaszolnom kell a levelére. Nem tudok írni semmit, csak bóklászok a sorok között, szemének fénye mellett, szája lélegzetében, mint valami boldog napon, amely szép és boldog marad.

(…)

Maga hazafutott énmiattam, egy szuszra? Maga tehát nem beteg és többé nem kell aggódnom Maga miatt? Tényleg így van, többé tényleg nem aggódom – nem, most éppúgy túlzok, mint akkor, de az aggódás olyan, mintha itt lenne Maga nekem a felügyeletem alatt, a tejjel, amit iszom, ugyanakkor magát is táplálnám, a beszívott levegővel, ami a kert felől megcsap, egyúttal magát is erősíteném, nem, ez kevés is, Magát sokkal jobban erősítem, mint magamat.

Különféle okokból valószínűleg hétfőn még nem fogok elutazni, hanem csak kicsit később. Akkor azonban közvetlenül Prágába megyek, legújabban van egy közvetlen gyorsvonat a Bozen–München–Prága vonalon. Ha még szeretne néhány sort írni nekem, megtehetné; ha nem érnek már el, utánam küldik Prágába.

Maradjon továbbra is jó hozzám!

(…)

Az ember mégiscsak a legostobább. Tibetről olvasok egy könyvet; a tibeti határ menti egyik hegyi település leírásakor hirtelen nehéz lesz a szívem, olyan vigasztalanul elhagyatottnak látom ott azt a falut, olyan messze Bécstől. Mindebben azt a képzetet tartom ostobának, hogy Tibet messze van Bécstől. De hát messze van-e tényleg?

(…)

Amit levelének két oldalán mond, Milena, szívének, megsebzett szívének mélyéről jön (to mě rozbolelo[5], ez áll ott, és ezt én követtem el, én, Magával szemben), és olyan tisztán és büszkén hangzik, mintha nem a szívét, hanem acélt talált volna el, és azt is kéri, ami a legtermészetesebb, és félreért engem is (hiszen az én „nevetséges” embereim tényleg pontosan a Magáéi és aztán: hol fogtam

[5] megsebzett engem ez

volna Maguk kettejük között valakinek a pártját? Hol van ez a mondat? Hol volt ilyen elvetemült ötletem? És hogy jönnék ahhoz, hogy elítéljem, aki, mint én, minden lényeges szempontból – házasság, munka, bátorság, áldozat, tisztaság, szabadság, önállóság, őszinteség – oly mélyen Maguk kettejük alatt állok, hogy undorító erről még csak beszélnem is. És mikor merészeltem volna felajánlani aktív segítségemet, és ha mertem volna is, ugyan hogyan tudtam volna azt megvalósítani? Elég a kérdésekből: jól elvoltak az alvilágban; miért kerültek hát napvilágra? Szürkék és szomorúak, és szürkévé és szomorúvá is tesznek mindent. Ne mondja, hogy két óra élet minden további nélkül több mint kétoldalnyi írás, az írás szegényebb, de világosabb.) – félreért engem tehát, de mégis: a beszéd rám vonatkozik, és én nem vagyok ártatlan, különös módon nagyrészt éppen azért nem, mert a fenti kérdéseket meg kell válaszolni, mégpedig nemmel és sehollal.

Aztán megjött a Maga kedves, kedves sürgönye, vigasz az éjszaka, e régi ellenség ellen (ha nem fog végig kitartani, az igazán nem a Maga, hanem az éjszakák bűne. Ezek a rövid földi éjszakák szinte szorongást váltanak ki az emberben az örök éjszakától), bár a levél is oly sok és csodálatos vigaszt nyújt, de mégiscsak egy egységet alkot, amelyben az a két oldal tombol, a sürgöny azonban önálló és mit sem tud erről. Azt viszont, Milena, megjegyezhetem a sürgönnyel szemben: ha én, minden mástól eltekintve, Bécsbe érkeznék, és Maga szemtől szembe elmondta volna nekem ama beszédet (amely, mint mondtam, nem elmegy mellettem, hanem eltalál, mégpedig joggal, nem telibe, de azért erősen) – és valamiképpen ezt a beszédet feltétlen, ha nem is kimondani, de gondolni, megpillantani, átvillantani vagy legalábbis feltételezni kellett volna – akkor egy csapásra elvágódtam volna, Maga pedig semmilyen ápolónővel nem tudott volna újra talpra állítani. De ha nem így történt volna, még szörnyűbb is lehetett volna. Látja, Milena.

(…)

Bárcsak írna nekem egyetlen szót „Karlsbad, postán maradó” címre. – Nem, előbb Prágába.

Miféle szörnyű iskolákban tanít Maga, kétszáz tanuló, ötven tanuló. Egy ablak melletti helyet szeretnék ott az utolsó sorban egy órára, és akkor minden Magával való találkozásról lemondanék (amely persze e nélkül sem fog megtörténni), lemondanék minden utazásról – elég, ez a véget érni nem akaró fehér papír megvakítja az embert, ezért ír.

RÁCZ PÉTER fordítása

BERETVÁS CSANÁD: TÖREDÉK

Perzsa költők

Ali Abdollahi (Birjand, 1968) egyszerű, írástudatlan farmer családból származik. Germanisztikát tanult a Behesti egyetemen (Teherán) és tanulmányait „A konkrét költészet a német tanításban" diplomamunkával zárta. 1993-tól 2001-ig a Radio Iran szerkesztőjeként a német irodalmat népszerűsítette az iráni hallgatóknak. Egyetemi docensként és újságíróként is dolgozott. Évekig fordított a Goethe Institute-nak, néhány hónapra meg is hívták a Müncheni központba. A lyrikline.org-nál a perzsa költészet népszerűsítése érdekében háromszor járt Berlinben, ahol néhány felolvasást is tartott. Körülbelül negyven fordítás-kötetet (Rilke, Nietzsche, Hesse, Bertolt Brecht, Heidegger, stb.) adott ki. A Markaz kiadónál jelent meg a német költészetet a kezdeteitől jelenkorig bemutató antológiája. Márai Sándor perzsa fordítója. Az első verseitől kezdve fontosak számára Rumi ghazaljai, de egyértelműen érezhető a német irodalom és filozófia hatása. Négy saját kötete jelent meg: *Folyvást sötétben járok (1997)*, *Nem jön többet* (2003), *Áldott legyen a bálna* (2009), *A szél elszakította a személyimet* (2009). Néhány versét németre, hollandra, oroszra, magyarra és olaszra fordították.

Resa Tschaitschi (Teherán, 1962) költő és esszéista, aki öt kötet jelentetett meg. Ahogy Alireza Abbasi írja tanulmányában, már a 90-es évektől, az első két kötet (*Egy nap alszunk majd; Ezen a kis dombon nem énekel madár*) után jelentős költőnek számít. A két újabb kötetnek (*Az alma szárának illata; A hold magával viszi az arcunk*) hasonló az esztétikai értékrendje mint az előzőeknek, de a hangja megújult. Jellemző lett a kissé romantikus személyesség, az egyes szám első személy elbeszélő állandó használata. Az Ahura Goodarzi-nak adott egyik interjúban említi, hogy nagy hatással vannak rá az Ahang-e Digar kiadó elismert költői, szerkesztői: Langeroudi Shams, Hafiz Muszavi, Shahab Mogharabin.

Lesi Zoltán

ALI ABDOLLAHI

ميز يك پايه

ميز يك پايه
اتاق را بر دوش دارد
كتابها و محالهاي قديمي را
و شباهت مي برد
به جامي
و درختي در كوير
و منارهاي با كلاه ابرهايي
كه روزهاي بيتو
از آن آب ميخورد.

در كاغذي مچاله ميشوي
كشويي ندارد پنهانت كند
پشت آن كه مينشيني،
با چشم دريامردي پارسي
در عهد كهن
از همه چيز بدرود ميگويي
از كاغذ ديواريهاي شطرنجي
مهتابي ولنگار و خيابان.

Egylábú asztal

Az egylábú asztal
vállára veszi a szobát,
a régi könyveket és a lehetetlent.
Emlékeztet
egy kehelyre,
egy fára a sivatagban,
egy felhősisakos minaret,
amiből a napok nélküled
isznak.

Egy ív papírba gyűrődsz.
Nincs fiókja, hogy elrejtőzz.
Ha mellé ülsz
egy párszi tengerész szemével
látod a régi időket,
amikor mindennek elmondtad a búcsúbeszédet
a sakktábla mintázatú tapétának,
az elhagyott loggiának és az utcának.

سـفید اتـاق

گنجشـکها
حیـاط انـار درخت روي
مینشـینند بـرگ بـه دارد که
میرسـند که خواهرانم بـا
میشـوند پـیر که مادرم و پـدر و
.کردهانـد سـفیدکاري که اتـاقم و

خشایارشـاه خورده شکسـت سـربازان ،کتابهـا

بـادگیر زیـر ،سـفید گچهـاي روي
.قهوهاي خط سـه
روزها
و اتـاق ایـن بـا
.آب خطهاي

میزنـد بـاران ،شـب
بزهایشـان خاطر بـه مردم
.خوشـحالند

میخوانـد «مکالمـات»نـاودان

و بـاد ،بـاران
کنفوسـیوس شـبهاي
.سـفید اتـاق ایـن در

A fehér szoba

Verebek
az udvari gránátalmafán,
ami levelet hajt,
húgaim, akik beérnek,
szüleim, akik megöregszenek
és a fehérre meszelt szobám.

A könyvek Xerxész levert katonái.

Fehér mészfestéken a széltorony alatt
három barna csík.
Nappalok
ezzel a szobával és
a vízfoltokkal.

Éjszakánként esik,
az emberek örvendeznek
a kecskéiknek.

Az ereszcsatornában a Beszélgetéseket olvassák.

Eső, szél és
Konfúciusz éjjelei
ebben a fehér szobában.

RESÂ TSCHAITSCHI

بارها

بارها استخوانهايم را
با حوصله از دل خاك بيرون آوردم
آنگاه كه پرندگان دانة گندم از سنگ گورم بر ميچيدند
هر يك را بر جاي خود نهادم
مفصلها را پيوستم
از ريشة درختان
رگها و مويرگها ساختم
از پارههاي ابر، گوشت
و از شبنم و برگها، پوست
پس حلقة گل را بر گردن آويختم
پا كوبيدم و خواندم
بارها ميان سنگها و مردگان

Sokszor ástam ki csontjaim
türelmesen a föld öléből,
akkoriban sírkövemről búzamagot csipegettek a madarak,
mindegyiket a helyére raktam.
Az ízületeket összeillesztettem,
a fák gyökereiből
vénákat és hajszálereket,
felhőpamacsokból húst
harmatból és levelekből bőrt barkácsoltam.
Aztán nyakamba akasztottam egy virágkoszorút,
táncoltam meg énekeltem:
sokszor sírkövek és halottak között.

بي چتر ، بي چراغ

از شرم
شهر، شال بر روي مينهد
آنگاه كه فرو ميافتد
اين شبِ سنگي
بر ساقههاي نازكِ آفتاب

شايد پروانهاي
آن سوي روزن است
شب است
گود و باراني
و عشق، بيچتر و بيچراغ
اندك
اندك
در كوچهها از بوي مرگ آكنده ميشود.

Ernyő és gyertya nélkül

Szégyenből
egy sállal takarja el arcát a város.
Abban a pillanatban rázuhan a nehéz
éjszaka
a nap vékony szárára.

Talán egy lepke
a hasadék túloldalán.
Az éjszaka mély és esős
és a szeretet ernyő és gyertya nélkül a mellékutcákban
lépésről
lépésre
magába szívja a halál bűzét.

LESI ZOLTÁN fordításai

El Kazovszkij

Anagrammák

1.

A völgynek mélye víz alatt,
Eleven artériás itató
Táplál patakot és tavat –
Fél-százada él álmatlan a tó.

Mi átvirrasztottunk vele egy éjszakát,
Ketten, akár egy egész nemzedék.
Évek vendégjárása a várakozásban:
Hátha akkori képedre szab át,
Más alkotásnak értelmét ne lássam.

2.

A tengerhez tartó út, dél-keletnek.
A test gyöngye a Koránban maradt.
Öntözőcsatornák hűse a forróságban.
A vendég elé készített mákony-adag.

Ágaskodik az emlékezet, makacs, nyurga ág.
Nem adom. Holtig küzdök érte, hogyha kell.
Hegyi folyók futása a szemek hasadékában,
Tombol az aorta, nem sírhatok.
Fölperzselődött az őspusztaság.

3.

Széles nyomtávú lavina,
Mohón hadart ima,
Diadalív áll a csatára,
Nincs aztán mód lebontani.

Ingovány, barna hús,
Földcsuszamlás az ingoványon,
Sötétség visszhangjába bujkál
Aladdin s Dárius.
Penitencia, csuklás.

4.

Elég volt a fizetség?
Nem volt kár a hitért?
Te platinának nevezett
Parázs-piros Kiméra.

A Tartarosz,
Hol a Kimérás Attika tarolt,
S lebegve gyújtogatta
Azt a marék szürke hamut –
Bálványok sírhelyének udvarolsz.

5.

Hegységnek, hűs forrásnak távlata,
Hőség. A tenger menti síkság hűse.
Azsúrmintájú, karcsú Ázsia
Marék sóként a hullámokba szórva.

Melegövi országok, hol nem éltem,
Kerete álmaimnak és zafírköveknek
Feltáratlan olajmezők tüzében.
Árjáknak háremet ígérő líra.
Kerti forrás, melyet Allah vezényel.

6.

Két januári nap – poggyászom,
Vágyak – préselt brikett.
Elém április hiába siet,
Nélküled minden csak kövül.

Tribünt építő igék, és a hit,
Megnyílik, omlik, s újra áll,
Hegy, mely hallgat a szóra,

Sétánnyá dűlő monolit,
Ürügy megvilágosodáshoz.

7.

Mindig csak ezt az arcot lélegezni be.
Itt élni. Csak ennek a mozdulatnak élni.
Próbálták az arénát egy tükörrel kitakarni félig,
De a szavaktól a rejtekhely leomlott a semmibe.

A csendbe visz az alagút, a lélegzet összeszorul,
Opálok porosodnak éghető kövekben.
Lángolnak, bár kialudnának inkább mielőbb,
Eltűnni az égen arzénban fürdetetten.
Iszlám Allah nélkül, krisztustalan kereszt.

8.

Szeretném megtapintani a kerítés mögött
Lakozó éjfekete szemeket,
Amiket Allah börtönzött be –
Nem emberkézé ez az érdem.

Zöldellő fű a sívó pusztaságnak,
Virradatkor az erdőszélre
Az érintetlen füvek visszamásznak.
Az alizarin krapplakk megszárad,
Szétszóródik, bele a szélbe.

9.

„Lélek" – ősöktől való a neved,
Élj, lelkek víztározója ember-felett.
De ha nem adsz magadból most egy kortyot,
Nem teljesedhet ki bennem neved.

Török nő – lelked alhat,
Agátlapokból készült ablak,
Íves, mintázata kanyargó,
Művészien megmunkált zárak,
Tarka selyemmel burkolt alkóv.

Annotációk

(RÉSZLETEK)

1.

Más arcok részleteiből
Raktam össze az arcodat
A szem ólomba fő
Egy szempillantásod alatt

Győz rajtam a látható szenvedély
Az arc vergődik
Párosan a szemek
Az arcodban kinccsel teli edényt
Tártak föl más szemek
Tőlem van a homlokzatod
Líceumom köznapi arca
A járatlan pokol közénk hatol
Érintetlen gyümölcsét a magasba tartva.

Szembesülés
Az utcáról arcot ki nem takarsz
De ez lesz-e az arc?
Biztosan ilyen-e?
Színéről a szine
Míg razziáznak
(Nem társítasz hozzájuk lakhelyükként házat)
Az arcok célja
Magában megszemélyesít
Vidékeket személyesít meg
(Várost, falut, miegymást)
Egyes házak arcokká szervesülnek
Mégis érinthetetlenek
Felhő
Homályos képek
(Pár élesebb azért)
Rózsafüzér.

3.

A felhő –
Keresztespók.
Mellém nő
A minta,
Egy rövid mozdulat
Az ismeretlenségbe.
Megeszi az úriasszonyokat,
És minden tiszta.
Osztódik
A csodalény,
Már fiatalon is
Bájos, duplán.
Úgy fest,
Régente tudták,
Hogyan kell elégetni
Az amulettet.
A megközelítések
Megsokasodtak?
Kiszögellések
Szájjal egy zsákutcába.
Csellengő
Keresztespók
Egy felhő –
Függönykarnisra mászva.

6.

Razzia, razzia, razzia.
Nyomozati jegyzőkönyv-cikkely
Megsemmisítésre buzdító ricsaja
Hátulról, jobbról, balról.

Valahová, valahová, valahová
Elmenni, bárhová eltűnni.
Hiába az áldozat. Nincsen út
Vissza. Beszűkül szűk szobád.

Sehol. El, sehova. Nem megérinteni.
Egy széfben befalazva az emigránsnő.
A korporációk ösztöne csődbe ment,
Újra és újra, mindig ő,
A fogoly restaurálása csak a napirend.

LANCZKOR GÁBOR fordítása

KÉRI LÁSZLÓ: SZÁZALÉKJEL ÉS EGYÉB ATTRIBUTUMOK FIGURÁKKAL

JÁSZBERÉNYI SÁNDOR

A letartóztatás szabadsága

Az első fél tégla a fejem mellett repült el, éreztem a szelét a fülemen. A második valamivel jobbra tőlem betörte a bolt kirakatüvegét, nekicsapódott a magányosan álló, kínai sportruhákba öltöztetett próbababának, és ledöntötte. Nem voltak illúzióim, mindkettőt nekem címezték. A világ anyja kifejezetten haragudott rám. Ezen pedig semmit sem enyhített az arabul a falra fújt „szabadság" felirat.

Egészen pontosan két hete volt haragos. Szabad akart lenni, bár voltak kétségeim afelől, hogy tudja-e pontosan, mi az a szabadság. Én például minden létező papírforma szerint szabad voltam. És persze mint mindig, nem tudtam vele mit kezdeni.

Csak bámultam, hogyan vet zöld habot a Nílus februárban, éreztem a bőrömre rakódó finom port, mert folyamatosan fújt a szél a sivatag felől, felkapta a homokot és a városra hintette.

A világ anyja koszosabb volt, mint általában. Így nevezik a helyiek Kairót. Amikor leszálltam a repülőtéren, arra gondoltam, most majd megtudom, milyen az a demokratikus átmenet. Én sem születtem szabadnak, igaz, a diktatúráról nincsenek emlékeim. Az országom forradalmáról sem.

Kicsi voltam, amikor nálunk történt, jelentéktelen dolgok jutnak az eszembe, például hogy apámék halkan beszélgetnek '89 szilveszterén és azt kérdezik egymástól, hogy most vajon visszajönnek-e az oroszok megint. Mert volt már rá példa.

Arra gondoltam, most láthatok egy forradalmat. Leszálltam a repülőgépről és kimentem a Tahrír térre, ahol aznap még nem akartak megölni. Sőt, kifejezetten szerettek azért, mert újságíró vagyok. Vidáman pózoltak és mosolyogtak a kamerámba az Abrams tankok ágyúcsövei előtt és mondogatták, hogy Magyarország mijja-mijja, meg, hogy Puskas meg Hidegkuti, és Isten hozott a forradalomban, testvér.

Legalább két nap kellett, hogy én legyek az ellenség. Két napba tellett, hogy a kormány mozgósítsa titkosrendőreit és az országos lapokat. Ez pontosan öt nappal kevesebb, mint a világ teremtése. Igaz, azóta eltelt némi idő.

Kolumnás cikkek jelentek meg arról, hogy azt a kétmillió embert, akik megunták, hogy a nemzet biztonsága érdekében harminc éve rúgják le a veséjüket büntetlenül, és akik immár két hete állnak térdig a vérben és húgyban a Tahrír téren, valójában izraeli, amerikai és katari kémek pénzelik. Ha nem is zsidók, de mindenképpen idegenek.

A téren lévők persze nem vették be a hazugságot, de a Tahrír körüli utcákon úgy hat–nyolcezer Mubarakista kezdett el gyülekezni, akik mindenki vérét akarták, különösen az idegen újságírókét. Utólag kiderült, hogy kétszáz font volt a fejpénz…

Szóval, az első fél tégla a fejem mellett repült, a második betört egy kirakatot. Én pedig futottam az életemért. Végigrohantam a Július 26. utcán, nyomomban egy csapat késekkel és botokkal felfegyverzett titkosrendőrrel, átvágtam a Hotel Carlton előtt és kiértem a zöldségpiacra. Fellöktem egy asztalnyi libanoni szilvát a nagy rohanásban, de senkinek sem tűnt fel. Az árusok már nem voltak sehol.

Ziháltam és dőlt rólam a veríték, arra gondoltam, merre rohanjak tovább. Legalább fél percem volt még, míg az ellentüntetők a nyomomra akadnak, ami elég sok szívverés. Elegendő volt ahhoz például, hogy beazonosítsam, abban a hotelben döntöttem el a feleségemmel, hogy megtartjuk a gyerekünket, amelyiknek a falának támaszkodtam. A Carlton tetőteraszán ajánlotta fel zokogva Anna, hogy kilép az életemből, csak ne kelljen megölnie a gyereket.

Szomorú lettem, mert eszembe jutott, hogy esetleg nem láthatom őket újra. Elképzelhető volt, hogy pár percen belül vesén szúr valamelyik lelkes ellentüntető és ez lesz a történet vége. Halál idegenben.

Már majdnem feladtam, amikor észrevettem, hogy úgy tíz méterre tőlem felhúznak egy vasredőnyt. Egy szürke galabíjás, piszkos arcú öreg egyiptomi állt az ajtóban és azt mondta, ide gyere és a sötétbe mutatott. Ott, a húgyszagú sötétségben, hagymás és krumplis zsákok között volt az élet. A férfit Szaidnak hívták. Kiköpött az utcára és lehúzta a vasredőnyt. Megmentette az életemet.

Amikor fél óra hallgatás után megkérdeztem az öreget, hogy miért csinálta, miért engedett be egy idegent, annyit mondott, azért, mert forradalom van. Hosszasan bámult az arcomba és megkérdezte, hogy tudom-e, mi az a forradalom. Megráztam a fejem, azt mondtam, nálunk is volt, csak kicsi voltam. Könnyebbet kérdezett: tudom-e, mi az a diktatúra.

Igen, apám mesélt róla, mondtam. Mesélt a félelemről. Arról, hogy a diktatúra legfontosabb eszköze a félelem. „Azért engedtelek be, mert nem félek” – mondta az öreg és megtömte a vízipipáját kapadohánnyal.

Nyolc órát töltöttünk együtt. Olyan dolgokról beszéltünk, mint család és gyerekek, miközben gépfegyverek sorozatlövései visszhangoztak az utcán és benzines palackok lángjai világították be az éjszakát. A redőny résein keresztül néztük, hogyan verik meg a kenyérért és vízért érkező alapítványi munkatársakat, hogyan zsúfolják be őket a rendőrségi teherautóra és viszik el őket a semmibe. Velem is ezt fogják csinálni, gondoltam, mert én is idegen vagyok.

Vizelni hátra jártunk a zsákok mögé, régi újságokra. Patkányok árnya surrant a sötétben, mikor hátramentem.

Éreztem, hogy összeszorul a gyomrom, hogy közeleg az idő. Közelít a kétségbeesés órája és semmit sem tudok tenni, hogy megállítsam.

F. Scott Fitzgerald valamelyik szövegében azt írja, hogy a lélek legsötétebb éjjelén mindig hajnali három óra van. És tényleg, hajnali háromra jött a kétségbeesés.

Azzal kezdődött, hogy kiszáradt a szám. Majd izzadni kezdtem és fáztam. Próbáltam nyugtatni magam, hogy értelmes az, amit csinálok, hogy van értelme ott lennem, de aztán feltűnt az apám arca, aki azt mondta, krákellér vagyok.

Lázasan próbáltam megmagyarázni magamnak, hogy fontos munkát végzek és számítanak rám otthon, mert én vagyok a hírek. A gyomrom azonban hideg volt, mint odakint az éjszaka. Az járt a fejemben, hogy már régen nem érdekel senkit sem, hogy élek-e vagy meghalok, leszámítva az egyéves fiamat, aki éppen most tanul járni. „De legalább elmondhatom, hogy mertem idejönni" – mondtam magamban, hogy „azért ez jelent valamit", de pontosan tudtam, hogy milyen üresen csengenek a szavaim.

Patakokban dőlt rólam a veríték, miközben az öreg zöldségárus horkolását hallgattam és bámultam az odakinti éjszakát. Hallottam a tömeg kiabálását, vártam, mikor jönnek értem.

Lázasan próbáltam párhuzamot találni az egyiptomi és a magyar diktatúra között, valamit, amit majd íróként egyszer felhasználhatok, ha majd lesz időm írni, hogy legalább a fiamnak azt mondhassam, ha látom még egyáltalán, hogy nem volt értelmetlen. Semmit sem találtam.

Két és fél óra telt el úgy, hogy démonokkal birkóztam. Aludni persze nem tudtam, pedig az öreg mutatta, melyik krumplis zsákra dőljek le, de ha lehunytam a szemem, az üvöltöző ellentüntetők arcát láttam, akik a véremet akarták.

A lélek legsötétebb éjjele a széllel ért véget. A sivatag felől fújt, áthatolt a vasredőnyön és megérintette az arcomat. Hűvös volt és nyugodt. Ezután jött a nap. A házak körvonalai felderengtek és a fény megtöltötte a betört kirakattal ásító boltokat, a felborított ládákat, vörösen csillant az üvegszilánkokon, és úgy éreztem, engem is kitölt. Bizakodni kezdtem, elmúlt az éjszakai dermedtségem és halálfélelmem. Azt gondoltam, meg fogom úszni épp bőrrel. Szaid is megébredt és rám mosolygott. Azt mondta, „ne nézz a szemükbe és kerüld a tömeget", majd felhúzta a vasredőnyt. Útravalónak két gránátalmát dugott a zsebembe.

A hajnal Kairó belvárosában egy háború hajnala volt. Kiégett autókból szállt a kormos, forró füst az ég felé, a kocsik oldalán lövések nyomai, melyek hivatalosan sosem dörrentek el. Vérfoltok pettyezték az utcát és a szemétrakások között kóbor macskák kutattak ehető után. Határozott léptekkel átvágtam a zöldségpiacon, elhaladtam a Hotel Carlton előtt álló századelős Fordok mellett, melyeket immár öt évtizede kínálnak eladásra, és kiértem a bíróság épülete elé. Egy tank állt az út közepén, az ágyúcsöve az utcára mutatott, felém. Mellette álmos kato-

nák teáztak és dohányoztak leguggolva, fegyvereiket az utcára fektetve. Arra gondoltam, hogy gyakorlatilag nyolc órája el vagyok vágva a világtól, hiszen a mobiltelefonom úgy hajnali kettőkor merült le. Nyolc óra pedig az örökkévalóság a XXI. században, lehet, hogy miközben a zöldségboltban voltam, leverték a forradalmat és minden véget ért.

Így vagy úgy, de ki akartam jutni a zónából.

Egy autó zajára lettem figyelmes. Megfordultam. Egy fekete-fehér csíkos Lada volt az, egy taxi, melyről fogalmam sem volt, hogy mit kereshetett a belvárosban. Hevesen integetni kezdtem a sofőrnek, aki észrevett és megállt előttem. Beültem mellé az anyósülésre, mikor gázt adott, himbálózni kezdett a visszapillantóra szerelt rózsafüzér. Nem kellett megadnom az útirányt, nem kellett mondanom semmit. Pontosan tudta, mit szeretnék, nem kellett magyarázkodnom. A foglalkozásom az arcomra van írva, velem ellentétben ő pedig pontosan tudta a tegnap esti mérleget. Nyolc külföldi újságírót vertek össze és vagy tízet tartóztattak le az éjjel, a legrosszabbul a lengyelek jártak.

Kifelé mentek autóval a belvárosból, amikor a csőcselék megtámadta őket, bezúzták a szélvédőjüket és az ablakokon keresztül verték a fejüket vascsövekkel. Csak azért maradtak életben, mert volt annyi lélekjelenlétük, hogy keresztülhajtsanak a tömegen.

A sofőr felém fordult és vigyorogva megkérdezte, hogy lengyel vagyok-e. Nem, mondtam, bár lehetnék. Lengyel-magyar barátság, ugye.

Elindultunk a tank felé, hogy arra hagyjuk el a belvárost. Nem engedtek át, egy piszkos kiskatona percekig bámulta az útlevelemet, mintha a holdról jöttem volna, megrázta a fejét és azt mondta, nem. Az arcára volt írva, hogy nem biztos benne, hogy van olyan ország, ami az útlevelemben áll, s amikor arabul mondtam, hogy magari, magari, még bizonytalanabb lett. Az egyiptomi dialektusban ugyanis ez szennyvízlefolyót vagy gyorsvonatot jelent. Mutatta, hogy forduljunk vissza és a másik irányban próbálkozzunk. Hogy nyomatékot adjon a szavainak kibiztosította a kezében lévő AK-47-est.

Megfordultunk és elindultunk lefelé az utcán. A sofőröm cigarettával kínált, rágyújtottam. Fehér füstszűrős „kilopátrát" szívtuk, közben az ölembe ejtettem a nejlonzacskóba csomagolt kamerámat az anyósülésen, így értünk el az első ellenőrzőpontig.

Odáig még azért megfogalmaztam magamban, hogy nincs semmilyen hasonlóság forradalom és forradalom, diktatúra és diktatúra között, hogy minden országnak egyéni és visszavonhatatlanul sajátja van és tévedtem, amikor idejöttem, mert a sajátomról itt ugyan nem tudok meg semmit.

Az első civil ellenőrzőpontot egy felborított kuka jelezte az út közepén. Mellé két közlekedési táblát döntöttek, melyeket mozgatni lehet, ha esetleg kiderülne, hogy az autóban ülők nem idegen kémek illetve a börtönökből kiengedett fosztogatók.

Egy idősebb férfi a kezében egy dupla csövű sörétes puskával állította meg a taximat a barikád előtt, benézett az autóba, belebámult az arcomba és elvette az útlevelemet. Hosszasan forgatta a lapjait, kereste az izraeli vízumot, ami persze nem volt benne. Megkérdezte, hogy hová megyek. „Zamalekre" – válaszoltam, mert azt reméltem, hogy az előkelő negyed említése eloszlatja majd a kételyeit. „Menjenek" – mondta a férfi úgy tíz perc után, én pedig arra gondoltam, hogy megúsztam, kijutok a zónából és hazamehetek a fiamhoz. Mondtam is a taxisofőrnek, hogy „még szerencse, hogy nem mindenki vesztette el az eszét", ő pedig mosolyogva azt válaszolta, hogy szerinte annyi történt, hogy a férfi nem vette észre a kamerámat a nejlonzacskóban.

Még két hasonló ellenőrzőponton haladtunk át zökkenőmentesen. Közben felkelt és teljes erővel sütni kezdett a sivatagi nap, én pedig azt gondoltam, hogy megúsztam mindent.

A negyediknél tartóztattak le. Egy tizenéves suhanc, kezében krikettütővel rávágott az autó motorháztetejére, feltépte az ajtót és kirángatott az utcára. Az orromban éreztem az égett szemét szagát, miközben kifizettette velem a menetdíjat, mind az öt fontot. A taxisofőr arcára kiült a sajnálkozás, amikor tovább hajtott. Megkérdeztem a fiút, hogy „mi a probléma?", ő rám üvöltött és azt mondta borzasztó angolsággal, hogy „fogjad be a szádat". A gyűlölet, amivel megformálta a szavakat, elnémított.

Erősen szorította a karomat és átrángatott az út túloldalára, ahol két fekete ruhás rendőr ült műanyagszéken és dohányzott. Megdöbbentem, mert nem láttam rendőrt, mióta megérkeztem az országba. Eltűntek az utcákról, mikor látták, hogy nem tudnak mit kezdeni a tömeggel, hogy hiába lőnek beléjük, visszajönnek és többen vannak, mint a rendőrség és a titkosszolgálat állománya együttvéve.

Kitépték a kezemből a nejlonzacskót, elvették a tárcámat és az útlevelemet, bámulták a kamerámat majd ledobták mellém a földre. „Ez is egy kém lehet" – mondta az idősebb rendőr, én pedig biztonsági okokból villámgyorsan elfelejtettem arabul, hogy ne értsem a „te zsidó vagy?" kérdést, melyet hangosan és lassan formált meg.

Mosolyogni próbáltam, de semmi értelme nem volt. Hallottam a rádión az utasítást, hogy hozzanak be, ők pedig megparancsolták, hogy nyújtsam hátra a kezemet. A bilincs feltépte a pihéket a csuklómon, de nem szisszentem fel, mert csak a vérem dübörgését hallottam a halántékomban.

Azt hittem, hogy ennél már nem lehet rosszabb, amikor a fiatalabb rendőr belenyúlt a zsebébe, és egy fekete csuklyát vett elő, majd a fejemre húzta.

A csuklyát pedig már használták aznap. Ezt onnan tudtam, hogy fémes és nehéz szaga volt, mint a férfiak izzadságának. Nedvesen tapadt az arcomhoz, miközben vezettek. Botladoztam a kövekben, úgy rántottak hátra a ruhámnál fogva,

hogy ne essek el. Tíz perc gyaloglás után szűnik meg az idő és a tér, ennyi idő után felejtettem el, hogy mióta és merre vezetnek.

A két rendőr önfeledten beszélgetett, majd egyszer csak megállítottak, én pedig azt hittem, megérkeztünk. De nem. Fürge ujjak kezdtek matatni a nadrágzsebemben, majd kattant a benzines öngyújtóm. Nem volt tüzük.

A csuklyát a fejemről egy fehér inges, barna zakós hátrazselézett hajú férfi vette le. Egy üres, málló vakolatú irodában ültem, egy íróasztal előtt, a kezeim továbbra is hátra voltak bilincselve. A férfi nem kérdezett semmit, csak bámult az arcomba, végül annyit mondott angolul, „mindjárt visszajövök", majd hozzátette, „addig is ne menjen sehová", mintha az valóban egy opció lett volna.

Kiment a szoba ajtaján, de az ajtót félig nyitva hagyta.

Pár percig dermedten ültem és bámultam ki az ablakon, néztem a ház udvarán álló piszkos pálmákat és hallgattam a ventilátor lapátjainak lusta körözését a fejem felett.

Más, az ajtón túli hangokra is figyelmes lettem. Egy férfit hallottam sírni a folyosón, európait, mert angolul kiabálta zokogva, hogy „ezt nem tehetik velem". Koncentráltam és más hangokat is kivettem, mások jajgatását és tompa puffanásokat.

Déjà vu érzés fogott el, hogy ez már megtörtént egyszer. Beugrott egy gyerekkori emlékem: az apámmal megyek hatévesen a rendőrségre, leültetnek az előszobában, hogy várjak, amíg az öreg a rendőrtiszttel beszél. Nem sok mindent hallottam a bezárt ajtón keresztül, de azt igen, hogy az apám sír és könyörög és ezerszer kér bocsánatot a március 15-ei műsorért, amit rendezett, és valami szamizdatokért.

A harag jutott az eszembe, amit akkor éreztem. Hogy haragszom az apámra, mert kiderült, hogy nem ő az Isten. Mert az Istenek nem sírnak és nem könyörögnek.

Két órán keresztül ültem a szobában némán, ökölbe szorítva a hátrabilincselt kezemet, az apámra gondolva. Végül visszatért a hátrazselézett hajú férfi, levette a bilincset, majd csodálkozva kérdezte, hogy én miért nem kiabálok és jajgatok, mint a többi külföldi, akik szintén az intézmény vendégszeretetét élvezik. Arra volt kíváncsi, hogy miért nem félek.

„Halálra vagyok rémülve" – válaszoltam, de nem néztem a kihallgató tiszt szemébe. Tekintetemet az udvaron álló piszkos pálmákon nyugtattam, majd arra gondoltam, mennyire nem szeretném, ha idejekorán rájönne a fiam, hogy nem én vagyok az Isten.

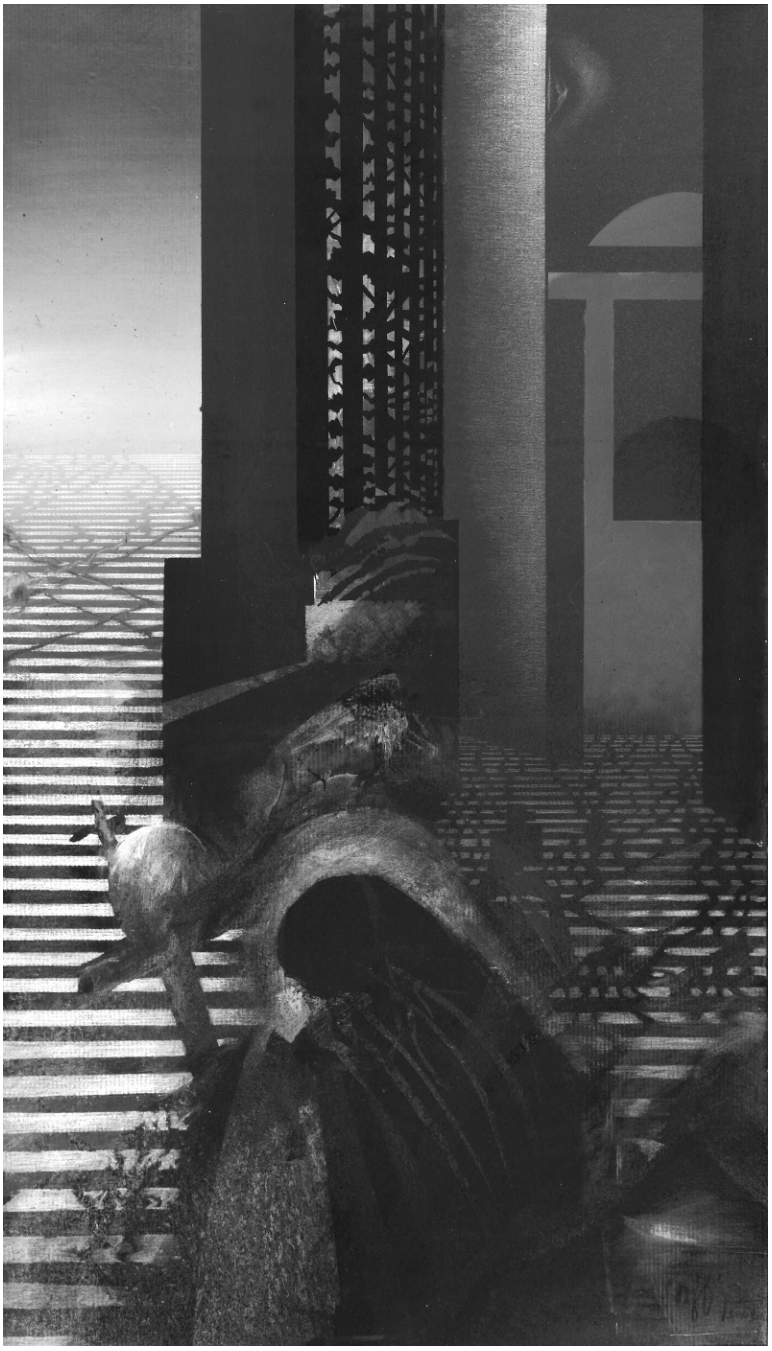

BUHÁLY JÓZSEF: EZERÉV TÁVLATÁBÓL

TŐZSÉR ÁRPÁD

„Pán kollega" a lét zebráján

NAPLÓJEGYZETEK 1999-BŐL

3.
A rossz házmester és a jó szerző

1999. Július 31. Jövök hazafelé bevásárlásból, az út mellett nyitva van egy garázs, előtte az egyik szomszéd, egy olyan két és fél mázsás, nagy hasú, Guinness-rekordok könyvébe való ember, autót szerel. Mellette a lánya, az se sokkal kevesebb két mázsánál. Elismerem, szemérmetlenül megnézem, sőt megbámulom őket, de közben egyáltalán nem a súlyukon töprengek, hisz napjában látom őket, hanem azon, hogy a lány valóban a lánya-e a férfinak vagy a felesége. S bizony, ha nem emlékeznék a lányra mint bakfisra, akkor most hajlandó volnék azt hinni, hogy a felesége a férfinak. Ha a nő nagy darab, akkor a fiatal is felnőttet mutat. – S amíg így töprengek, elmélkedem, s esküszöm, hogy közben a férfit tulajdonképpen meg sem nézem, hallom, hogy a szomszéd valami olyasmit morog felém a fogai közül, hogy „Čo čumíš, ty kokot, nevidel si ma ešte?" (Mit bámulsz, te faszfej, nem láttál még?") Hát igen: *„Két nyelv különbözőképpen programozza ugyanazt az eseményt"* – mondja a tudós. Például a méhháborúk oka legtöbbször a félreértés. Két különböző kaptár méhei találkoznak, az egyik köszön, a másik támadásnak érzi a köszönést. Én a köszönés és elmélkedés nyelvén néztem rá a szomszédra, ő a sértettség nyelvén válaszolt. Mindenesetre adom a süketet, hogy semmit sem hallottam, s igyekszem eltűnni a porondról, nem szeretnék a két és fél mázsás darázzsal tengelyt akasztani.

Július 3. Conspectus címmel kötetbe rendezem a régi magyar irodalomról tartott előadásaimat. A Mohács előtti és Mohács utáni énekköltészetünk alakulásával küzdök: problematikus, de izgalmas korszak. A 16. századig a magyar nyelvű irodalmunk, főleg a költészetünk, inkább a képzeletünk, mint a valóság dolga. Arra hivatkozva, hogy ebből a periódusból szinte minden elveszett, azt képzelhetünk bele az üres századokba, amit akarunk: naiv eposzt, lovagi költészetet, Nagy Sándor-regényt stb., de a 16. század első évtizedeiben egyszeriben találkozunk a kiábrándító valósággal, azokkal a kezdetleges propagandisztikus versezetekkel, deákköltészettel, históriás énekekkel, amelyek helyére korábban annyi szépet álmodtunk. S a találkozás kétszeresen kiábrándító: a szövegek nemcsak önmaguk gyatraságát mutatják, hanem a korábbi századokról szőtt álmaink álom mivoltát is. Igen, az Árpádok századaiban, amikor is *„fekvő jószágokat"* rendelnek a *„királyi dalnokok tartására"* még elképzelhető a fejlett magyar nyelvű költészeti és prózai nyelv (kell-e ékesebb bizonyítéka ennek, mint a Halotti Beszéd komor pompájú prózája vagy az Ómagyar Mária-siralom míves strófái, érett képei, alliterációi, a gesztáinkba és krónikáinkba beépült

hősi énekek mesteri cselekménybonyolítása, nagyméretű hasonlatai, állandó jelzői!?), de a 14. és 15. század az ígéretes kezdetekhez viszonyítva már mindenképpen a hanyatlás szakasza. Ebben az időben az idegen uralkodóknak és a latin vagy más nyelvű (főleg olasz és német) szellemi elitjüknek sikerült a magyar irodalmi nyelv fejlődését megállítani, sőt visszavetni. Ezt jelzik például a korszakból fennmaradt két magyar nyelvű legendánk, a Margit- és Ferenc-legenda alakjai, darabos nyelve, latin kaptafákra húzott esetlen mondatai, de erre vezethető vissza a periódus verstelensége, a költészet csaknem teljes hiánya. S mentegetheti Arany mindezt azzal, hogy a 16. század azért felejthette el a korábban még létező magyar *„költői idomot”*, mert az *„értelem idő előtt felülkerekedett az érzelmen”*, a tények másról beszélnek. A tények, azaz a század első felének silány szövegei a korábbi két század pusztítását jelzik, az akkori nyelv és irodalom állapotát mutatják. A 16. század nem felejtett el semmit, mert nem volt mit elfelejtenie, az 1500-as évek elején az ún. kolostori irodalom szerzői, továbbá a deákköltők s a históriás énekszerzők a nulláról kezdenek, s szövegeikben az értelem is, az érzelem is a kezdés, az eszmélkedés szintjén van. S valamivel később a legmesszebbre ettől a kezdeti szinttől azok a műfajok jutnak, amelyek a szájhagyomány útján (tehát be nem tiltható módon) minden bizonnyal a korábbi hanyatlás-korszakban is virágoztak: a szerelmi dalok (népdalok) és szerelmi históriák (a versbe szedett anekdotikus és egyéb történetek). Az új, eszmélkedő század virágénekeknek és széphistóriáknak nevezi őket majd, s a század második felében Balassi Bálint ezeknek a műfa-joknak a nyelvére alapozza gazdag reneszánsz költészetét. A kollektív emlékezet általában háromszáz évre tud visszatekinteni (bővebben lásd erről is Eliade-ot!), a nép III. Endre, az utolsó Árpád-házi király idején még emlékezhetett Árpádra és a honfoglalás kori mondákra, de a következő két században a történelem, mint téma már kizárólagosan a művelt idegen nyelvű rétegek felségterülete, a nép nem emlékezik, úgy érzi, neki nincs történelme. De a szerelemre nem kell emlékezni, a szerelem minden nap újra termelődik, s az örök tematika az írott nyelvtől függetlenül görgeti a képeit, metaforáit, beszédformáját is.

Augusztus 6. Barátom, a kitűnő geriáter (megérdemli, hogy nevét is ide írjam: MUDr Mikes Zoltán) kórháza a város fölött, gyönyörű, erdei környezetben, már a Kis-Kárpátokban van. (Érdekes módon azt az erdőrészt is Krásna Hôrkának, azaz Krasznahorkának nevezik a helyiek.) Egy vadul burjánzó málnabokor mellett parkolok, s közben lélekben a gyermekkorom málnás-irtásait járom. Tűz a nap ott is, itt is, zúgnak a dongók. Amott megmegállok málnát csipegetek, apámékhoz igyekszem, akik a Ragyas pusztai erdőkben szenet égetnek, s csak a hét végeken járnak haza, emitt csak állok és gyönyörködöm, a málnaszemek pontosan úgy fénylenek a bokron, mint megannyi fekete zafír. Végül majdnem elbőgöm magamat. Emlékezni maga a költészet. S mindegy, hogy háromszáz évre vagy csak harminc évre, a honfoglalásra vagy egy málnabokorra emlékezünk.

Augusztus 7. Állok az utcára néző ablakomban, mint valami dísztribünön, s nézem, hogyan játsszák előttem az utca szereplői az emberi élet misztériumdrámáját, a születést, szerelmet, halált. Kislány, aki tegnap még hajas babáját tolta, játék gyerekkocsiban, ma már valóságos, bömbölő kisbabát, saját gyerekét tolja egyáltalán nem játék kocsiban; mellette a férje halad, vitatkoznak, a férfi fel-felordít, s olyankor mindig teljes erejéből tarkón

csapja a kismamát, aki olyankor felvisít, vállai közé húzza a fejét, de tolja rendületlenül tovább a gyerekkocsit; mentőkocsi szirénázik, viszik a dialízises szomszédasszonyt, most úgy tűnik, nem a szokásos kezelésre, mert hordágyon cipelik, s máris úgy csúsztatják be a mentőkocsiba, mintha halottmélyhűtő cellájába tolnák. Az asztalomon Szijj Ferenc *Kéregtorony* c. verskötete, kinyitva, s eszembe jut a hozzá illő hasonlat: olyan ez a könyv, mint egy halottfagyasztó. Beletolja magát az olvasó, s csonttá fagyott lélekkel jön ki belőle. Ez lenne talán a költészet funkciója? Nem tudom, de erős, nagy hatású költészet a Szijjé, igaza van Mészáros Sándornak, aki a rádió Irodalmi Újságában azt mondta a múltkor, hogy SZ. F. verskötete, Borbély Szilárdé mellett, az év szenzációja.

Augusztus 16. Budapest. Megint kórház fenyeget. Ezúttal a budai katona- és sportkórház, a protezsálóm s egyben „sofőröm" pedig nem más, mint J. István, az egykori asztaliteniszvilágbajnok, az egyik budapesti unokahúgom élettársa. Erika (az unokahúgom) anyja, a nővérem, már nem bírja nézni gyötrődésemet, nem tudja elviselni, hogy bármit főz, belebetegszem, rábeszélte Istvánt, vigyen el a sportorvosához, kivizsgálásra. – A hozzám hasonló lázárok mellett általában mindig van egy gondoskodó nővér, ritkábban feleség vagy anya. Betegápoló feleségre hirtelen csak egyre, Kosztolányinéra emlékszem. A felnőtt fiak anyja már vagy meghalt, mint mondjuk József Attiláé, vagy lelöki a fiát az emeleti lépcsőről, mint ahogy Schopenhauerné lökte le a filozófus-fiát, akit állítólag nem is fiának tartott, hanem inkább riválisának. Ő maga is írónő volt ugyanis, meg hetéra, Weimarban, Goethe mellett, a virágkötő lányból Goethénévé avanzsírozott Christianét istápolta. Byron is rosszban volt az anyjával, Hölderlin is, Nietzsche is. Az elborult elméjű Hölderlint, amint ez köztudott, egy asztalos ápolja, ezalatt, hosszú évtizedekig, az anyja egyetlen egyszer sem látogatja meg. A hasonló sorsú Nietzschét a nővére gondozza, haláláig: „Miért sírsz, Liesbeth?" – kérdezi a filozófus közvetlen a halála előtt az ágya szélén ülő nővérét –, „hiszen boldogok vagyunk!" És Rimbaud: „Én a föld alá megyek, te napsütésben fogsz sétálgatni!" – kiáltja a nővérének, aki az ő elrákosodott, üszkösödő lábát kötözgeti. – Nincs kizárva, hogy én is a gondos, jószívű, de kemény természetű nővérem mellől megyek a föld alá. (A gondosságát magam tanúsítom, a kemény természetét a következő történet: apám mesterember volt. Mikor egy cirkulafűrész levágta a hüvelykujját, az élettelen ujjat otthagyta a fűrészporban, vérző kézzel rohant az orvoshoz. A tizenegy éves nővérem pedig kikaparta az ujjat a fűrészporból, zsebkendőbe csavarta, s futott apánk után. Az orvos megmentette a levágott ujjat: visszavarrta a helyére.)

Szeptember 3. Érettségi találkozóra hívnak, Komáromba. A negyvenötödikre. Istenem, a negyvenötödikre! 7-én Amszterdamba kellene mennem, állítólag én kapom az idei Mikes Kelemen díjat. 25-én meg Helsinkibe akarnak vinni, író-olvasó találkozóra. És senkinek eszébe sem jut, hogy a gyomrommal is egyeztessen.

Szeptember 11. Olajforrás fakadt a szememben. Ültem a volánnál, felnéztem a felhajtott napellenzőre, s egy olajfoltot láttam rajta. Először azt hittem, a napellenző fehér bevonata piszkolódott el, aztán belém nyilallt, hogy a szememmel van baj. Ez négy nappal ezelőtt történt, azóta már dongó lett a foltból: ha írok vagy olvasok, állandóan itt röpköd az orrom előtt. A szemorvos azt mondja, valami membrán lelazult az üvegtestről, ne csináljak

belőle ügyet, próbáljam úgy nézni, hogy mennyi rosszabb dolog történhetett volna a szememmel. Próbáljam úgy nézni! Próbáljam nézni a saját szememet. Ahhoz egy hibátlan plusz-szem kellene. Faramuci helyzet. Nézzem a nézésemet. De mivel? Próbálok élcelődni magamon: Olajfolt – olejfolt, Olej-folt! Mikszáthé. Olej bacsa felgyújtotta a saját hodályát, s fekete folt maradt utána. *Az a fekete folt*! Az én szememben ki gyújtogatott, és mit gyújtott fel? Félretolom a *Conspectus* kéziratát: nyugodj, dongó, nyugodj, fekete folt! – A rádió Irodalmi Újságát ma Jósvai Lídia szerkesztette. Kitűnően. Szigeti Mészöly Miklósról beszél. Mészölyt csak maguk az írók – Esterházy, Nádas – ismerik el mesternek, a kritikusok, irodalomtörténészek fanyalognak. Miért? Miért a pozsonyi Kalligram a kiadója a budapesti szerzőnek, s miért nem, mondjuk, a Magvető? Miért Szigeti beszél róla a rádióban, és miért nem, mondjuk, Balassa? És miért írta róla még a monográfiát is egy „kisebbségi" irodalomteoretikus (Thomka Beáta)? – Ciorannak új könyve jelent meg magyarul, jelenti valaki az Irodalmi Újságban, s idéz is a könyvből egy mondatot: *A rossz házmestert is többre becsülöm, ha felakasztotta magát, mint a jó írót, aki csak ír az öngyilkosságról.* Mészöly szokott ilyen kegyetlen mondatokat írni. – Ma egy fiatalasszony ment előttem, a feneke Cs. M. feneke volt. Érdekes, a női fenekekre, amelyek meghatározók voltak az életemben, még élesen emlékszem, az arcokra kevésbé. *„A női büszkeség szája, legyen bár beszédes vagy néma, mindig a nő nemi szerve"* – mondja Vladimír Holan. Ezek is kegyetlen mondatok.

Szeptember 15. A budapesti fenyegetésből is pozsonyi kórház lett hát. Megint a Nagykórház 67-es kórtermében fekszem, bár most inkább a szememet vizsgálgatják, s nem a gyomromat. Süllyedt volna el a szerdahelyi Nap Kiadó, mielőtt kiadta a válogatott verseimet! Vagy tört volna el a bokám, hogy ne mehettem volna el a könyveimért a Magyar Könyvesboltba (Barakék ott tették le a csomagot). Csúnyán ráfizettem, majdnem rámént a szemem világa. Szeptember 7-én vizsgáztattam, utána elmentem a könyvesboltba a csomagért, s a negyven darab *Négy negyed*et (ez a könyvem címe) végigcipeltem a belvároson (a Mihálykapu utcába nem lehet autóval behajtani), s akkor pattanhatott meg a szememben valami. Most szept. 15-e van, tehát több mint egy hétig rettegtem a megvakulástól. (Igaz, közben már látott egy szemorvos, de az nem mondott sokat az állapotomról.) Ma végre alapos műszeres vizsgálatnak vetettek alá, s a rokonszenves doktornő a szemem sarkában röpködő döglégyen kívül nemigen talált komolyabb bajt. A „légyről" meg azt mondta, hogy sokan vannak az orvosok között is olyanok, akik hasonló szemproblémákkal élnek. A bajom a magas vérnyomásommal függ össze, lehetőleg ne cipelgessek húszkilós csomagokat, s ennyi. A hír olyan eufóriát váltott ki belőlem, hogy pizsamában kitáncoltam a kórház kapuján, elrohantam a Széplak utcába (pizsamában, jó, hogy nem néztek ámokfutónak, s nem fogtak le), s vettem egy nyaláb virágot a doktornőnek.

Szeptember 16. Alábbhagyott az eufóriám. Betegek közt nem lehet nem betegnek lenni. A Parkinson-kóros Ilavský maestro (egy szlovák képzőművész) áll a tükör előtt, borotválkozik. De mint a lassított film: egy óráig kapargatja az arcát egy és ugyanazon a helyen. Lassú, a végtelenségig ismétlődő mozdulatokkal. Nézni is téboly. A döglegyet a szememben nemigen hatotta meg Kovačičová doktornő kedvező diagnózisa, köröz rendületlenül a szememben. Illetve most Szabó Lőrinc *Összegyűjtött versei* első kötetének 106. oldalán

röpköd. Néha bukfencező plusz betűje a *Kísértetek* c. versnek, néha ő maga is kísértet, a dologi világ része, szereplője, amely visszanéz a költőre:

Ez a világ és benne én,
tükrök itt, tükrök ott,
nézek s ezer arcom visszanéz
s fordul, ha fordulok.

Aki néz, az már a nézésével részese a világnak, története a létnek. S aki nem lát? Amíg hibátlanul láttam, addig éltem, az voltam, amire néztem, s ha nem nézhetek semmire, nem leszek semmi:

És amire nézek, az vagyok:
fű és hajókazán
és vihar, ha fekete bikák
dübörögnek a menny piacán
- - - - - - - - - - - - - - - - - -
és lassú gleccserek
fagynak szemembe, tenyerem
fennsík és kősivatag
s belőlem ballagnak ki a
holdas országutak.

Félreteszem Szabó Lőrincet. Az előbb itt volt a feleségem és István fiam, hozták az otthon felgyülemlett postámat, benne Ilia Miskától egy gratulációt a Mikes Kelemen-díjamhoz, amiről én hivatalosan még nem is tudok. Eszerint viszont mégiscsak megkaptam. De mikor? S hogyhogy én nem tudok róla? Vagy valaki más vette át helyettem? S ha már így esett a dolog, mért nem ejtettek róla tegnap a rádióban legalább egyetlen szót? A műsorszerkesztő Kulcsár Kati jelen volt a Mikes-összejövetelen, s be is számolt a történtekről, de az én díjamról hallgatott. Ahány tény, annyi talány.

Szeptember 22. Még mindig kórházban. Holnap, csütörtökön tisztújítás a SzMIT-ben (a Szlovákiai Magyar Írók Társaságában). Közgyűlés elnök nélkül! Beszéltem a szobaorvosommal, hallani sem akar kilépőről. Nem lesz elnöke a közgyűlésnek. Remélem, levélben is elfogadják a lemondásomat. A Mikes Kelemen-díjamat Grendel vette át, Amszterdamban, s nekem holnap akarja átadni, ünnepélyes keretek között, a mi közgyűlésünkön. (Polákné, a titkárnőnk volt itt az előbb, ő újságolta.) Mi ez? Kibédi Varga Áronék díjat adnak, de a díjátadó ünnepségre nem hívnak meg, hanem csak úgy elküldik a plecsnit. Vagy úgy gondolták, hogy Grendel személyében Amszterdam erre az alkalomra Pozsonyba költözik? De Pozsonyban van-e a kórház, ahol jelenleg vagyok? A kórház mindenhol interrégió, senki földje. Aki kórházban van, az sem Amszterdamban nincs, sem Pozsonyban. Az sehol sincs. – Kedves Barátaim a SzMIT-ben! Ne haragudjatok, hogy elnökként csütörtököt mondtam. Kívánom, hogy a holnapi nap ne csütörtök, hanem vasárnap, azaz ünnep le-

gyen a számotokra, hogy sikerüljön nálamnál megfontoltabb és tetterősebb elnököt választanotok.

Szeptember 30. Majdnem egy hete megint itthon. Elmentem sehová, hazajöttem sehonnan, a mostani kórházi kezelés nem sokat ért. *14,35* – a rádió Irodalmi Figyelőjében Grendel Lajos beszél a Mikes Kelemen-díjamról. Szépen, szellemesen, „tárgyát" az alkalomhoz illően megemelve. Kevés író van, aki hitelesen tud beszélni. A beszédmód sokkal többet elárul a személyiségről, mint az írás. Ezt is, azt is konstruáljuk ugyan (mármint a beszédmódot és az írást), de a végső struktúra: az emberi szellem tudattalan aktivitása a beszédben sokszorosan jelen van, míg az írásban nem annyira nyilvánvaló a jelenléte. (Ami persze távolról sem jelenti, hogy nincs jelen. Kíváncsi vagyok, ki jelentette ki, hogy a „szerző meghalt", ha nem Barthes, az élő szerző. Aki ráadásul tegnapelőtt még strukturalista volt, s a „végső struktúrára" esküdött. A rossz házmestert is többre becsülöm, ha felakasztotta magát, mint a jó szerzőt, aki csak ír a szerző haláláról.)

Október 7. Tegnap születésnapom volt, s ma 64 évesen és egynaposan fuldoklok a felháborodástól. A rádió Vendég a háznál c. rovatában egy kismama, de inkább feminista öntudatú nember diadalittasan kijelenti: ő bizony, mikor a gyermeke egész éjszaka sír, úgy érzi, meg tudná fojtani (mármint a gyermekét). S így folytatja: a jelenleg érvényes anyaképet a férfiak alakították ki, Michelangelótól József Attiláig, s a mai, liberális szellemben nevelkedett nők már nem tudnak ennek a képnek megfelelni, s ezért állandóan bűntudatuk van. De ne legyen bűntudatuk, mondja, mert hisz az anyának is vannak jogai, joga van például az alvásra. Azaz: Kr. után 1999-ben a magát anyának mondó nő a magatehetetlen csecsemővel szemben érvényesíti a „jogait". Látott ez a szüfrazsett valaha, mondjuk macskát, amint a kölykét a szájába fogva menti? A gyermekéért akár az életét is feláldozó anya képét nem Michelangelo alakította ki, hanem maga a természet. S a nő, aki ezt a törvényt megtagadja, rosszabb az állatnál. A torz véleményéhez, érzéséhez persze a szüfrazsettnek is joga van, de nincs joga ezzel nyilvánosan kérkedni, mert hisz akkor már közerkölcsöt sértő magatartást népszerűsít. – Az Úristen legyen irgalmas a világnak, ha majd mindenki azt teszi, amit igaznak tart, mondja a *Warrenné mesterségé*ben valaki.

Október 10. Befejeztem az irodalomtörténetemet, a *Conspectus*t. Bél Mátyás-portréval zárom. Úgy írtam Bélről, mint az első közép-európai kultúrájú-identitású-öntudatú pozsonyi polgárról, írástudóról. Csak most tudtam meg, hogy a Konvent utcában ott állt a háza, ahol most a Kalligram Kiadó parkolója van. Bél Mátyás élettörténetében minden jelképes: apja szlovák, anyja magyar (Cseszneky Erzsébet, dunántúli nemes lánya), ő maga a pozsonyi gimnázium tanára (rektora), később a német evangélikus egyházközösség papja (szuperintendense, azaz püspöke). Latin újságot szerkeszt, magyar verseket szerez, szlovák nyelvtanhoz ír előszót. A londoni, berlini, jénai tudományos akadémia tiszteletbeli tagja. Egykori háza helyén ma egy jól prosperáló közép-európai könyvkiadó áll, amely elsősorban magyar és szlovák nyelvű könyveket ad ki, de vannak más nyelvű kiadványai is. Bél tudós író, ha ma élne, talán ő igazgatná a nevezett Kalligram Kiadót, s most kint volna Frankfurtban, a nemzetközi könyvvásáron, jóleső érzéssel nyugtázná, hogy Magyarország a vásár díszvendége, s hogy a világirodalmi ízlés egészségesen fölülírja a meglehetősen

sznob és diktatórikus magyar irodalmi paradigmát, mert a vásár legkeresettebb magyar szerzői nem Nádas, nem Esterházy és nem Németh Gábor, hanem Márai Sándor, Krúdy Gyula és – Tar Sándor. Bél főtiszteletű úr hümmögve nézné a vásárváros közepén ágaskodó, heggyel felfelé fordított óriás ceruzát, a Messeturnt, s megjegyezné, hogy nem is annyira ceruza az, hanem inkább a pozsonyi dóm, s hogy éppen itt lenne már az ideje, hogy a magyar irodalomnak ne csak egy tornya s egy fővárosa legyen, s illene Budapesten is tudomásul venni, hogy sokféle irodalmi értékrend van, s Pozsonyban, Kolozsvárott, Újvidéken, Debrecenben és Frankfurtban esetleg nem az a jó szerző, aki a Merlin Színházban. Uff!

Október 20. Törődjek többet a vérnyomásommal, mondta dr. Kovačičová, a szemorvosnő a kórházban. De hogyan kell a vérnyomással törődni? Németh László már csak eleget törődött vele (aprólékos vérnyomásnaplót vezetett, az orvos precizitásával elemezte szisztoléja és diasztoléja változásait), a néma gyilkos mégis leterítette. A *Levelek a hipertóniáról*t akkor olvastam, amikor még nem holmiféle olajforrások buzogtak és dögmadarak röpködtek a szememben, hanem csak a szecesszió póklábai rángtak benne. Első fokon az keltette föl tanulmányában az érdeklődésemet, hogy az író is szemvízzel mosogatta le a homályt a retinájáról. De az egész levél-naplót végigolvasni képtelen voltam. Mintha túlságosan érezte volna a szerző, hogy a betegsége magánvonatkozásait ellensúlyozni kell Tolsztojjal, ezzel-azzal, irodalommal, filozófiával. Bár lehet, hogy csak a bagoly komplexusa szól belőlem, aki a verébnek kiabálja, hogy nagyfejű. Mindenesetre Németh László is többet törődhetett volna a nyelvi regisztereivel, akkor talán frissebbek, maiabbak volnának a könyvei. – Szóval: törődjek többet a vérnyomásommal, vigyázzak magamra! Ne emelgessek húsz kilós csomagokat. Az előbb jöttem haza, két megrakott szatyorral, bevásárlásból. Az önkiszolgáló élelmiszerüzletben, a pénztárokon innen, ahová a gazdira várakozó pincsiket szokták kikötni s esernyőket állítanak a sarokba, az ajtó mögötti zugban egy vak ember állt. Nem koldult, ahhoz túl gondosan volt öltözve, s egy megpakolt kerekes koffer is állt mellette. Valaki a sarokba állította, s ő lehajtott fejjel, megadóan várt a fekete szemüvege mögött a valakire, talán a sztrókra.

Október 23. Törődöm a vérnyomásommal, megmérem: 160/100. Megrettenek a magas értékektől, újból megmérem. Az előbbi rettenettől még magasabbra emelkedik a higanyszál, most 170/100-at mutat. S a kínálkozó konklúzió: mit méregessem a vérnyomásomat, ha a törődéssel tulajdonképpen ártok magamnak. – Ez így meglehetősen vidoran hangzik. S az is: vidor, önironikus mondat. 64 éves koromban nem tudom eldönteni, hogy pesszimista vagyok vagy optimista. Tele vagyok bajjal, mégis másként vagyok beteg, mint ahogy fiatalabb koromban voltam. Akkor nem voltam képes magamat idegenként szemlélni. Mindenkor én néztem a világot, most a világ néz engem. De úgy, hogy az engem néző világnak valahogyan én magam is cselekvő részese vagyok. S ez a kettőzöttség emelt ki a fiatalkori pesszimizmusomból. Goethe szerint a harmincadik életéve után senki sem lehet pesszimista, a pesszimizmus kb. húsztól harmincig természetes létállapot. S az aperçu értelme: húszéves kora előtt a test örömei és a családi kommunizmus javai, harminc után az értelem örömei és a szociális háló kommunizmusa vakítja el az embert annyira, hogy nem látja a lét természetes reménytelenségét. Igazán élesen csak a család és társadalom között,

a senki földjén álló huszonéves fiatal lát: rádöbben kozmikus magányára és nem tudja elviselni. Amit az ember megfigyel, annak fölébe kerül, mondja Németh László. Megfigyelem magamat, de csak azt a magamat látom, amelyik a nyelv fordulataiban él, azt, amelyik kimarad a nyelvből, azt érzem. Aki lát, az optimista, aki érez, az pesszimista. – A rádióban 56 a téma, a kurrens műsor címe: *Forradalom a fű alatt*. Szörényi László beszél érdekesen, szellemesen. Elhangzik Márai *Menyből az angyal* c. verse. Ha Kosztolányi élt volna 56-ban (még csak hetvenegy éves lett volna), ő írt volna így a karácsonyfán lógó *„Népek Krisztusáról”*, Magyarországról: *„Angyal, vigyél hírt a csodáról!”* De Kosztolányi már nem élt, élt viszont Márai. Aztán Mészöly *Saulus*ról beszél az irodalomtörténész, amely ugyan bibliai tárgyú, de tulajdonképpen mégis az 56-os forradalomról szól, nevezetesen arról a kifordított „csodáról”, hogy a forradalmak után a „damaszkuszi úton” mindig nagy a tolongás. Summa summárum: 56-nak tulajdonképpen nincs irodalma. Szintén Kosztolányi ír valahol a munkanélküli éhségéről, mint olyan témáról, amelyet majd a munkanélküli munkás sarokban lapuló fia fog megírni. Eszerint egy történelmi esemény irodalommá éréséhez kb. huszonöt év szükséges, 56 regényének a megírása 1980 táján lett volna esedékes, de akkor, a feladatra közben megért magyar írók (emigrációban s itthon egyaránt) a posztmodern semmit mondás tudományával voltak elfoglalva. (Ezt nem Szörényi mondja, ezt én mondom.) – Szörényi hatására kedvem támad olvasni. (A szemem miatt napok óta nem olvasok. Szörényinek különös tehetsége van úgy beszélni az irodalomról, mint valamiről, ami a mindennapok eseményeiben is él, ami tulajdonképpen életforma, s így végtelenül fontos.) Olvasok fél szemmel is, Farkas Zsoltot (*Most akkor*), Babarczy Esztert (*A ház, a kert, az utca*) és Tolcsvai Nagy Gábort (*Nem találunk szavakat*) szimultán. A három könyv összesített tanulsága: minden irodalom jó, csak az unalmas irodalom rossz. A mai magyar irodalom legnagyobb baja általában az, hogy unalmas. Vannak persze üdítő kivételek. Nem unalmas Závada *Jadvigá*ja, de nem unalmas a *Sinistra* sem, pedig az nem volt közönségsiker. S lehet érdekes a nyelv is, mint például Parti Nagy Lajosé. Bodor Ádám érdekessége meg ott van, ahol nem keresik: ő szinte Rejtő Jenő módjára szórakoztató. Csak nincs kedvünk az abszurd viccein nevetni. Mint a késleltetett ejakuláció: már a hasizmainkban érezzük a nevetés csiklandását, de nem tudunk elélvezni. Mintha pontosan a nevettetés lenne a célja az írónak, de megmarad mindig a szándéknál. Próbára teszi az olvasót: meddig mondhat neki úgy hátborzongató abszurd marhaságokat, hogy nem neveti el magát. Sem ő, sem az olvasó. (Egyébként is Madách Lucifere óta tudjuk, hogy a tragédia és komédia csak nézőpont kérdése. Kafkáról is feljegyezték, hogy egyszer, a novellái nyilvános felolvasásán, ahol mindenki dermedten ült, ő a hátsó sorban nagyokat kuncogott a saját szövegén.) Olvasok bőszen és hősiesen, hol az egyik szememet csukom le, hol a másikat. Hány hadvezér volt a történelemben félszemű! Žiška, Kutuzov, Vak Bottyán, s a reformkori irodalmunk hadvezére: Kölcsey. A papíron szaporodó sorokat is fél szemmel nézem: látom őket, de a tollam mintha egy más dimenzióban mozogna.

Október 24. Alexa Károly *Szerecsen komornyik* c. könyve van előttem. (Recenziót ígértem róla a *Kortárs*nak.) Alexa nevével akkor találkoztam először, mikor 82-ben vagy 83-ban, a *Mozgó világ*ban Grendel *Galeri*jét méltatta, másodszor pedig mikor az *Irodalmi Szemlé*ben, 1990-ben Egyed Péter könyvéről, *A vadlúd őszi útjá*ról írt. A *Galeri*-méltatást hiába keresem a mostani kötetben, *A vadlúd*..., hál'istennek, itt van. Elképesztően összedo-

bálva, kétszer szedett bekezdésekkel, helyesírási hibákkal ugyan (a könyvet kiadta a Kortárs Kiadó), de a számomra emlékezetes részek szerencsére épek benne. Ebben az írásban láttam először a „hermeneutika" szót határon túli szerzővel kapcsolatban leírva: a „hermeneutikai helyzet" lehet más és más az egy és ugyanazon nyelven belül is, mondta ki akkor kritikusunk máig érvényesen. Alexa úgy „népnemzeti" tudós irodalomtörténész és kritikus, hogy korszerű műveltségével, komoly felkészültségével, ma érvényes kritikai beszédmódjával, érvrendszerével rangos partnere az egyéb iskolák képviselőinek. De miért hiányzik kötetéből a *Galeri*-kritika? Talán ő is úgy gondolja, mint Szilágyi Márton: túlértékelték Grendelt? (Szilágyi M.: *Kritikai berek*.) A Bőröndök tartalmáról írt bírálatában ennek semmi jele. S mért nem írta meg Alexa a rólam szóló nyitrai hozzászólását? (A hatvanadik születésnapomon, Nyitrán azt fejtegette, hogyan olvasná Szenci Molnár Albert Mittel urat.) Egy időben úgy éreztem, ő az az írástudó, akiben jelen kell lennem, akinek oda kívántam a könyveimet az éjjeliszekrényére.

Október 30. Az éjszaka azt álmodtam, hogy hasalok fönn, otthon, a Cseretetőn, s nézek le, a házunkra, kertünkre. De valahogy nagyon mélyen, szinte szakadékban van alattam a falu. S mellettem, a bokrok között apám zongorázik. Az én mogorva apám, akit soha életében még énekelni sem hallottam, mosolyogni sem nagyon láttam, s két, lapátnyi keze csak a kalapács nyelét ismerte. Tudatalatti, álom, a dolgok véletlen találkozása – kész Buñuel-jelenet. Az álombeli portánk apám filmje volt. Érdekes, eddig még nem jutott eszembe, hogy az egykori házunkra, udvarunkra úgy gondoljak vissza, mint apám művére, azaz olyan valamire, amiből a legteljesebben lehet megismerni az alkotót, az embert. Valahogy úgy éreztem, a házunk, a kertünk, udvarunk öröktől fogva volt, s mindig ugyanolyan volt. Holott a máig álló egykori otthonunk az utolsó szögig az apám műve: a házban nincs tégla, zsindely, gerenda, a kertben fa, az udvarban vasvilla vagy gereblye, amit az ő keze ne érintett volna, nem volt tárgy és mozgás, amelynek ne ő lett volna a kellékese, hangmérnöke, ruhása, operatőre, rendezője, egyszóval demiurgosza.

Október 31. A rádió *Gondolat – jel* c. műsorában Gadamer beszél, felvételről. Beszélhetne akár élőben is, állítólag még él (ha igaz, akkor most egy híján 100 éves). Szénási Sándor, a műsorvezető Heideggert idézi neki: *Minket már csak egy Isten menthet meg*. Gadamer ezt így értelmezi: A huszadik század emberét már csak az a hit mentheti meg, hogy még van mentség. Pályi András És-beli cikke (*A szabadság sötét misztériuma*) nyomán figyeltem föl Rüdiger Safranski *A Gonosz, avagy a szabadság drámája* c. könyvére. Safranski valami hasonlót állít Istenről, mint a két nevezett tudós, de nyíltabban fogalmaz, a bibliai Jób feltétlen Isten-hitére hivatkozva kijelenti: *„megpróbálhatunk úgy cselekedni, mintha egy Istennek vagy saját természetünknek jó szándéka volna velünk"*. Azaz csak saját hitünkben, az ember transzcendáló képességében hihetünk. A vallás istenéről (isteneiről) semmit sem tudhatunk, de azt tudjuk, hogy az ember vágyakozó állat, s hogy vágyaiban, álmaiban, érzelmeiben, szeretetében, gyűlölni tudásában gyakran túllép önmagán, transzcendálja önmagát, s tulajdonképpen ebből a transzcendáló képességéből született az egész emberi civilizáció, minden magasrendű forma, művészet, gondolat. Tegyük tehát mintegy világi vallássá vágyainkat, transzcendáló képességünket, természetünk jó szándékait, mondja a német filozófus. – S milyen szép is lenne mindez, mondom én, a gyaloggondolkodó,

csak hát, sajnos, a huszadik század nem a civilizáció, nem a magas rendű formák, művészetek és egyéb nemes gondolatok százada volt, hanem bizony éppen a Gonoszé. Az ember két világháborúban, s két totális világdiktatúrában bizonyította be, hogy nem tud a szabadságával jól élni, hogy éppen olyan erővel tud vágyakozni a rosszra, mint jóra. Sőt! S hogy ennek ellenére mi, itt a világnak ezen a szerencsésebb felén tkp. nem ismerjük a háborút (azért csak „tulajdonképpen", mert ha nagyon akarnánk puskaport szagolni, Koszovóban ma is megtehetnénk), hogy Európa északabbra fekvő területein és Amerikában több, mint fél száz éve béke van, nem annak a jele, hogy az ember jobb belátásra tért, hanem annak, hogy az emberiség fél a teljes megsemmisüléstől. Malraux anno azt mondta: a XXI. század vagy hívő lesz, vagy nem lesz semmilyen. A „semmilyentől" rettegünk, s félelmünkben még a jelenkori alattomos világbékét is hajlandók vagyunk elviselni.

November 1. Lóugrásszerűen olvasok, az egyik adat vonzza a másikat, az egyik mű a másikat, halmozódnak a könyvek az asztalomon, helyet kérnek bennem az új ismeretek a régiek között. De mire a régieket újrarendezem magamban, akkorra éppen kifáradok, s már nincs kedvem az új tégláknak is helyet keresni a rendszerben. Néhány régi tégla: Pico della Mirandola, a firenzei neoplatonista filozófus; Janus Pannonius *Saját lelkéhez* c., a lélekvándorlás bölcseletét valló verse; *Mirandolina* (Goldoni darabja), *I. Ír trilógia (Galway felé)* (Tandori verse). S hogyan illenek ezek össze, s hogyan illik hozzájuk az új tégla?, nevezetesen az a frissen szerzett ismeretem, hogy a beteg (rákos) Wittgenstein, mikor már közeledni érezte halálát, elvonult az ír Galwaybe, az óceán partjára. Ott (vagy Dublinban?) fejezte be a *Filozófiai vizsgálódások*at. Bizony, ezek egymástól teljességgel független tények. De van abban valami metafizika, hogy az asztalomon és bennem most mégis találkoznak. A teremtő pillanat valószínűleg mindig véletlen találkozások eredménye. Az volt a Genezis, az az Ősrobbanás, s az az Élet Kialakulása is. Lássuk, mi teremtődik az én asztalomon! Tulajdonképpen Goldoni Mirandolinája is egy „önteremtő" filozófus (Pico nevezte az embert „önteremtő" lénynek), Pico női kiadásban; Janus Pannoniust és Picót egyként a quattrocento nevelte; a jövő héten a III. évfolyamomban Tandori lesz a téma, akit párhuzamba lehet állítani a „szentnek" készülő Wittgensteinnel. (Ez utóbbi állítólag sokáig fontolgatta, hogy kolostorba vonul, de csak egy kolostor kertjéig jutott, ahol kertészkedést vállalt; az ír tengerparton a halászok Szent Ferencként emlegetik, mert minden reggel csapatostól szállnak hozzá a madarak, Wittgenstein megszelídíti őket. Vö.: Norman Malcolm: *Ludwig Wittgenstein v spomienkach* – L. W.-re emlékezve.) Szóval párhuzamot lehetne vonni a madaras filozófus és a madaras magyar költő között, utalva Babarczy Eszter kitűnő Tandori-tanulmányára, *A szent melengetett helyé*re, és a költő számtalan „Witti-allúziójára" is. Azontúl pedig engem is annyi nyavalya gyötör, hogy ideje volna nekem is elvonulnom valami tengerpartra velük. A nyavalyáim száma Janus Pannonius betegségeinek számával vetekszik:

Csak az a baj, hogy a test oly gyönge, a tagjai véznák,
Túl puha mesteri kéz gyúrta lazára sarát,
Lázakat oltva a rosszul fércel ízületekbe,
S gyúlnak a szüntelenül váltakozó nyavalyák.
Örökös nátha csöpög, leszivárog nedves agyamból,
Két hurutos szememen árad a vaksi folyás.

Forr a vesém, gyomrom megdermed, s közben alatta
Gyulladt májamból gőzöl agyamba a vér.

Hát igen, a váltakozó nyavalyák! A hurutos szemek vaksi folyása, a megdermedt gyomor, s mostanában már a rosszul fércelt ízületek is! Néha alig tudok felállni a fotelomból, annyira fáj a derekam. – Hát ennyi az asztalomon a Genezis! Elég silány teremtés. – Egyébként pedig Halottak napja van, este gyertyát gyújtok, ha találok itthon. Hányat is kellene találnom, s gyújtanom? Apámért, anyámért, Pista bátyámért, Géza bátyámért. A pesti nővérem megint kórházba készül: nehogy megelőzzön a túlvilági családegyesülésben, nem akarnék sereghajtó lenni, habár persze a logikus az lenne, mivel én voltam és vagyok a legfiatalabb a családban. S egyébként is engem valószínűleg az isten is megfigyelőnek, megértőnek és referálónak teremtett, ki számolna be egy család, egy életforma, egy világmoralitás, egy világ széthullásáról, ha nem én. Pico della Mirandola még egekig szárnyalva hirdethette az ember, az individuum hatalmát: *„Lelked végzéséből lesüllyedhetsz az alacsony, állati világba, és újjászülethetsz a felsőbb, Isten világába”*, s még apám is szuverén demiurgosz volt, öntörvényű világgá alakította udvarunkat, házunkat, kertünket, én már csak Tandorit idézhetem felelősséggel a diákjaimnak:

Szálló porszemvalóból
már azt a néma csendet,
amely – elég a jóból –
holttá válnod üzenget.

VÉN MÁRIA: BOLYONGÁS

KÁNTOR LAJOS

Az irodalom tudósa volt

CS. GYIMESI ÉVA: 1945–2011

2011. május 23-án, Kolozsvárt véget vetett életének Cs. Gyimesi Éva, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem nyugalmazott professzora. Lehet az okokat keresni, magyarázni. Mint József Attila vagy Latinovits Zoltán önkéntes halálának előzményeit, körülményeit. Mint Erdélyben, Kolozsvárt a Szabédi Lászlóét (1959), a Szilágyi Domokosét (1976). A döbbenet halványultával persze a hátrahagyott mű marad a fontos, az elemzendő.

De egy közeli ember váratlan – vagy nem is egészen váratlan – halálakor aligha tudjuk összegezni, akár megpróbálni összegezni a hátrahagyott életművet. Sokkal inkább a személyes emlékek tolulnak fel. Legfeljebb arra tudunk koncentrálni, ami ebből az életműből valamiképpen összefonódott a saját munkánkkal, életünkkel.

Gyimesi Évától először alighanem Láng Gusztávtól hallottam; az ő egyetemi tanítványa volt, sőt irodalomtörténész barátomtól tudom, hogy valamilyen (tehetségkutató?) korábbi iskolás versenyen felfigyelt Éva versére. Költői útja nem folytatódott, annál erőteljesebben, meggyőzően előbb a nyelvészeti, majd az irodalomelméleti-irodalomtörténeti tevékenysége, egyetemi tanári munkája. Már túl volt első kötetein, amikor a *Korunk* 1980 elején nemzedéki számot szerkesztett, és abba (Aradi József hathatós szerkesztői közreműködésével) *A szóértés előfeltételeiről* cím alatt idősek, középkorúak és fiatalok kerekasztal-beszélgetésének a szövege is bekerült. A meghívottak között volt – Tóth Sándor, Balogh Edgár, Szőcs István, Domokos Géza, az ifjú Molnár Gusztáv, Egyed Péter mellett – Cs. Gyimesi Éva is, aki a minőségről beszélt. Így: „Azon a címen, hogy valaki divatozó nyelvet használ, nem fogadhatunk el sem az idősebbek a fiataloktól, sem fordítva semmiféle szöveget. A közös nevező, amiről beszélnünk kell az idősek és fiatalok között, hogy milyen minőséget termelünk szellemiekben, értelmiségiek képzésében egyáltalán." És a Bolyai Egyetem emblematikus tanára, Szabédi László meg Láng Gusztáv után Gyimesi Éva lett az, aki (már) a Babeş–Bolyai magyar tanszékén, az irodalomoktatásban ezt az elvet próbálta érvényesíteni, harcban akár a helybeli sekélységgel, akár a felső hivatalossággal, előírásokkal. Első konfliktusai a Szekuritátéval innen adódtak.

Nagyot ugorva az időben, pontosabban kilenc-tíz évet, 1989 decemberéhez érkezem, valójában 1990 januárjához. Mert ilyen késve szerkesztettük az első „szabad" Korunk-számot, de még 1989. 11–12. jelzettel. Hogy közben mi történt, hogy Cs. Gyimesi Éva a belső disszidensek kicsinyke sorában mit tett, hogyan támogatta a talán legismertebb (kolozsvári) ellenállót, Doina Corneát, az elég ismertté vált, emlékeimet (családi emlékeinket) erről nem részletezem. És azt sem, hogy mit vállalt az úgymond forradalmi napokban, a magyar önszerveződés (Kolozsvári Magyar Demokrata Tanács, RMDSZ), önálló kolozsvári magyar iskolák ügyében. (Erről elég sok olvasható *A Hívó Szó és a Vándor Idő* című, 2010

végén megjelent emlékező és dokumentumkötetünkben.) Maradok hát a *Korunk*nál, már csak azért is, mert meglehetősen sok és fontos Gyimesi-szöveg idézhető a tizenöt-húszhuszonegy évvel ezelőtti számainkból. Köztük valamivel korábban, a Ceauşescu-diktatúra éveiben születettek is. Abban a bizonyos, átmeneti, már cenzúramentes (részben a cenzúra által letiltott írásokat közlő), „még csak a lezárás napjait, heteit" élő *Korunk*ban jelentettük meg Cs. Gyimesi Éva tanulmányát Szilágyi Domokos értékszemléletéről. Az 1988-as dátumot viselő szövegből idézem az önjellemzésként is értelmezhető passzust: „Az öndefiniálás versbeli kísérletei között – költői szerepét tekintve – a legtartalmasabb az alábbi két, összefüggő kép: »alulírott, szolgálatos a tájon, / ahol tinta tóban / béka hangol, sás sötétség sustorog / csillagokat csördítenek láthatatlan ostorok«, »alulírott, kinek fejére láthatatlan / csillagokról hull látható ezüst-korom, / alulírott, éjjeliőr egy / tört-ezüst-koron, amely majd / beolvasztódik alulírottal együtt…« A költemény egészében ez a »táj« és ez a »kor« az átmeneti téridő, amelyben a költő az örök ideiglenesség tragikumáról tanúskodik. Ez a betájolás ugyanakkor az emberi létezés végtelenbe tagoltságának beláthatatlan távlatát is tartalmazza." Az itt Szilágyi Domokos költészetével azonosuló elemző az 1990. januári *Korunk*ban – egy szintén régebbi, 1989. március 3-án befejezett eszmefuttatásában (*Történelmi holtvágányon*) – közvetlenül, élesen rajzolja fel a diktatúrabeli helyzetképet: „A történelem ott történik, ahol nem önjelölt társadalom-rendező végzi a szereposztást előre kijelölt forgatókönyv szerint, hanem ahol módja van bárkinek szerepet vállalni és kimondani a maga replikáját… A történelem manapság nélkülünk történik. Mert ahol a hatalom monologizál, ahol nincs semmilyen párbeszéd, ahol egymással is megszűnünk párbeszédet folytatni, hiszen az veszélyes, ott a történelem szünetel: ott egy minden jövőtől megfosztott, nyomasztó jelen van csupán."

Gyimesi Éva egy pillanatra sem szűnt meg így gondolkodni – amiből nyilván újabb konfliktusai támadtak, mind a mai napig. Pedig tőle idegen volt a gyűlölet. Talán éppen ez volt (maradt) az oka, hogy idegenül nézett a gyűlölködőkre, nem igazán tudta megérteni őket. És akkor még egy idézetet veszek elő (az utolsót ezúttal), még mindig a *Korunk*ból, 1991 áprilisából. „Beszéljünk a gyűlöletről" – szövegeztük meg kérésünket, kérdéseinket, amire Éva így válaszolt: „A gyűlöletnek legfeljebb csak a tárgya voltam. Akkor is nehezen ismertem föl. Számomra titok, miért és hogyan működik. Láttam a szemét annak, aki gyűlöl: nem tudott a szemembe nézni. Vagy ha elkaptam, sötét és zavaros volt a tekintete. Láttam az állkapcsai feszülését, ökölbe szoruló kezének dudorait, az erek vad lüktetését a nyakán. Nem kívántam a helyében lenni. Micsoda békétlenség lehet annak a szívében, aki gyűlöl? Mennyi energiáját emésztheti fel ez az indulat? Volt egy-egy pillanat, amikor nevetségesnek tűnt. Hiszen a gyűlölet is torzít, mint minden, ami az emberben mértéktelen. És volt, mikor szántam a gyűlölködőt. Ki tudja, milyen félelem vagy bűntudat lappang rám irányuló dühe mögött?"

Ezzel az időszerű szövegrészlettel le is zárhatnám Cs. Gyimesi Éva 2011-es búcsúztatását. De még ide kívánkozik, legalább néhány utalás erejéig, szakmai (irodalomtörténeti) életműve egy-két motívumának a jelzése. *A Korunk repertóriuma 1990–2000* fellapozása segít ebben, noha csupán utalásokkal az önálló (későbbi) kötetekre: *Gaál Gábor újraolvasásához* (1991. 3.), *Gyöngy és homok. Egy jelkép ideologikuma* (1991. 10.), *Érték és értékrend az egyetemes magyar irodalomban* (1992. 8.), *Az irodalomtörténeti szemléletváltás feltételei* (1993. 6.), *A transzközép mint az irodalomtudomány provokációja*

(1993. 9.), *Láthatatlan kollégium. Kísérlet* (1994. 8.), *Gondolatok az egyetemről* (1997. 4.). A tanítványok folytathatják a fontos, a számukra különösen fontos Cs. Gyimesi-könyvek megnevezésével.

Utolsó találkozásaink egyikéről kell még szólnom. Telefonon, interneten folyt elsősorban a kommunikáció. Akadémikus barátunk, a Kolozsvárról elszármazott Poszler György 80. születésnapjára szerkesztettünk kis könyvet, s ebbe Éva életének talán utolsó szövegét küldte el. Az általa is nagyon tisztelt Poszler stílusáról értekezik benne, röviden, a lényegre mutatva. Mintha visszatérés lenne régi tárgyához. Nem adott címet az írásnak, rám bízta azt. Több címet javasoltam, közülük ő ezt választotta: *Lélegzetvétel*.

Számomra ez volt Cs. Gyimesi Éva utolsó lélegzetvétele.

*

E szubjektív visszatekintés végére kívánkozik még néhány megjegyzés. Mindenekelőtt azok számára, akik nem éltek Cs. Gyimesi Éva közelében, vonzáskörében. A kilencvenes évek *Korunk*jából idézett tanulmány- és esszé-, publicisztika-címek magyarázatára, kiegészítésére gondolok. Arra például, hogy a *Gyöngy és homok* (1992) című kötetében a transzszilvanizmus teljesen új szempontú megközelítésére tett kísérletet. (Ebben egyébként épp Szabédi volt az egyik elődje.) Többször is nekifutott a romániai magyar líra átértelmezésének. *Álom és értelem* címmel jelent meg tőle, 1990-ben, Szilágyi Domokos lírai létértelmezésének elemzése. És már címében ugyancsak sokat mondó esszéinek, kritikáinak 1993-as gyűjteménye: *Honvágy a hazában*. Utolsó kötete, a szekus megfigyelési dossziéja dokumentumaival, a *Szem a láncban* (2009), alapos hermeneutikai bevezető-értelmező tanulmánnyal.

NÉMETH ZOLTÁN

Az irodalomtörténet mint mozaik

GONDOLATOK A *MAGYAR IRODALOM* CÍMŰ IRODALOMTÖRTÉNET 1945 UTÁNI FEJEZETEIRŐL[1]

Az a folyamat, amelynek során magának az irodalomtörténetnek a műfaja kérdőjeleződött meg a nyugati irodalmi gondolkodásban, több tényezőre vezethető vissza. Bár már az orosz formalisták is felvetették a szépirodalom szerzői név nélküli történetének lehetőségét, a válságnak is nevezett legújabb kori folyamat elején minden bizonnyal ott találjuk Hans Robert Jauss az *Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja* (1970) és Jean-François Lyotard *A posztmodern állapot* (1979) című tanulmányait is.

Jauss dolgozatában elvárások bonyolult hálózatát rajzolja fel, amely az irodalomtörténet számára olyan célokat fogalmaz meg, mint a mű korábbi elvárási horizontjának rekonstruálása, egy előfeltételezett közönségre tett hatásának módja és mértéke, a műfaj és konvencióinak ismerete, a recepció történetének tudatosítása, a szövegnek egy megfelelő „irodalmi sorba" helyezése, a múlt, a folyamat és a jelen perspektíváiban való elhelyezése etc. Mint látható, ezek a jaussi elvárások egyetlen mű esetében is rendkívül időigényes, összetett, bonyolult kérdéseket vetnek fel, hálózatok és kapcsolódási pontok egész rendszerének vizsgálatát teszik kötelezővé. Ha egyetlen szöveg elvárt értelmezése is ekkora apparátust igényel, elképzelhetjük, mekkora apparátust kell megmozgatnia egy életmű esetében a monográfusnak. S hogy témánknál kössünk ki: szinte felmérhetetlen, milyen óriási apparátussal és a kapcsolódási pontok, horizontok milyen felmérhetetlen tartományával kell szembesülnie az irodalomtörténésznek, akinek több tucat szerző és életmű, valamint akár több száz szöveg értelmezése nyomán kell megalkotnia művét. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy az elvárásoknak ez a tömege voltaképpen lehetetlenné is teszi az irodalomtörténészi feladatot.

Lyotard elhíresült, *A posztmodern állapot* című szövege egészen más irányból bontja meg az irodalomtörténet műfajának legitimációját, hiszen magának a jelenkornak a tudásállapotától vonja meg a nagy elbeszélések iránti bizalmat. Ha ez így van, akkor vajon lehet-e nagyobb elbeszélés a szépirodalom területén, mint az irodalomtörténet, amelyhez konvencionálisan az értéknek, esztétikumnak és a tudásnak valamiféle szintetizáló és monumentális jellege társul, az emlékhely és a mauzóleum értelmében.

A jaussi és a lyotard-i koncepciók felől érkező elbizonytalanítások mellé a kánon esztétikai funkcióját ideológiaiként leleplező, valamint a kontextus és identitás jelentőségére utaló elméleti irányzatokra utalhatunk, a posztkolonializmustól az újhistorizmuson és a

[1] Gintli Tibor (szerk.): *Magyar irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

kulturális antropológián át a posztmodern feminizmusig. Ezek nyomán az egységes kánon és az esztétikai ítéletalkotás úgy rendül meg, hogy szinte képviselhetetlenné válik a hagyományos irodalomtörténetek szintetizáló igénye, s helyébe a különböző nézőpontok ütköztetése, valamint az identitás, a kontextus hangsúlyos szerephez jutása kerül. De vajon hogyan képviseljen és jelenítsen meg egyetlen irodalomtörténész eltérő, sok esetben egymást kizáró nézőpontokat és kánonokat? Hogyan, milyen módszer alkalmas az irodalomtörténet számára, hogy egymást kizáró, lehetséges értékeket, ideológiákat és eszményeket jelenítsen meg párhuzamosan?

Mindehhez ráadásul a műfaji interferenciáknak azon határhelyzetei is társulnak, amelyek a populáris és elitista alkotások keveredésében, kontaminációjában érhetők tetten, megbontva a sok esetben örökölt hagyományos fogalomkészletet. A ponyva, a krimi, a science fiction, a cyberpunk, a fantasy és más műfajok képletesen szólva már kopogtatnak, sőt esetenként bebocsátást nyernek (gondoljunk csak a Rejtő Jenő-fejezetre *A magyar irodalom történetei*ben) az irodalomtörténet ajtaján, s olyan kihívást jelentenek az irodalomtörténet-írás számára, amelyek nyomán újra kell gondolni a műfaj lehetőségeit. Persze csak abban az esetben, ha e négy tényező együttes jelenléte nyomán nem vetjük el végérvényesen az irodalomtörténet műfaját mint olyan műfajt, amely egymással összeegyeztethetetlen elvárásoknak úgy van kitéve, hogy azok tulajdonképpen a hagyományban megképződött alapjait vonják kétségbe.

A huszadik század nyolcvanas éveitől kezdődően egyre erőteljesebben kérdőjeleződött meg az irodalomtörténet műfaja, illetve az irodalomtörténet-írás lehetősége a magyar irodalomban is. Míg *A magyar irodalom története* című hatkötetes, „spenót"-nak is nevezett vállalkozás marxista-pozitivista szemléletmódja ismert okok miatt nem vethetett számot a kurrens irodalomelméleti tapasztalatokkal, addig a nyolcvanas-kilencvenes években a felvázolt válsághelyzettel is alig néhány irodalomtörténeti alapmű, például S. Varga Pál (*A gondviseléshittől a vitalizmusig*) és Bíró Ferenc (*A felvilágosodás korának magyar irodalma*) irodalomtörténetei néztek szembe – a 20. századi magyar irodalomról pedig talán csak Kulcsár Szabó Ernő *A magyar irodalom története 1945–1991* című munkája említhető, amely hermeneutikai-recepcióesztétikai alapokra támaszkodva próbált érvényes választ találni az irodalomtörténet-írás válságára.

Az irodalomtörténet-írás válságáról szóló elméleteket azonban – úgy tűnik – az utóbbi néhány év eseménye teljesen felülírta, hiszen nem egész öt év alatt több átfogó irodalomtörténeti munka született, mint a megelőző két-három évtizedben, s különösen a 20. századi irodalmat tárgyaló irodalomtörténetek nagy számára hívhatjuk fel a figyelmet. Sz. Molnár Szilvia: *Bevezetés a kortárs magyar irodalomba* (2005), Gintli Tibor–Schein Gábor: *Az irodalom rövid története – A realizmustól máig* (2007), a Szegedy-Maszák Mihály által főszerkesztett *A magyar irodalom történetei – 1920-tól napjainkig* (2007), Mészáros Márton: *Mai magyar irodalmi olvasókönyv. Bevezetés a kortárs magyar irodalom olvasásába* (2010), Grendel Lajos: *A modern magyar irodalom története – Magyar líra és epika a 20. században* (2010), a Gintli Tibor által főszerkesztett *Magyar irodalom* (2010) – hogy csak a legismertebbeket említsük. Talán vége az irodalomelmélet válságának, tehetjük fel a kérdést, a fent említett irodalomtörténetek megoldást találtak a bevezetőben tárgyalt nyugtalanító felvetésekre?

A műfaj válságának valószínűleg nincs vége, amennyiben az irodalomtörténet műfajától azt várjuk, amit a 20. század hetvenes éveiig elvártak: a nemzeti irodalom egységes esztétikai kánonjának megingathatatlan képét. A kortárs irodalomelméletek többsége azonban úgy képes megkerülni a felvetődő teoretikus problémákat, hogy céljai közt nem szerepelteti a mindenre kiterjedő figyelmet, helyette egy lehetséges nézőpont felől megnyíló lehetséges irodalomtörténet képe jelenik meg. Amely irodalomtörténet – tehetjük hozzá rögtön – más irodalomtörténetekkel párhuzamosan alkot olyan mozaikot, amely az irodalomról, kánonról, esztétikumról, értékről stb. kialakított tudásnak valamiféle dialógusát közvetíti. Merthogy az említett irodalomtörténetek éppen a felvállalt egyéni értelmezési ajánlat által lépnek párbeszédhelyzetbe más irodalomtörténetekkel.

Írásomban a továbbiakban az ún. akadémiai irodalomtörténet, tehát a felsorolásban utolsóként említett *Magyar irodalom* című kötet 1945 utáni fejezeteivel kívánok foglalkozni, melyek a mindösszesen tíz fejezetnyi anyagból az utolsó három fejezetet teszik ki. Mindhárom fejezetet – a 8. *A második világháború befejezésétől a 70-es évek elejéig*, a 9. *A közelmúlt irodalma*, a 10. a *Kortárs irodalom* címet viselik – az a Schein Gábor írta, aki az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb irodalomtörténészeként Gintli Tiborral *Az irodalom rövid története* című kétkötetes irodalomtörténetet is jegyzi a most tárgyalandó akadémiai irodalomtörténet mellett. Értelmezésemnek nem tárgya, hogy a két irodalomtörténet Schein Gábor által írott fejezetei mennyiben fedik egymást, illetve hogy a három évvel korábban megjelent irodalomtörténet hogyan íródik bele a 2010-es kötetbe, mennyiben módosulnak hangsúlyai. Két ilyen volumenű munkában, amelyet az említett szerző személye köt össze, a vonatkozó korszak esetében szinte elkerülhetetlen, hogy bizonyos hangsúlyok, értelmezések, kérdésirányok, akár mondatok is visszhangoznak a másik műben; ezt egészen természetesnek tartom. Vizsgálódásom inkább arra irányul, hogy az akadémiai irodalomtörténet 1945 utáni, Schein Gábor által írt fejezetei hogyan közelednek tárgyukhoz, a magyar irodalomhoz, milyen jelentésekkel látják el azt, hogyan reflektálnak saját pozíciójukra, milyen nyelv, módszer és elmélet lehetőségeiben képzelik el magukat.

Az már az előző, Gintli Tibor által írt 7. fejezettel – amely *A 20. század első felének magyar irodalma* címet viseli – való összehasonlításból is kitetszik, hogy Schein Gábor más módszert választott: míg a Gintli-fejezet hangsúlyozottan egy-egy elkülönülő, originális poétika felől, az ún. életmű kontextusából szemléli tárgyát, addig Schein Gábor hármas szerkezetben tárgyalja az 1945 utáni magyar irodalmat. Ez a hármas szerkezet a kontextus – életmű – szöveg hármasára épül. A szerkezetnek ebben a hármasában a kontextus a szépirodalmat körülvevő intézményrendszert, az irodalmi élet jellegzetességeit, egy-egy irányzat poétikai jellemzőit, egy-egy műfaj általános értelmezését, a történelmi és politikai helyzet specifikumait vagy éppen az irodalom mediális szerkezetének bemutatását is jelentheti. Ezekben a fejezetekben Schein Gábor rendkívül felkészült, pazar anyagismerettel rendelkező irodalomtörténészként jelenik meg, aki az eredeti források és kortárs értelmezések mintaszerű felhasználásával és szembesítésével tűnik ki. Rendkívül elegáns az a mód, ahogyan a korszak irodalompolitikai praktikáit irodalomtörténeti kontextusban tárgyalja (mint például *Az irodalmi nyilvánosság szerkezete és szovjetesítése* című fejezetben), és akár merésznek is nevezhetjük, hogy rögtön második alfejezetként József Attila és Babits Mihály 1945 utáni recepcióját tárgyalja. A két, az 1945 utáni korszakot már meg nem élő költő ellentétes utat bejáró kanonizációja, illetve dekanonizációja, ezek tár-

gyalása a mind erőteljesebb aktuálpolitikai beavatkozások erőterében abszolút telitalálat, és jól példázza a korszak anomáliáit.

A kontextus – életmű – szöveg felosztás hierarchikus viszonyt is hordoz magában. A kisebb jelentőségűnek érzett írók, költők általában csak az említés szintjén maradnak a fentebb említett, kontextust tárgyaló fejezetekben, ezzel ellentétben a legjelentősebbnek tartott alkotók önálló fejezeteket kapnak, amelyekben több alkotásuk elemzése leggyakrabban az írói pálya, az életmű egészén belül értelmeződik, míg ezeket az életmű-fejezeteket olyan – a kanonizáció szempontjából köztesnek nevezhető – fejezetek szakítják meg, amelyek egy-egy alkotó egy-egy jelentősnek érzett szövegét értelmezik. Jellegzetes példája ennek a 9.2.2. fejezet – *A szövegszerűség változatai* –, amely Mészöly Miklóssal kezdődik, folytatódik Lengyel Péter: *Macskakő*, Spiró György: *Az Ikszek*, Grendel Lajos: *Éleslövészet*, Nádas Péter, Kertész Imre, Esterházy Péter, Temesi Ferenc: *Por*, Bodor Ádám: *Sinistra körzet* és Krasznahorkai László: *Sátántangó* című regényének elemzésével. Mészöly Miklós, Nádas Péter, Kertész Imre és Esterházy Péter több regény elemzése – Esterházy Péter például a *Fancsikó és Pinta*, a *Termelési-regény*, a *Bevezetés a szépirodalomba* és a *Harmonia caelestis* – által van jelen Schein Gábor irodalomtörténetében, míg más alkotók (Lengyel Péter, Spiró György, Grendel Lajos etc.) a legjelentősebbnek ítélt alkotásuk nyomán jelennek meg a kötetben. Ugyanez a helyzet a drámát tárgyaló fejezetekben, viszont gyakorlati okok miatt más a helyzet a lírával, itt minden esetben a szerzői név szerepel alfejezetcímként, s általában több kötet és vers poétikai olvasatával találkozhatunk.

Az az értelmezői nyelv, amelyet Schein Gábor használ, összecseng a kötet elején olvasható szerkesztői *Előszó*val, amelyben Gintli Tibor a következőképpen nyilatkozik: „A szerzők közös meggyőződése, hogy a közérthetőség összeegyeztethető a szakszerűség követelményével, ezért arra törekedtünk, hogy az általunk beszélt nyelv könnyen befogadható legyen. Nem volt célunk valamely meghatározott elméleti irányzat programszerű követése, ugyanakkor igyekeztünk mindazt hasznosítani, ami az utóbbi évtizedek kutatásaiból tárgyunk szempontjából használhatónak bizonyult." (19.) Valóban, a Schein Gábor által írt fejezeteket irodalomelméleti szempontból akár eklektikusnak is nevezhetjük, hiszen a 20. századi irodalomelméleti irányzatok közül többet is hasznosít, de afféle light verzióban, az irodalomtörténeti szintézis érdekében. Így például a különféle kontextusokat felvázoló fejezetekben gyakran találkozhatunk az újhistorizmusra jellemző elméleti alapvetésekkel, amelyek azzal foglalkoznak, hogy egy-egy korszakban milyen módon jelenhetett meg a szöveg, az anyagi tevékenységek milyen rendszere, a kényszerítések milyen módozatai mentén gondolható el a szöveg megjelenése. A konkrét műelemzések során Schein Gábor azt a huszadik századi hermeneutikai álláspontot érvényesíti, amely az értelmezés lezárhatatlanságát és az értelmező időbe vetettségének tapasztalatát képviseli. Mindezt a recepcióesztétika nyomán is dialogikus viszonyként képzeli el, jelen és múlt párbeszédeként. A recepcióval való korrekt párbeszéd és az irodalmi művek hatástörténeti aspektusának érvényesítése átszövi mindhárom fejezetet, és egymással gyakran több évtizednyi távolságban levő szöveg között létesít dialogikus viszonyt. Példaként említhetnénk azt a megjegyzést, amely Déry Tibor *A befejezetlen mondat* című regényét Nádas Péter *Emlékiratok könyve* és *Párhozamos történetek* című regényeivel (863.), Tar Sándor életművét a móriczi örökséggel és újraértelmezéssel (949.) vagy a kilencvenes évek történelmi regényeit

(Osztojkán Béla, Márton László, Láng Zsolt, Darvasi László és hozzátehetjük a Schein által nem említett Háy János vagy Talamon Alfonz nevét) Grendel Lajos *Éleslövészet* című regényével hozza kapcsolatba. Ezek a párhuzamok egyszerre tanúskodnak a tárgyalt korszak korpuszának alapos ismeretéről és az újraértelmezés igényéről.

Úgy tűnik, Schein Gábor különösen nagy figyelmet szentelt annak, hogy az 1945 utáni magyar irodalom egymás mellett párhuzamosan futó eltérő beszédmódjai, poétikái, kánonjai irodalomtörténetében is helyet kapjanak. Így például az 1945-től 1970-ig tárgyalt időszakban a költészetet *A nyugatos lírai hagyomány újragondolásának lehetőségei* (Szabó Lőrinc, Weöres Sándor) és *A költészet beszédmódbeli megújulásának lehetőségei és változatai az 50-es években és a 60-as évek első felében* fejezetekben tárgyalja. Ez utóbbi fejezetben Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes és Vas István költészetével foglalkozik. Talán az eltérő poétikák láthatóbb megjelenítése okán az újnépies hagyománytudattal rendelkező lírai életműveket (Nagy László, Juhász Ferenc, Kormos István) egyértelműbben is el lehetett volna különíteni az újholdas alapozottságú poétikáktól (Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes), miután a konkrét szövegelemzésekben erre sor is került.

Az eltérő lírai poétikák és kánonok megjelenítése *A közelmúlt irodalma* című fejezetben viszont már szerkezetileg is dokumentált, hiszen a 20. század hetvenes-nyolcvanas éveiben Schein négy jellegzetes lírai beszédmódot (és ezzel együtt, tehetjük hozzá, kánont) különít el:

1. az újholdas poétikai hagyomány továbbélését Rába György, Lator László, Székely Magda, Gergely Ágnes, Takács Zsuzsa és Balla Zsófia költészetében

2. a népi líra újraértelmezésének igényével fellépő lírai beszédmódot Csoóri Sándor, Nagy Gáspár és Baka István életművében

3. a neoavantgárd költészetpoétikák jelenlétét Erdély Miklós, Hajas Tibor, Nagy Pál, Tolnai Ottó és Szilágyi Domokos műveiben

4. A nyelvi tudat és a hagyományértelmezés alapjainak átalakulása című fejezetben a posztmodern szövegformálás felé mutató poétikákat Petri György, Várady Szabolcs, Tandori Dezső, Oravecz Imre és Orbán Ottó költészetében, illetve Weöres Sándor Psyché című kötetében.

E négy kánon együttes jelenléte kettős stratégiának köszönhető. Egyrészt annak a stratégiának, amely a kortárs irodalom fenomenológiai felfogásából indul ki, azaz a jelenlét logikájából, s rendkívül körültekintően bánik az irodalmi változás és érték értelmezésével. Schein Gábor ezt így fogalmazza meg: „Ennek ellenére nem árt óvatosan bánni a »fordulat« és a »váltás« metaforáival. Ezek ugyanis kétségtelenül alkalmasak egyfajta fejlődéstörténet felvázolására, vagyis arra, hogy csekély számú vagy akár egyetlen egyirányú utcára egyszerűsítsék egy korszak irodalmi térképét. Ez pedig nem csupán azért kerülendő, mert minden ilyen egyszerűsítés az irodalom széles területeit szorítja feledésbe, teszi jószerivel hozzáférhetetlenné, vagy csupán egy sor tagjaként engedi, hogy bizonyos művekre rátekintsünk. Kerülendő lehet azért is, mert nem kényszeríti a változás történeti dinamikájának alapos feltárását, megelégszik egy, bár látszólag nagy erejű, valójában nem feltétlenül jelentős teherbírású, az esztétikai ideológiáknak fokozottan kitett, zárt és egyszerű elbeszélés-szerkezettel.” (935.)

Bár Schein Gábor ezen a helyen egyfajta komplexitásigény, összetett látásmód és szintézis, a „több utca" érdekében érvel, a gondolatmenetében említett veszélyek és meglátások valószínűleg minden irodalomtörténet kikerülhetetlen sajátjai. Még azoké is, amelyek több „utcát" írnak bele történetükbe. Nem véletlenül, hiszen az élő irodalom folyamatszerűsége, változásai és mozgásai képesek kitörölni egy-egy korszak korpuszának jelentős részét, s hiába az irodalomtörténész széles merítése, ha egy későbbi kor szépirodalma szabja szűkebbre a hagyományt. Gondoljunk csak bele, hogy 2011-re mi maradt meg az 1945 előtti irodalomnak abból az óriási szövegkorpuszából, ami nem a Nyugat folyóirathoz kötődik? Hol van, milyen súllyal van jelen például Herczeg Ferenc vagy Zilahy Lajos prózája a 2010-es *Magyar irodalom* című irodalomtörténetben? Magának a szépirodalmi változásfolyamatnak a törlésekkel teli története fordul oda, hogy gyakran egy korszak szépirodalmának szinte a fele törlődik ki az irodalmi hagyományból. Így aztán mindösszesen kétszer említődik Herczeg Ferenc neve, Zilahy Lajos pedig nincs is jelen a tárgyalt irodalomtörténetben. Vagyis a Schein-féle széles merítés sem válhat egy korszak hitelesebb, igazabb elbeszélésévé, ha maga az élő irodalmiság „szorítja feledésbe" „az irodalom széles területeit".

A másik stratégia, amely lehetővé teszi Schein Gábor számára a párhuzamos, több irányú utcák elvét, tulajdonképpen a számonkérés retorikája. Mert ugyan jelen vannak, beleíródnak a népi líra megújítói irodalomtörténetébe, de más poétikákhoz képest gyakrabban fogalmazódnak meg utalások ennek a költészeteszménynek az ellentmondásait illetően. (999.) Jól példázza ezt, hogy ebben az alfejezetben a leghosszabban tárgyalt kötet Baka István *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című verseskötete, amely kapcsán Schein arra a megállapításra jut, hogy benne a „történelemben élő szubjektum eredet és nyelv nélküliségének egészen új, a posztmodern filozófiák lényegét érintő tapasztalatai szólalnak meg". (1002.)

Mindez azonban azt is mutatja, hogy Schein irodalomtörténetébe sosem mechanikusan, hanem értelmezett viszony által kerülnek be az egyes alkotások és életművek. Hiszen ha az újnépies Csoóri- vagy Nagy Gáspár-költészet kapcsán ellentmondásokat fogalmaz meg, ugyanígy az intertextuális posztmodern Parti Nagy Lajos kapcsán is megteszi ezt. Mint írja, Parti Nagy Lajos „Nyelvi eljárásai *Grafitnesz* (2003) című kötetének tanúsága szerint az ő kezén is, fiatalabb költők verseiben megnyilvánuló hatásában pedig még inkább automatizálódhatnak, maguk is konvencióvá válhatnak, jóllehet a konvenciók ironikus, allúziókkal teli szétbontásából és újraépítéséből jöttek létre." (1057.). Vagyis a Baka István kapcsán pozitívumként emlegetett posztmodern tapasztalat ebben az esetben automatizálódottként jelenik meg, éppen a Schein-féle értelmezés összetett, az irodalmi jelenségek természetére folyton rákérdező attitűdje által.

Ennek a sokféle poétikát, nézőpontot, beszédmódot és kánont egy többirányú, többféle hagyomány felől értelmezett irodalomtörténetbe beleíró alapállásnak az egyik legérdekesebb jelensége a női irodalom hangsúlyos megjelenítése. Nem olvastam még magyar irodalomtörténetet, amelyben ennyi nő szerepelt volna. És éppígy ritkán találkozik az olvasó olyan magyar irodalomtörténettel, amelybe roma író „a magyar cigányság történelmi regényének" (1046.) megalkotása révén került volna be. Ha az eddigiekben arról volt szó, hogy Schein Gábor hermeneutikai-recepcióesztétikai értelmezésajánlatokkal élt munkája során, akkor itt a posztkolonializmus és a posztmodern feminizmus szempontjai merül-

nek fel. Illetve arról van szó, hogy a politikai korrektség egészen elegáns módon van jelen Schein vállalkozásában.

Bár a tárgyalt irodalomtörténet – fontosnak érzem többször is utalni erre – rendkívül kiegyensúlyozott, és az összetett látásmód értelmében sokféle poétikának ad helyet, bizonyos megoldásai valószínűleg némi meglepetéssel is szolgálnak. Ilyennek érzem például azt, hogy Hajnóczy Péter, illetve *A halál kilovagolt Perzsiából* című regény *A realista prózahagyomány tovább élése és megújulása* című fejezetbe került – az a Hajnóczy, akit az ún. Péterek nemzedéke képviselőjeként általában a posztmodern prózafordulat részeként szokás emlegetni irodalomtörténeti aspektusból. Az pedig talán még meglepőbb, hogy a szinte irodalomtörténeti közhelyként funkcionáló „posztmodern prózafordulat" terminusát nem használja értelmezései során a szerző, még Esterházy Péter műveinek elemzésekor sem. Helyette inkább csökkenteni próbálja az efféle fordulat és paradigmaváltás lehetőségét és jelentőségét – nem lehet véletlen, valószínűleg nagyon tudatos az 1945 utáni irodalom korszakolása: 1945 – 1970 – 1989 –. Mindez azonban talán nem is olyan meglepő azon – már részben idézett – gondolatok fényében, amelyeket a szerző a paradigma, a fordulat és a váltás kapcsán képvisel.

Megjegyzésre méltó továbbá, hogy bár Schein Gábor az 1945 utáni irodalmi élet kapcsán felvázolja a folyóiratok struktúráját, illetve az egyes irodalmi vitákat, ahogy a jelenkor felé közeledünk, az irodalmiságnak ezek az aspektusai mintegy kikopnak irodalomtörténetéből. Így például az 1989 utáni irodalom kontextusait tárgyalva olvashatunk az irodalmi szövegek tárolásának megváltozásáról, az internet kínálta lehetőségekről, a könyvkiadókat irányító konzorciumokról – de csak általánosságban. Ezért aztán az olvasó nem értesülhet például az 1989 utáni magyar irodalmi folyóiratokról, más irodalmi lapok mellett például a Nappali ház című irodalmi folyóiratról sem, de például a kilencvenes évek irodalomelméleti „bumm"-járól vagy az ún. kritikavitáról sem.

Nagyon érdekes továbbá, hogy az 1989 utáni prózából tulajdonképpen csak két vonulatot tart irodalomtörténeti eseménynek: az önéletrajzi (Závada Pál: *Jadviga párnája*, Rakovszky Zsuzsa: *A kígyó árnyéka*, Kukorelly Endre: *TündérVölgy*, Németh Gábor: *Zsidó vagy?*) és a történelmi regény (Osztojkán Béla: *Átyin Jóskának nincs, aki megfizessen*, Márton László: *Testvériség*, Láng Zsolt: *Bestiarium Transilvaniae* (sic!), Darvasi László: *A könnymutatványosok legendája*) megújulását. A *Kortárs irodalom* című fejezetbe ebből következően novellaelemzés nem került. És az is meglepő lehet, hogy nemcsak az ún. kritikavita, de az arra lehetőséget adó Garaczi-kötet, a *Nincs alvás!* sem említődik Schein Gábor irodalomtörténetében. Garaczi prózaíróként való mellőzése azért is érdekes, mert a szerző *Fesd feketére!* című drámájának elemzése során olvashatjuk, hogy Garaczi a „90-es évek elején prózaíróként vált ismertté és népszerűvé" (1061.). Hasonlóan meglepő, hogy Oravecz Imre kapcsán meg sem említődik, egyetlen szó sem esik legendás, *1972. szeptember* című verseskötetéről, amelyet a magyar szerelmi líra egyik jelentős mérföldkövének tekint a kritika. Miközben Orbán Ottó kapcsán egy oldallal később azt olvashatjuk, hogy „kései költészetében az erotika képkincse és retorikája közvetít, mégpedig olyan módon, amire az erotikát a költészetből többnyire inkább ügyetlenül kirekesztő vagy metaforákkal feldíszítő magyar irodalomban korábban nem volt példa". (1022.).

Az talán minden nagyobb formátumú munka sajátja, hogy a szöveget átszövik a különféle hibák, pontatlanságok. Néhány helyen hiányzik a lapalji jegyzet – mint például a 858.

oldalon a Lukács György-idézet és a Horváth Márton-utalás mellől, miközben az előző oldalon ott szerepel egy hasonló Horváth Márton-utalás esetében a pontos forrás. Meglehetősen gyakoriak az elgépelések, félreütések – a költészet kifejezés például három helyen is kötészetként szerepel (996., 1004., 1054.). Ezen túl számomra furcsának tűntek a történeti regény (928.) és a mitikus realizmus (1046.) kifejezések is a történelmi regény és a mágikus realizmus helyett.

Ezek az apróbb hibák azonban nem kisebbítik a vállalkozás nagyságát és sikerességét. Schein Gábor olyan irodalomtörténettel vett részt a *Magyar irodalom* vállalkozásában, amely feltétlen elismerést kelt. Nem rejti el, hogy csak a jelen felől olvashatja a múlt szövegeit, de azt is tudatosítja, hogy az irodalom története a recepció története is. Nemcsak a magyar irodalom szövegeit illetően rendkívül tájékozott, hanem az irodalomtörténet-írás felvázolt válságával is szembenéz, hiszen irodalomtörténetét több kis elbeszélésből, kontextusok, életművek és szövegelemzések sokaságából rakja ki, s így teremti meg a magyar irodalomtörténet egy originális mozaikját. Vállalkozása az utóbbi évek irodalomtörténeteinek egyik legsikerültebb darabjaként értékelhető.

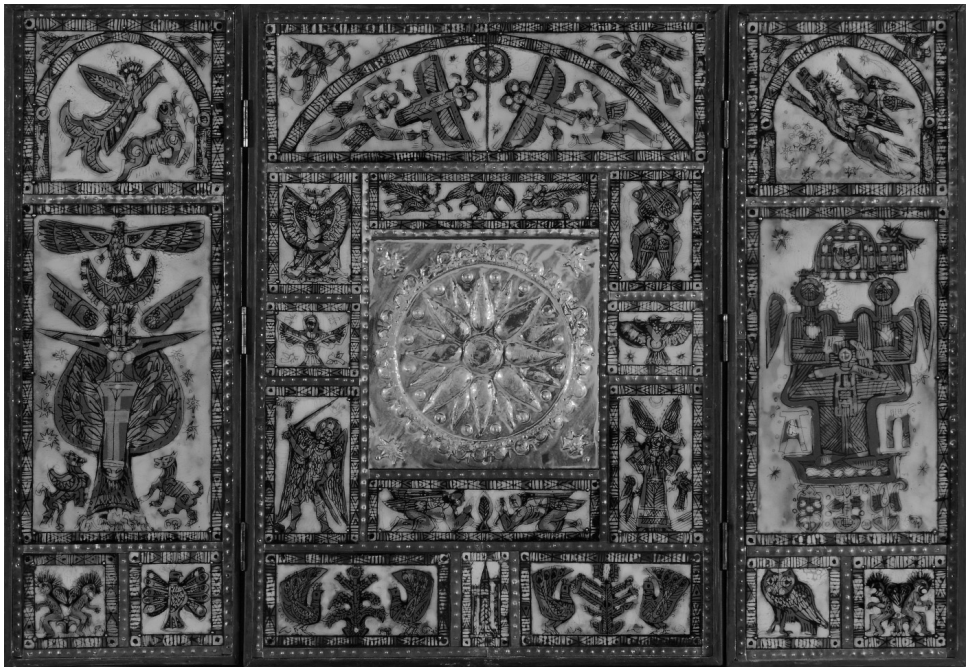

PAPP GYÖRGY: LÉGTÉRBEN

A modernitás (önmagára) hullámzása

PETŐCZ ANDRÁS: BEHATÁROLT TÉRBEN (ZÁRÓJELVERSEK, 1984–2009)

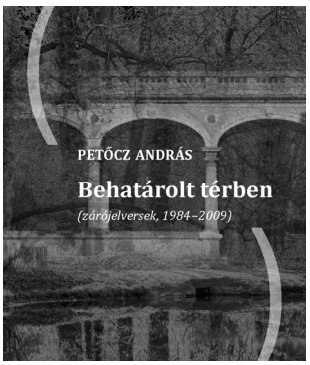

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2010
112 oldal, 2100 Ft

Petőcz András úgynevezett „zárójelverseinek" első (első, mert talán egyúttal nem az utolsó?) önálló, 2010-ben megjelent, összesen 101 darab verset (1 + 100 *opus*t) tartalmazó gyűjteménye, a szerző 1994-, 2002- és 2009-ből származó *válogatott/összegyűjtött (és új)* lírai összeállításaihoz hasonló módon, tehát jól kivehetően hordozza korpuszá(ba)n annak lenyomatát, hogy ez az alkotó már évtizedek óta nemcsak folyamatos, hanem tudatos jelenléttel is rendelkezik a kortársi magyar költészetben. Folyamatosság és tudatosság egyszerre mutatkozik meg ugyanis abban (itt *is*, akárcsak más összeállításaiban a szerzőnek), hogy a költő jóformán indulásától kezdve mindmáig írta (/írja?) különleges szonett-sorozatának darabjait. (Az első ilyen lírai darab 1984-es keletkezésű; legelőször *A jelentés nélküli hangsor* kötet adott közre belőlük 25-öt 1988-ban; a mostanit megelőző legteljesebb kiadása 2002-ben látott napvilágot: a *Majdnem minden* gyűjtötte össze a sorozatot *op. 1–77.*-ig, a benne felvonultatott kötetek szerinti ciklusaiban elosztva darabjait.) De abból sem látszik kevésbé kontinuitás és elhatározottság (az önkéntelen alakulás mellett), hogy ezek a szonettek keletkezésük (eddigi) ideje alatt mindenkor inkább tükröződései, leképezései az éppen aktuális alkotói korszak alapvető verstípusának, mintsem a nagy múltú európai műforma „mediterrán" vagy éppenséggel „shakespeare-i" változatainak folytató-alkalmazó jellegű kivitelezéseit testesítenék meg szabályosabban. (Rímképletükről például már csak azért sem érdemes vitatkozni, mert maga a rím is legfeljebb a sorokon belüli véletlenszerű egymásra csengés formájában fordul elő benne, a sorvégeken aligha. Ám azért sem, mert eleve prózaversekről van szó.) S ez a megfelelés a mindenkori „zárójelvers" és egyéb petőczi vers vonatkozásában igaz tematikusan, motivikusan, stilárisan vagy éppenséggel retorikailag is. Mindazonáltal mégis inkább „formailag", a poétikai képletek alkalmazódásának önkéntelensége-tervszerűsége feltűnő, hogyan vándorol végig ezen a száz(egy) *számozott költeményen* (vö. Kassák Lajos hasonló teljesítményével!) a verskép̋ző eljárásoknak az a bőséges inventáriuma, amelynek egyes elemeit – alakzatait, képleteit – csak alkalmazta Petőcz az elmúlt negyedszázadban.

Ezek sora a diszkurzív és (ön)reflexív (ön)megszólítás ismétlőstruktúráitól kezdve (ide értve az erősen vizualizált szerkezetekké kristályosodó sor-/mondat-/strófa-jelölések, -jelölők képvers-határig merészkedő vagy azon a választóvonalon helyenként át is lépő, ámbár belső variativitással a teljes képivé válástól azért mégis visszaforduló, annak kitel-

jesedését mintegy roncsoló akusztikum-kottázásait, pl. az *op. 7., 8.* és *11., 12.* vagy *35.* szövegterében), a szintén látványelemként is működő gondolat- és kötőjelekkel szemantikailag feltagolt szókapcsolati mozaikkockák együtteséből szintetizálódó szövegeken keresztül (*op. 18., 20–22.* és különösen a *23.* vagy *26.*) elível egészen az irodalmi-kulturális hagyományt, ennek keretei között saját korábbi teljesítményét szintén megidéző gesztus-versekig, s végül a prózai-novellisztikus mintázatok kialakításának közelségéig jut már a megoldások lehetőségrendje a jelen kötet menetében és szövegállományában. (Balassi Bálint teljesítménye az *op. 49.*-ben strofikusan és hangulatilag, amúgy eszmeileg kerül elő – összhangban a kötet más részeivel, ahol helyenként kifejezetten biblikus hang/hordozás/kísért –, Kosztolányi Dezső vagy Pilinszky János alkotói világának megidézése esetében pedig tartalmi jellegű az emlékezésreminiszcencia (*op. 67.* és *51./70.)*, míg a saját régebbi megszólalásokra való utalás esetenként az újraírás gesztusát adja fel, mint például a *Futásom idegen tájban* című versre hajazó *op. 81.* soraiban: „A futásomat még nem tudom befejezni. Próbálom / lassítani lépteimet, de nem sikerül, egyre csak / *szaporázom*. A lélegzetvételem túlságosan gyors. / Nem! Nem tudom lassítani a lépteimet, bárhogyan / szeretném, van még bennem futás, és van még bennem / akarata is a futásnak…" Másutt pedig, és azt sejtetve, nagyon fontos (újrajátszás) motívumról van itt szó az életmű szerves alakulását, konzekvens építését tekintve, így szól közel ugyanez: „Ez az új, ez a megújult futás kell nekem, / levegő van ebben a futásban, sok-sok gyönyörűség, / szabadság van ebben a szaladásban, tiszta-tiszta / szó, és élvezet van ebben a rohanásban, ahogy / felszakadnak / belőlem a hangok, a szavak, iszonyú / mennyiségben törnek elő…" /*op. 56./*.)

Az idézetekből jól érzékelhető, egyebek mellett, a szerzőnek a saját alkotói folyamatára való reagálása, arra részben metaforikusan („futás": a lineáris kifejezésbeli előrehaladás), részben konkrétan (a közlés kódoló-kommunikatív-grammatikai egységeire: „hangokra", „szavakra") utalva. Vagyis a „zárójelversek", korai szövegtartományukban, éppúgy tekinthetők az akkori Petőcz-pályaszakasz poétikai érvényességüket máig megőrző „élő" (irodalomtörténeti) *emlékeinek*, mint amennyire, későbbi szövegtartományaikban, azt bizonyítják ékesen, hogy a nyolcvanas évek eleji neoavantgárd indulás továbbra is érvényesülő hatása feltétlenül kimutatható a költő észjárására, szövegformálására nézve – legalábbis áttételesen vagy esetleg implicit módon, de/és – mindmáig. Ezek nem annyira látványosan, mint a szerző fonikus vagy éppen vizuális költészeti kísérletei, mégis markánsan mutatják az avantgárdság karakterisztikumát. Lévén saját lap-tükrükön önkéntelenül, eleve képivé válik nyomtatási hasábjuk, amennyiben a szabályos négyzethez közelítő alakú (kb. 16×18–19 cm-es) könyvoldalon mindig csak egy helyezkedik el közülük (druklenyomatával maga is egy fekete négyzetet rajzolva az őt körülvevő fehér papír-négyzetre), miközben a(z össz-)mű szövegenként külön, vastag betűvel megadott opus-száma (*Zárójelvers op. 1., 2., 3.* stb.) legalább olyan kevéssé járul hozzá az adott numerizált (s ezzel egyúttal mechanizált) mű(-rész) értelmezéséhez, szemantizáló, jelentéstulajdonító megértéséhez, mint amennyire látástechnikai mechanikumnak vehetjük csak a hagyományos strofikus tagolás négyes és hármas sorhatáraira helyezett, a filologikus vagy klasszikus edíció sejtelmét játékba hozó sor-számozását (4, 8, 11, 14) vagy magukat az egyes szöveget, *opus*okat síkban bezáró, azokat határoló írásjeleket, e végső soron lettrista hatású 'félköröket' is: ((,)). S legalábbis egyik érvényes felfogása, interpretatív hasznosítása biztosan az lehet e tipográfiailag, nyomtatási kép szerint valóban zárójelek közé (egészen pontosan két-két: egy dupla

nyitó és egy dupla befejező zárójel közé) helyezett rövid lírai szövegeknek, hogy mintegy privát- vagy naplószerű jellegük, más költői szövegek fikcionalizáltságához képesti (állítólagos) „valóságosságuk" indokolja elnevezésüket, fémjelzi azt a sajátosságukat, amely az egyik (neo)avantgárd „követelmény": a defikcionalizáltság, az alanyi, netán egyenesen biográfiai dokumentarizmus feljegyzéseiként aposztrofálja őket. A „zárójelversek" afféle 'zárójelbe tett versek': nem (annyira) fikcionálisak, kissé magánhasználatúak, legalábbis kevésbé közhasználatúak, a nyilvánosság által használtak lennének eszerint. A lírai intonálásnak, mondhatni, 'napló-realisztikusabb' tartományát legalábbis feltétlenül jobban megnyitják ezek a művek, mint amennyire azt általában megszoktuk vagy elvárjuk a modernitás lírai munkáitól. Egyben (a fikcionáltság karakterjegyét is hordozó, nem utolsó sorban azon edződő) irodalmi művésziség: ezek az írások eredendően a poétikusság szempontjából amolyan határterületre tolódó alkotásoknak tekinthetők, legalábbis eredeti szerzői intenciójuk szerint és kezdeti darabjaik kivitelezése alapján (Petőcz András személyes közlése – amellyel vesd össze az *op. 11.*-nek a '80-as évek első felében még nagyon is fájdalmasan aktuális, egyben persze metszően /ön/ironikus tételmondatát, -sorát: „És fejét lehajtva szólott Ras-And Poet, a költő: *félek a hajnali csengetéstől*", vagy a zsoltáros, imádkozó, barátilag megszólító, érzéki, esetleg „csak" testiesen, biológiailag-egzisztenciálisan „fundamentalista" szövegeket az *opus*ok első tíz darabján, „nyitó tucatján" belül). Mindamellett a köznapi kommunikáció, a „zárójelversek" mindennapi kommunikációs tartalma, fikcióspekulációja oldaláról ugyancsak felmerül a kérdés vagy talán mindjárt dilemma: mi a (kettős) zárójel (voltaképpeni, egyáltaláni) jelentése? (Már amennyiben az avantgárdosító képi üzenetesség jelzésén túl, a vizualizáció deszemantizálódást eredményező hatásán túl mégis feltételezünk ilyesmit is.) Nos, általában azt tesszük zárójelbe, *zárójelek közé*, ami mellékes. Igen ám, de sok esetben a gondolatilag (akár filozofikusan) kiiktathatatlan, sőt a létezéssel kapcsolatos legfontosabb megjegyzések látszanak bekerülni szövegileg a *félkörívek* által *behatárolt térbe*: nyomtatási síkba. Itt bizony maga a törzsszöveg, a fő közlés kerül (kettős) zárójelbe, lényegként, attrakcióként: *„a keretbe"*. Ilyen körülmények között a kettős zárójelezést úgy is felfoghatjuk, mint egy/az egyesen zárójelezett tartalom, a zárójelezés zárójelbe tételét, a kiiktatás, mellőzés, félretétel megszüntetését, kettős tagadást, azaz a logikai tagadás tagadását, vagyis mint voltaképpeni negligálatlan állítást/állítmányt (*praedicatum*ot). Mármost mi szükség a kétszeres kétség artikulálására, a kétségbevont kételkedés gesztusára? Meghagyva azt a lehetőséget, hogy a kvázi-képversi létezésmód „öncélja", a vizuális vagy legalábbis vizualizálódó jelleg „önmagáért valósága" már elegendő indok ezeknek a vers-oldalaknak a kialakulására, tartalmi-retorikai oldalról mint a közléstartalmak óvatos, de nagyon is figyelemfelhívó relativizálását foghatjuk fel ezt a játékot: a megingatott tartalom, közlés, üzenet, jelentés ingása abbamarad, helyreállítódik a biztonságstatika, csakhogy már nem felejthetjük el ezt az átmeneti megingást, amely így nem is pusztán csak átmeneti, lévén (emléke, lehetősége) valamennyire mindig megmarad… Ennyi elég is a kötetben mozgó filozofikusabb töltés dinamizálódásáról, multiplikálódásáról, hiszen a „zárójelversek" inkább alanyi-személyes feljegyzés-dokumentumok, illetve hagyományreflektáló, „idegen" és „saját" intertextusokkal egyaránt tarkított-dúsított szövegek, nem is annyira filozofikus képletek.

Ebben a dikciós közegben mindenesetre annál meglepőbb, illetve afféle „tartalmi hitelességük" viszonylatában tulajdonképpen annál pikánsabb, (avantgárd módra) provoka-

tív(abb), hogy a „zárójelversek" kivétel nélkül tizennégy sorra rúgnak, s szonett-terjedelmükkel lényegében e koraújkori európai lírai műfaj, a költői tradíció nem csekély mértékben mágikussá lett, mitizált-fetisizált formájának permanens, magán az alkalmazáson keresztül végrehajtott revízióját is végzik megképződésükkel, kialakulásukkal – folyamatosan. Nemigen figyelhető meg bennük (szolgai) szerzői törekvés a négysorú és háromsorú szakaszok vagy akár a két-két kvartett és tercett szakasz-emlékének, szakasz helyének (szorosabb) jelentéstani-logikai-retorikai viszonyba helyezésére, mindamellett az utolsó három sor (vakszakasz) afféle kvázi kódja gyanánt függeszkedik oda a megelőző tizenegy sorhoz azáltal, hogy a 12–13. sor az esetek többségében látványosan rövidebb az 1–11. sorig terjedő szövegrésznél (ami vizualitás és beszédhangzás révén egyaránt segíti a lekerekítés, hangsúlyos lezárás effektusának kialakulását). Mindezt akár öncélúnak is tarthatjuk, ha az avantgárdság érvényesítése lehet öncél és szabad annak lennie. Petőcz Andrásnál, akit ma már – jó ideje és főleg prózaíróként – méltán tekinthetünk a posztmodern olvasmányosság befogadót helyesen, jól hedonizáló-kiszolgáló írói réteg képviselőjének, feltétlenül a szellemi-poétikai tudatosság-igényesség gesztusa a neoavantgárd eljárásmódjainak részben visszatekintő, részben aktualizáló megőrzése, fenntartása, (tovább) alkalmazása. Éppen a csekély számú és kis mértékű (csekély számban és kis mértékben szükségessé váló, visszatekintőlegesen elengedhetetlennek gondolt) utólagos „szövegkozmetikázási" beavatkozás mutatja a „zárójelversek" jelen kiadásánál, hogy nem éppen „mozgalmári" elköteleződés, egyéni alkotói önsanyargatás vagy az olvasóra mérni szándékozott aszketizálási imperatívusz (volt) a motivációja Petőcz (egykori) neoavantgárdságának vagy képezi a motivációt máig elő-előtörő avantgárd gesztusaihoz, szimpátiáihoz, hanem a „mozgalom" javának, jobbjainak a kifejezés, a formálás lehetőséghatárait feltérképezni szándékozó, igaz kísérletezési szelleme vezeti, amely sohasem szakad el a modernitás egyéb korszakalkotó stílusirányzatainak élő áramától, ellenkezőleg: megőrzi nyitottságát, vissza- vagy áttérési kompatibilitását a klasszikus és „második" (vagyis az időben- módszereiben a történeti avantgárdot váltó) modernitás, illetve a posztmodernitás irányában. És valóban: az utóbbi években mind gyakrabban tűnnek fel szerzőnk lírai dolgozatai között fikcionális-cselekményes szövegtulajdonságokat sem nélkülöző alkotások. Ezeket a közvetlen tapasztalati alanyiságtól meglehetősen függetlenedő, időnként epikus kontúrokat is előrajzoló beszélői aktivitás szervezi, s mondjuk, hogy „posztmodern" jellegűek. Az ilyen kidolgozottságú, perspektivizáltságú versek száma egyre növekszik ebben a költészetben. Mind megannyi verses, versprózai elbeszélés, posztmodern mikrotörténet, látlelet. Az a már említett, általános, a *Behatárolt térben* című kötet anyagára átfogóan jellemző megfigyelés, miszerint a mindenkori „zárójelvers"(-csoport) hűen követi a szerző adott pályaszakaszának szövegalkotási, líraképzési stratégiáját, eljárásmódját, természetesen erre a narrativizálódó szövegállományra is igaz; ennek megfelelően a jelen gyűjtemény utolsó harmadában igencsak megnő a narratív karakterű prózaversek száma. A mondott mű-tartomány ugyanakkor felmutat (még) az alkotófolyamatra, az átfogó címadásra közvetlenül utaló, avantgárd ösztönű szöveget is: „*Körbefon lassan az idő.* Behatárolt térben mozgok, a másod- / percek keretet adnak a… *Minek is?* Valamiféle közeg" (*op. 96.*). Akad továbbá kifejezés-vicces kijelentéssort alkotó, szándékosan önellentmondásba bonyolódó darab is: „Mondatomat megismétlem. Mondatom ismétlését meg- / ismétlem. Mondatom ismétlésének ismétlését megis- / métlem: a mondatom. Mondatom ismétlő ismétlése /

ismétlését: megismétlem. *Mondatomat megismét*. / Lehajolok a mondatomhoz. Lehajolok, és nem ismét- / lem meg: tartózkodóan, mértéktartóan viselkedem, / mint jólnevelt fiatalemberekhez illik, hallgatom az okos / beszédeket, oktalanul nem szólok közbe, és főleg: / nem ismételgetem a mondatomat. Szavakat próbálok / itt-ott elhelyezni, szótöredékeket, és nagyon vigyázok / arra, nehogy megismételjem a mondatomat. *Csak nehogy* / *megismételd a*, mond- / ja valaki, no, nem ép- / pen megrovóan, inkább nagy-nagy szomorúsággal ---" (*op. 72.*). A humor forrása ebben a teljes egészében idézett szövegben a nyelvszemantikai jelölők roncsolása, elliptizálása, áthajlásokban való megtévesztő használata, a szókapcsolatok felboncolása stb. Tipikusan avantgárdőr gesztusrendszer, ám még az élvezhető(bb)ek közül való. Kevésbé ilyen az *op. 73.* hörgő-gurgulázó akusztikumlejegyzésekkel is tarkított „története", itt szinte vicsorog az avantgárd grammatikai ihletésű fundamentalizmusa. (Ami nem Petőcz hibája, ő maga reflektálóan van már túl ezen igazából.) Ellenben az *op. 68.*-ban „csak" okos ez a fundamentalizmus: úgy tudja, hogy ő „szonett. 14 soros költemény" (ámbár talán nem kellemes, ha ennek megtárgyalása éppen a „költemény" témájává válik). És talán így is van, és talán akkor tényleg a sormennyiség a legmarkánsabb, leginkább elengedhetetlen markere, műfajkontúrja a szonettségnek. De talán a csehszlovákiai bevonulás felidézése, meg bizonyos Göröcs Titi, kiváló focista szerepeltetése erőteljesen a posztmodern élvezhetőség, befogadó általi használhatóság irányába tolja a vers olvasatát.

Leginkább az utolsó szövegharmadra fókuszáló összegzésként tehát elmondható: poétikailag, stílusában gyakran átmeneti (a neoavantgárd/posztmodern ominózus kapcsolódási pontjain, törésvonalain keresztülnyúlóan átmeneti) szövegtípust alkotnak Petőcz András „zárójelversei". Mint a legutóbbi idézetből is láttuk, egyes szövegekben is előfordul keveredés, a kötet átmenetisége azonban még inkább az egymás szomszédságában elhelyezkedő stílustípusok felsorakoztatásában ragadható meg. A *Zárójelversek op. 0/1–100.*-ként is jelölhető, címezhető mű ciklusossága, és versegységeinek ismétlődő/egyedi címadása révén minden egyes darabjában az egész ciklust képviselni képes, minden pontján reprezentatív opus-sort alkot, (számmisztikailag) magába záródó, „mesebelien" 100 darabra kerekedő, egyben persze íves előrehaladású szövegsorozat gyanánt mutatkoznak meg az olvasó előtt. Mind különálló mivoltukban, mind pedig összességükben hidat alkotnak ezek a művek a költő formailag nézve igen különböző, ám a belső hangoltság, felfogás szintjén visszatekintőlegesen annál inkább egységesülőnek látszó különféle korszakai, törekvései, szövegtípusai között, amelyek lényegi, minden sokrétűség ellenére is tagadhatatlan homogenitását egyúttal mintegy szimbolizálják is, illetve tulajdonképpen nem kis mértékben megtestesítik azt. Külön anyagként szemlélve pedig a *Behatárolt térben* kötet „zárójelverseit" talán Petőcz András eddigi legegységesebb lírakönyvének tarthatjuk. Egy avantgárd gyökerű formakülsődlegesség fegyelmi sarokpontjaihoz ragaszkodva mindegyik darabban hol „klasszikus", hol utómodern, hol neoavantgárd, hol pedig posztmodern kifejezésalakzatokat hoz létre, helyez egymás mellé, torlaszt egymásra a tizennégysorosság és a hozzá kapcsolódó vizualizmus. A heterogénül is homogén modernség megszólalásformája, költői szerkezetmodellje valamennyi – bennük, velük maga a modernitás hullámzik önmagára különböző modulációinak egységes(ülő) áramlásában.

„Kortárs koponya" értelmezése („interpretációs útlevelének érvényességi tartománya, hatósugara") szerint a „zárójelversek" során végighaladva, 1 + 100 esetben a *zárójelek közé* beolvasva magunkat egy teljes (eddigi) költői életutat végigkövethetünk annak produktumaiban. Kezdve a szárnypróbálgató költőtől, aki keresi helyét a nagyvilágban, a szerelmes ifjúval, aki „virágról virágra száll", míg végül megtalálja azt, aki végigkíséri egész életén keresztül. Folytatva a nagy kérdésekre választ kereső férfi önmagáról készített beszédportréival, akinek tudásszomja nem nyughat, aki kutatja az élet értelmét, definiálni akarja célját, lényét és beteljesíteni sorsát. Míg végül eljutunk oda, ahol és ahogy a kötet a halálmotívummal zárul, amelyet a szerző így illeszt már-már notórius és éppen véget érni készülő zárójelezési, 'zárójelversezési' aktivitásába az *op. 99.*-ben: „A zárójel, miként a koporsó: fekszik bent a Mozdulatlan Öreg…". Vagy az *op. 82.*-ben: „Zárójelek közé szorítom magam, hogy felkészüljek. / Mire is? Mintha valami formába helyezném a testem. / *Zárójelek között veszem a lélegzetet. Csak lassan* ---" *Valóságos* test-poétikával lenne dolgunk errefelé, miként a manapság annyira divatos posztfeminista gender-irodalom legjobb lapjain és pillanataiban? Nagyon is meglehet… Már a kötet legelső, számozatlan „(zárójel)vers" 1./5–8. sora alapján is „legfeljebb remegés, legfeljebb félénk remegés:" a „*tá-titi-tá-tá, tá-titi-tá*" ritmusára történő zsigeri avagy zenei ráhangolódás, egyfajta testi ütemérzés megtapasztalása, kifejezése és megértése, felfogása a feladatunk, sorsunk errefelé – alkotóként, befogadóként: műértőként. A test apró, ismétlődő rezzenés-szerű mozgásainak muzsikájára érezhetünk rá száz zárójelvers értelmileg elővételező plusz egyében mindjárt, ebben a tulajdonképpeni mottóban. De végigolvasva a bővérű, a hús-vérség plaszticitásával gyakran érzékletessé váló szövegsorozatot, nyilvánvalóvá válik előttünk, hogy Petőcz a remegő test helyett a „reális", majdhogynem „diadalmas" test, a mindenre, így a kifejezésre is érvényes érzékiség, érzékletesség törvényszerűségeit fürkészi, vizsgálja eredményesen, meglehetősen spiritualizálódva is.

Petőcz Andrásnak a közelmúlt időszakában megszakítás nélküli rendszerességgel zajló és mindig aktuálisnak, „korszerűnek" érződő publikációs szereplése lírai életművének némely értelmezőjét valamiféle „végletesség" vagy „ellentmondásosság" észrevételezésére indította: az értékőrző konzervativizmus, netán klasszicizálás valamiképpen őnála is szemben állna – mint e felfogás szerint egyébként másoknál is – az újat akarással és egyáltalán az újítókészséggel; teszem azt, az alanyi költő a tudatosan eljáró, szenvtelenebb alkotóval. Nem világos, miért merülne fel az egyéni teljesítmény szintjén „ellentmondásosság" vagy „végletesség" a különben tényleg párját ritkító petőczi sokszínűség láttán, amikor az irodalom, kortársi magyar irodalmunk általános alakulása, időbeli (történeti) előrehaladása az ezredfordulón maga is egységesülően s jól megtűri egymás mellett a legkülönbözőbb poétikai kezdeményezéseket. Az igazság tehát az előbb említett elképzeléssel szemben egyszerűen az lehet, hogy Petőcz az elmúlt harminc év valamennyi lényegesebb stílusirányzatának vonatkoztatási rendszerében képes (volt) érdemlegeset alkotni: a hazai neoavantgárd, a (késő) modernség és a posztmodernség lírai vonulata egyaránt legemlékezetesebb teljesítményei között tudhatja mindazt, amit ő tett hozzá ezek összességében vett korpuszához magyar nyelven. Végső eredetisége csak annál jellegzetesebb és annál erőteljesebben érvényesül, minél szélesebb skáláról válogatja saját hangjához hasonítva, abba beillesztve a kulturális, művészeti és világirodalmi impulzusokat. Az érzékenység, a műveltség, az igényesség mellett ebben az irodalomtörténeti léptékű „naprakészségben"

bátor, komoly eredményeket hozó kísérletező kedv és elszánt, minél több lehetőségre, jóformán az összes érdemlegesre kiterjedő tájékozódás, poétikai kipróbáló-ellenőrző szándék segíti az alkotót. Végső soron „mindössze” ennek feszes, zárt, de (?) egységes szövegszerveződésű lecsapódás-sorozata a „zárójelversek” 1 + 100 darabja is.

Zsávolya Zoltán

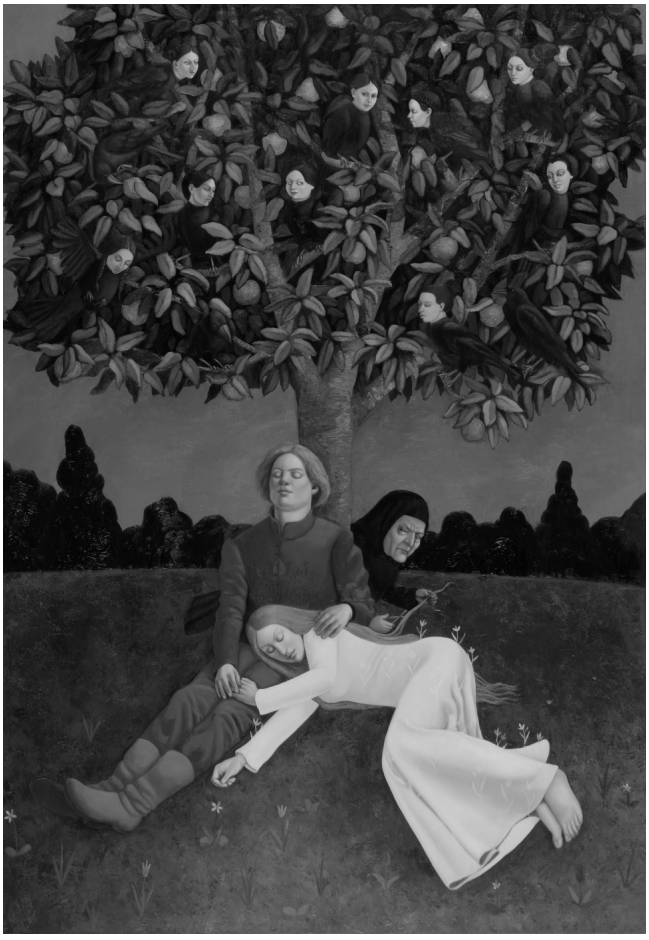

KISS MÁRTA: ARANYALMA

Családi legendárium

GRECSÓ KRISZTIÁN: MELLETTEM ELFÉRSZ

Magvető Kiadó
Budapest, 2011
292 oldal, 2990 Ft

Grecsó Krisztián új regénye különös címével azt sugallja, hogy a lapok között valamiféle rendkívül személyes, szerelmi történet bontakozik majd ki. Bár mindkettőből teljesül valami (hiszen személyesség is van bőven, mint ahogyan szerelmi történet(ek) is), azért a szöveg témája mégsem pontosan az, amit a cím alapján elsőre feltételezni lehetne. Ugyanis a megszólított, az a valaki, aki az elbeszélő mellett elfér, nem egy személy, hanem a múlt, az eredet, a család története: „Nem értem, amiket gondolok, csak úgy gondolom, folyamban, néha ki is mondom, *mellettem bárki elfér*. Vagy bármi. Egy kövér, kocka alakú embert képzelek el, ahogy kitölti a saját kockáját, nincs mellette hely, minden az övé. A pillanat, a tér, a lehetőség. (…) Nem csak a múltnak kéne elférnie mellettem, ez jutott eszembe.” Az elbeszélő tehát nem a kövér ember, aki kitölti a kockát, hanem olyan szubjektum, aki múltjával együtt valaki, akinek minden percében, minden választásában és lehetőségében ott lüktet a múltja. Természetesen nem csak ez a múlt tölti ki a képzeletbeli kockát, de a szövegben mégis ennek jut a legfontosabb szerep. A regény elbeszélője ugyanis pontosan érzi azt, hogy ő maga nem csak az, aki születésétől fogva létezik, hanem annál több, génjeiben, emlékezetében és minden mozdulatában magával hordozza ősei, családja történetét is.

Hogy a kissé bizonytalan, elveszettnek tűnő hős magával tisztába kerüljön, furcsaságait megértse, identitását megalapozza, fontosnak tartja megismerni családja történetét. A harmincas éveiben járó elbeszélő családja átlagos család, de csak annyira, amennyire bármely család átlagos tud lenni a huszadik századi magyar történelem díszletei között: átlagos addig, míg közelebb nem lépünk és meg nem piszkáljuk a múltat fedő port, a felejtést és a mellébeszéléseket. A családtörténet bemutatásakor az apai és az anyai ág történetei, legendái egyaránt felidéződnek, de a szerző nem törekszik arra, hogy mindent átfogjon, inkább súlyoz és válogat, az érdekesebb történeteket kiemelve. A felmenők viszonyai, rokoni kapcsolatai könnyen követhetők (ebben a kötetben lévő családfa is sokat segít), mindenkiről esik néhány szó, de a legfontosabb szerep mégis az apai nagyapa testvérének, Benedeknek, valamint az anyai nagyapának, Domos tatának jut. Mindkettejük életében meghatározó egy furcsa szerelem.

Benedek történetével indul a múlt utáni hajsza, ugyanis a főhős-elbeszélő rövid kis tárcát ír pannonhalmi bencés rokonáról, akiről rövidesen kiderül, sosem volt bencés szer-

zetes, a nyomok ehelyett egy különös magánéleti szálhoz vezetnek. A nagyapa testvére ugyanis, több mint tizenhárom évnyi menekülés után kénytelen szembenézni azzal, hogy voltaképpen sosem szeretett mást, mint gyermekkori jó barátját, egy Sadi nevű férfit. A felismeréssel záruló, a hűség kivételes mélységeit megmutató hosszú küzdelem végül egy köznapinak tűnő, mégis különleges találkozással oldódik meg : „Nem köszöntek, nem mosolyogtak, nem mozdultak. Tizenhárom év és bő egy hónap: ennyi telt el harmincnyolc nyara óta, mikor Benedek először elment. Azóta nem látták egymást, illetve akkor sem látták, csak az az érintés volt, a paplanon keresztül, egy áramütés, aztán csönd. (...) Sadi nézte a szamarat, mintha muszáj lenne, és Benedek is, nem állták egymás tekintetét, csak a fű rezgéséből hallották, ha megmozdult a másik. Sadinak torkában dobogott a szíve, mert a zajokból úgy érezte, Benedek fészkelődik, hogy helyet, mozdulatot keres. A rémült szamár megindult, a csille nyikorogva, csikorogva gurult mögötte, és Sadi ápolt, de most olajos kezét megfogta egy kemény, cserzett, száraz kéz. Az ujjai közé fonta az ujjait." Megbékélve a sorssal, szerelemben élik le öregkorukat és a regény különösen szép leírásai, képei kapcsolódnak ide, megmutatva azt is, teljesen mindegy, milyen nemű felek között alakul ki, a szerelem az szerelem, nem ismer fokozatokat.

A szerelem irracionalitását példázza a kötet második felének fő szála is, melyben az anyai nagyapa, Domos különös kapcsolata bontakozik ki. A vidéki férfi a hétköznapokon Pesten dolgozik, munkásszállón él, felesége és lánya otthon. Ezalatt szerelmes lesz egy Zách Éva nevű nőbe, akivel egy véletlen folytán az elbeszélő is megismerkedik, első kézből ismerve meg így a nagyapa viszonzatlan szerelmének történetét. A szerelmi háromszögben úgy tűnik, Domos a legnagyobb vesztes, az csak később derül ki, hogy Zách Éva is boldogtalan és magányos marad, ezt a szöveg jelen idejében tudja meg tőle magától az elbeszélő, aki családja történeteit megismerve önmagához kerül egyre közelebb. Bár az életét ő alakítja, mégis hozott anyagból dolgozik, felismeri magában az ősök félelmeit, hezitálását, mozdulatait, furcsa remegését és fél attól, hogy családja férfitagjaihoz hasonlóan ő sem tölti majd ki az idejét itt a világban.

Míg a családi legendárium hosszabb-rövidebb történetei kibomlanak, nem csak a családról, a dél-alföldi telep lakóinak életéről, hanem a huszadik századi magyar történelemről is sokat megtudunk. A második világháborúból sikertelenül hazatérni igyekvő, majd a Donnál négy esztendeig fogságban élő, egyébként friss házas nagyapa; az ifjú, még gyerektelen feleség, aki néhány hónapnyi házasság után veszíti el férjét, mégis hűségesen vár rá; a vidékről pesti építkezésekre járó anyai nagypapa és mögötte az ötvenes-hatvanas évek világa, a munkásvonatok áporodott levegője; az 56-os forradalom képei, a bombázások, a gyerekeiket menekítő anyák mind megjelennek itt. Láthatóvá válik ennek a viharos, rémségekkel teli évszázadnak a második fele, de nem a történelmi tények felől, hanem az emberéletekre, sorsokra gyakorolt hatásán keresztül, mintegy alulnézetből exponálva.

Bár a szöveg egyértelműen cselekményközpontú és érdekes, olykor megdöbbentő történetei a legfontosabbak, azért ezen legendák, anekdoták mellett érdemes figyelmet szentelni a különböző szövegalakító eljárásokra is. Az egyik probléma, mely az olvasás közben folyamatosan jelen van, és szinte lehetetlen lerázni, az a szerző és az elbeszélő viszonyának kérdése. Noha jól tudjuk, „főbenjáró bűnt" követ el az, aki a kettőt azonosítja, mégsem tudjuk elhessegetni magunktól, hogy néha-néha magát a szerzőt képzeljük az elbeszélő helyébe. Grecsó Krisztián valószínűleg rá is játszik erre, hiszen elbeszélője zuglói lakos

(ezek a helyszínek egyértelműen felismerhetők, szinte pontosan kirajzolhatók belőle Herminamező utcái, parkjai), harmincas évei közepén jár, vidékről érkezett a fővárosba, van egy öccse és így tovább. A valóság és fikció összemosásának kérdésköre egyébként is hangsúlyos az író eddigi pályáján, 2001-ben megjelent elbeszéléskötete, a *Pletykaanyu* kapcsán szinte közéleti kérdéssé válik az, vajon számon kérhető-e az irodalmon bármi is, hiszen bármennyire hasonlítson is a valóságra, voltaképpen mégiscsak fikció.

Fikció azért, mert ha mindent megpróbálna is, akkor sem lenne képes a valóság autentikus és torzítatlan tükrözésére, ahogyan ez az evidencia a szövegben is több helyen megjelenik. Egy családtörténet, a múltbéli történetek sohasem rekonstruálhatók teljes biztonsággal, még akkor sem, ha az emlék első kézből, magától a szerzőtől származik. Az emlékezés működésmódjára, valóságtorzító jellegére több helyen is történnek utalások: „Soha ilyen mélyről emléket még nem kotortam elő. Olyan távoliak a mondatok, nem is vagyok biztos benne, hogy valódiak. Talán csak álmodtam, vagy azért képzelem, hogy voltak, mert valahogy kapcsolódni akarok ehhez a történethez." A múlt felidézése nem csak azért bizonytalan, mert mások emlékeire kell támaszkodnia, hanem azért is, mert még a saját emlékeire visszagondoló egyén sem teljesen fix szubjektum, hanem folyamatosan változó, rögzít(het)etlen identitás. Nemcsak a szellem, a gondolatok, de még a test kézzelfogható-nak tűnő bizonyossága is megkérdőjeleződik abban a részben, mikor a főhős nagyapja egykori szerelmének fiatalkori és kilencven éves alakja közötti folytonosságot igyekszik valahogy felfogni: „Nem tudtam elhinni, hogy semmi nem marad, hogy a test ekkora árulásra képes: teljesen megváltozik, minden sejt, szerv, vonal, idom kicserélődik. Az is átvillant rajtam, hogy mennyire földhözragadt vagyok, azonosítom magam ezzel a két karral és lábbal, törzzsel, fejjel. De ez igenis én vagyok, gondoltam aztán, és ez az én nem lehet teljes egészében más. Lehet romlottabb, ráncosabb, de ha mindenestül másik testem lesz, akkor én sem lehetek ugyanaz."

Jól látható tehát, hogy nem csak a történetek fontosak, de az az út is, melyen keresztül ezek a történetek hozzáférhetővé válnak, s mely leggyakrabban az emlékezés. A történetek tartalma mellett fontos a történetek keresése, válogatása, rekonstruálása, s ez a kettősség, az állandó reflexió természetesen a regény szerkezetére is alapvető hatással van. A szöveg nem lineáris, hanem állandó időbeli ugrásokkal van megbontva, az elbeszélő jelen ideje az alap, ahonnan a múlt különböző eseményei részletekben, gyakori vágásokkal feltárulnak. Ezekből a mozaikdarabkákból rakható aztán össze a főhős-elbeszélő családjának töredékes története, melyben nem elevenedik meg minden egyes családtag élete, de ha egy történet felbukkan, az kerek, lezárt egész lesz előbb vagy utóbb. A szerkezet töredékessége és mozaikossága ellenére a szövegtérben biztonsággal mozgunk, nincsen kavarodás, idővel minden a helyére kerül. A regény legvégén ráadásul egy különös megoldással, mintha összeérne a múlt és a jelen. Az elbeszélő egy randevúra igyekszik az Andrássy út egyik sarkára, öt órára, éppúgy, mint pár évtizeddel korábban nagyapja. Domos akkor nem találja ott szerelmét, Zách Évát, de az elbeszélő reménykedik benne, hogy az ő szerelme megérkezik: „Ránéztem az órámra. Már tíz perccel elmúlt öt, Juli sehol. Domosra gondoltam, hogy vár, és Éva nem jön. Erőnek erejével elhajtottam az emléket. Ez a most, és én vagyok itt. Tizenkét perccel múlt öt, Juli sehol. Vajon Domos meddig várt?, jutott eszembe. A pincér kilépett a kávézó teraszára, körbenézett, visszament. Negyedórával múlt öt." A múlt szinte változatlanul ismétlődik itt, a nagypapa sorsának egy darabja az unoka sorsában. Illetve

megismétlődhet, hiszen a regény itt véget ér, nyitva marad a kérdés, vajon Juli végül megérkezett-e a találkára. A regény befejezése – ha kissé metaforikusan is – még egyszer aláhúzza azt, amit a teljes szöveg megerősít: az ősök történetei, mozdulatai, sorsa tovább élnek a jelenben, nem determinálják teljesen a leszármazottak életét, de mindenképpen rendelkeznek akkora hatással, amely miatt érdemes megismerni őket.

A *Mellettem elférsz* egyik legnagyobb erénye azonban nem a szerkezete, hanem a nyelve. Grecsó Krisztián láthatóan egy egyszerű, köznapi nyelvet keres, olyan nyelvet, mely letisztult és szikár, mégis nagy kifejező erővel rendelkezik: „Márton elindul kifelé. Nem köszön, körbe se néz, csak megy, remeg a feje, ahogy Márton tatának remegett, ahogy a nagynénéimnek remeg, és ahogy minden bizonnyal nekem is fog. Kint meglöki a bringát, mintha balettozna, próbálja átemelni a lábát a vázon, a bicikli egyre lassabban gurul, mikor sikerül fölülnie, már áll. Klári, aki a festékbolt előtt nézi, éppen a lényeget nem érti. Azt várja, mikor esik el. Márton fölnéz, mintha nem tudná, hol van, megigazítja a kabátját, ami fölszaladt a háta közepére, akár egy boleró. Hátrább löki a tányérsapka ellenzőjét, megtaposса a pedált, a bicikli siklik, megbillen a táj, a második lépésnél fölemelkedik.” Könnyű olvasni és befogadni ezt a nyelvet, mely tökéletesen illeszkedik ahhoz a – főként paraszti – világhoz, melynek eseményeit megeleveníteni igyekszik, s látszólagos egyszerűsége ellenére képes visszaadni a különböző finom árnyalatokat, hangulatokat. Az elbeszélés tárgya és módja így összhangban vannak, ezért is érezzük rendkívül hitelesnek, autentikusnak ezt a regényt, tudva, hogy a sorok írója valóban ismeri e világot. S bár a befogadó könnyű helyzetben van, feltételezhető, hogy a szerzőt komoly feladat elé állította ennek a nyelvnek a megalkotása, látszólagos egyszerűsége ellenére is, azaz inkább éppen azért. Ez a szikárság (ha elsősorban a nyelvet nézzük és eltekintünk a tematikus különbségektől) Tar Sándor vagy Mészöly Miklós prózáját idézi, hangulata, tájai pedig sokszor Krasznahorkai László kietlen békési vidékeit idézik (talán nem véletlen, a szerző maga is Békés megyei).

A családregényként, fejlődésregényként is olvasható szöveg jól példázza azt, hogyan lehet és érdemes intim, bensőséges kapcsolatba kerülni saját közvetlen múltunkkal, s hogy miképp állítható ez a megismerés önmagunk megismerésének és megértésének szolgálatába. Rámutat arra, hogy az egyénnek a múlt akkor is része, ha lázad ellene vagy épp tudomást sem vesz róla. Megtanít elfogadni és szeretni a csetlő-botló ősöket, az elhibázott életeket is. Megtanít figyelmesnek lenni, megbocsátani, megbékélni. Valamint jó példát mutat arra, hogy ha gyökereket keresünk, nem kell messzire menni, elég, ha mindenki csak lefújja a port és kézbe veszi végre saját családja elmúlt évtizedeinek legendáriumát.

Kolozsi Orsolya

Kiszámítható pontosság

LÁZÁR BENCE ANDRÁS: A TERASZRÓL NÉZNI VÉGIG

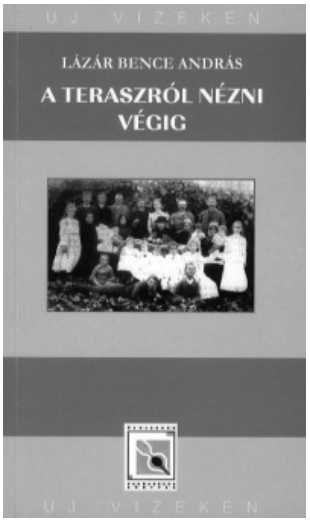

Parnasszus Könyvek
Budapest, 2010
88 oldal, 980 Ft

Hát, nem is tudom. Gondolom, így volna érdemes kezdeni egy kritikát Lázár Bence András első kötetéről: *A teraszról nézni végig* ugyanis – sok kortárs költői induláshoz hasonlóan – igen sokat merít a köznyelv lirizálásának lehetőségeiből. Szokás mondani: nem csak az apák nemzik gyermekeiket, valójában az utódok teremtik meg az őseiket azáltal, hogy őket választják őseiknek: az irodalomban ez fokozottan így van. A most húszas évei elején járó fiatal költőgenerációnak (nemzedéket azért még nem mernék mondani), semmi kétség, efféle kitüntetett apafigurája Kemény István, pontosabban a Kemény-féle, „élőbeszéd"-szerű versbeszéd lett, s talán épp azért, mert – többek között – azt lehet megtanulni tőle, hogy mit kezdjünk a mindennapi, apró-cseprő, ránk mégis különös hatást gyakorló tapasztalatainkkal, hogyan kerekedjünk rajtuk felül azok minimális, ámde valódi átpoetizálásával. Hangsúlyozom: nem gondolom azt, hogy Kemény költészetének ez volna a legfontosabb summázata, csupán azt, hogy egy efféle hagyományt alkot meg a legfiatalabb kortárs költők verseinek világa.

Az, hogy ebből a látszólag egyszerű indíttatásból hogyan próbál valamilyen egyedi, autentikus hang megszületni, jól látható *A teraszról nézni végig* esetében. A kötet fő témái a közvetlen, személyes családi múlt és a fiú-lány találkozások lehetőségei. Az anyák, apák és nagyszülők történetét faggató versek főleg az első, *Családi albumból* című ciklusban találhatók, ezeknek az írásoknak a kulcsszava – ahogy a kötet talán leggyakrabban használt szava is – az „emlékszem", a szerelem lehetőségét és lehetetlenségét kutató szövegek kulcsszava pedig – a harmadik ciklus címét is adó – „elképzeltelek". Az emlékezés azonban elkerülhetetlenül fikcionalizál, miközben az elképzelt után a múltbéli dolgokat visszasíró nosztalgia emészti a versek beszélőjét. Ugyanakkor nem lehet elhallgatni, hogy az érdekesebb darabok tagadhatatlanul az első ciklusban találhatók, és a „szerelmes versek" nem egy darabját nem tudjuk másnak tekinteni, mint olyan udvarló írásoknak, amelyek ránk nem sok hatást gyakoroltak. A vágy titokzatos tárgyának emlékét őrző csikkek, csészék, haj- és szőrszálak illedelmes gyűjtögetése jellemző módon nem tud többé válni jólfésült és reflektálatlan szentimentalizmusnál.

Ez azonban nem tipikusan *A teraszról nézni végig* vakfoltja: annak a felismerésnek az elmulasztása, hogy épp a legbanálisabb dolgokról írni a legnehezebb, tipikus tünete az el-

ső kötet-szindrómának; sebaj, biztos lesz még második. Lázár Bence András „családversei" azonban már sokkal egyénibbek: sajátos, csak rájuk jellemző erényekkel és megoldatlanságokkal együtt. A nagyszülők kertészkednek, apa dolgozik, anya főz: együtt lenni mégsem „csak" jó, a családi idillben mindig van valami szorongató, fenyegető, kibeszéletlenül klausztrofób. A gyerekkor felidézett múltja körkörös: az anya „mindig, szinte mindennap" ugyanúgy csinálja meg a szendvicset (8.), a cipőket pedig „minden vasárnap" (14.) kipucolja. „Szombaton nálunk nem dolgozott senki." (16.) „Tudtuk, fénykép készül / rólunk minden este." (17.) „A kertet mindig apámmal tettük rendbe." (32.) A családi élet rutinszerűsége azonban nem csak otthonosságot teremt, de el is lehetetleníti azt, hogy a családtagok valóban közel kerülhessenek egymáshoz. A testvér gyerekek egymás között kialakított rutinjai például – tócsákat átugorni, miközben, ahogy a verscím szól: *Egyikünk sarkát sem éri víz* – már nem tud a család rutinjai között otthonra találni: „Anyám furcsállta, mért ugrunk át minden / kis vízfoltot útközben is, talán azóta / sem érti." (13.) És pont az „azóta" lesz az egyik legjellemzőbb mozzanat ezekben a versekben: a körkörös időre mindig „utólag", valamilyen meg nem nevezett esemény után, az „azóta" perspektívájából tekintünk vissza – ez volna a terasz, amiről végignézünk? –, ami lehet, hogy csak az idő múlása, lehet, az esemény csupán annyi, hogy felnőttünk. „Anyám szeretett a legjobban. Mindig készített uzsonnát. / [...] tíz óra tájt széttéptem a nejlont, a celofánt. / [...] / Azóta üres nejlont, celofánt szaggatok, ha tízet / üt az óra." (12.) Nem lehet véletlen, hogy – az „emlékszem" szó mellett – milyen fontos a „most" időjelölése: „Most reggel van" (17.) „Most tél van" (31.) „Most anyámra gondolok" (33.) „Most frissen mosott ingeinkben, / nézzük" (45.) „Most leveleket ragasztok a családi albumba" (49.) „Most pirkad." (73.) Esterházy szép mondatával: „múlik a szép idő". Hát ezért mondtam az elején, hogy nem is tudom. Mert noha tagadhatatlanul van abban valami erő, ha a körkörös idő belefut a nyílegyenesen haladóba, és ennek a tapasztalatnak tagadhatatlanul vannak szép megnyilvánulásai (lásd például a *Rozsdás kések* című verset), a szövegek ismeretelméleti vakfoltja – más szóval: modorossága – mégis az, hogy nem számolnak azzal, az idő nem állt le az „azóta", a „most" nem lehet biztos pont. A mutálást nem lehet megúszni az érett férfikor bizonygatásával: hiszen épp a versek mutatják meg azt, hogy az idő körkörös váltakozásaiból nem tudunk kilépni.

A beszéd természetességének imitációja óvatosságra is int: a semmiről való beszédet például, amire olyannyira törekszik a kötet, nem lehet semmitmondóan megvalósítani. „Beszélni szerettem volna. / Akár végig egy estét. / A semmiről. // Éreztem, ahogy a lábam, / ahogy lépek, kiszámítható / pontossággal teszem." (54.) A kiszámítható pontosság, pontosabban a pontosság kiszámíthatósága az, ami – legyen ez bármennyire is ellentmondásos – az egyik legszembetűnőbb gyerekbetegsége a kötetnek: mivel még közel van az elhagyott gyerekkorhoz, nagyon akarja bizonyítani, hogy már felnőtt, ezért lesz kiszámítható, és nem mer vagy nem tud esetlegesen pontos lenni – amihez egyébként épp Kemény István ért olyannyira, ami mégis a legnehezebben átvehetőnek tűnik irodalmi fiai és lányai számára. De ne legyünk igazságtalanok: a kötet már bő egy éves, szerzője folyamatosan jelen van a folyóiratokban, és az irodalmi felnövés néha gyorsabban történik, mint ahogy azt gondolni vagy bemérni lennénk képesek: bármiféle pontossággal.

Turi Tímea

Használ-e a halál ellenében?

TÉREY JÁNOS: PROTOKOLL

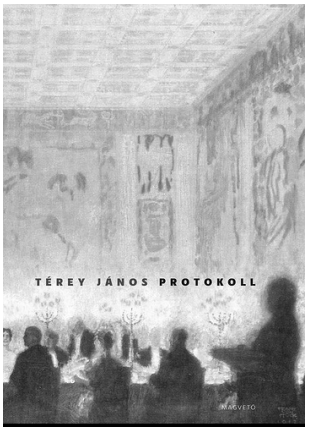

Magvető Kiadó
Budapest, 2010
404 oldal, 2990 Ft

Térey János divatos szerző. Ezt természetesen nem könyvei példányszáma és eladási statisztikái alapján jelenthetjük ki, bár természetesen a magas irodalom olvasottságát is jellemezhetjük piaci adatok alapján. Itt mégis inkább arra a nem csekély kihívásra – jobb szóval: provokációra – gondolok, amelyet az életmű egyes darabjai a kurrens elméleti diskurzusra gyakorolnak. Térey művei olykor a populáris és a magas kultúra határait feszegetik – pl. a könnyűzenei referenciák révén –, máskor a centrum és a periféria viszonya kerül bennük terítékre a történelem és az egyéni sors, a múlt véres harcai és a poszthidegháborús társadalom ellentétének ütköztetésével, mint a *Paulus*ban vagy *A Nibelung-lakópark*ban. És még nem is említettük az intertextualitás minden fontossága ellenére agyonkoptatottnak mondható témáját, amely magától értetődően kerül elő a szerző költészete kapcsán, ennek ugyanis lényegi vonása, hogy a magyar lírai hagyományban talán kissé szürkének tűnő, de erőteljesre kalapált nyelvet ütköztet a szerző olyan gazdag műfaji és formai tradíciókkal, amelyeket a romantikában lelhetünk fel: az angol és orosz felmenőkkel büszkélkedő verses regényben vagy a goethei és madáchi drámai költemény kevert műfajában. A Térey-szövegekre jellemző paródia és antiköltészet célja párbeszédet folytatni valamifajta irodalmi hagyománnyal; ehhez képest mintha a nyelvi megformáltságban és a poétikus képalkotásban rejlő esztétikai élvezet háttérbe szorulna. Ilyenkor felmerül annak a gyanúja, hogy a szöveg nem az esztétikai tapasztalat tárgyaként viselkedik, azaz nem a tetszés–nem tetszés kérdése mentén osztja meg a kritikus befogadókat, hanem különböző teorémák visszaigazolásaként legitimálódik a recepcióban, jóllehet saját jogán többet érdemelne. Nos, Térey János új könyve, a *Protokoll* – és az előzményének tekinthető színdarab, az *Asztalizene* – kellő pillanatban született meg, hogy kijátszhassa ezeket a jól bejáratott olvasói stratégiákat. A *Protokoll* c. epikus költemény roppant okos szöveg: gazdaságosan hasznosítja mindazokat a tapasztalatokat, amelyeket az elmúlt évtizedek posztmodern, néha nem túl szerencsésen szövegirodalomnak csúfolt magyar irodalma felhalmozott, azaz példás takarékossággal bánik velük.

A versben írott regény formája végtelenül egyszerű: a költemény minden hivalkodás nélküli, rímtelen drámai jambusokban íródott, amelyek nem kívánnak semmilyen előszöveget sem erőszakosan megidézni: a *Protokoll*nak a *Paulus*szal ellentétben nincs *Anyegin*je, bár a felesleges ember tematikája finoman itt is megjelenik. A *Protokoll* annyiban is

egyedülálló, hogy a *Nibelung*gal ellentétben hiányzik belőle a mítosz direkt aktualizálása. Története ízig-vérig mai, a beszélt stílus sajátosságait is időnként hasznosító nyelvre is csupán finom emelkedettség jellemző. A történetmesélésre nem telepszik rá látványosan semmilyen metanarratíva, a verses regényt ezen a téren is a minimalizmus jellemzi. Jobbára a főhős, Mátrai Ágoston külügyminisztériumi protokollfőnök életének egy bizonyos szakaszát követhetjük végig – a férfi szerelmi kapcsolatok között vergődik, munkahelyéről megpróbálják kifúrni, szakmailag kiég, és színésznő édesanyja egészségi állapota is időnként aggodalommal tölti el –, miközben néha, elvétve áthelyeződik az elbeszélő fókusza más szereplőkre is. Térey más műveihez hasonlóan itt is számos utalás történik politikai és társadalmi aktualitásokra, ezúttal az elmúlt évek magyar politikája kerül előtérbe. A mű felismerhetően megidézi a tévészékház ostromát, Sólyom László köztársasági elnök Szlovákiába történő belépésének megtagadását és az eset körüli diplomáciai zavart, sőt a Harmadik Köztársaság politikai válságai mellett a színházba és operába járó fővárosi olvasó néhány emlékezetes rendezést is felismerhet a narrátor leírásából.

Már régen volt a kortárs magyar irodalomban a közéleti valóságra ilyen közvetlenül rájátszó és egyben jól megírt mű. Éppen ezért arra számítanánk, hogy életszagú, a globalizálódó világ és az európai integrációban helyét kereső Magyarország problémáit elevenen megragadó könyvet foghatunk végre a kezünkbe, amely úgy képes irodalommá szublimálni aktuális szorongásainkat, mint ahogy például Salman Rushdie és Michel Houellebecq képesek tematizálni a terrorizmust és a bipoláris világ felbomlása utáni civilizációk összecsapását. A hazai irodalomban Spiró György próbálkozott valami hasonlóval: *A feleségverseny* c. könyv elutasító kritikáit és magát a regényt olvasva azonban egyértelműen kiderül, mekkora kudarc volt ez a kísérlete. Téreytől viszont minden látszat ellenére valójában mi sem áll távolabb, mint életszagú, az olvasóban az ábrázolás közvetlenségének illúzióját keltő művet írni – a könyvet ismerő olvasó számára talán akkor is van értelme ennek a kijelentésnek, ha az irodalomban természetesen az életszerűség is konvenciók kérdése, és nem tudunk egyértelmű határt húzni a referenciális és nem referenciális elemek között. Térey világa ugyanis tüntetően mesterséges.

Ez a feltűnő műviség érezhető például a költemény nyelvén is, amelyet Térey rá jellemző módon a nagyvárosi köznyelv és az internetes-multimédiás társadalom jellegzetes fordulatait felhasználva alkot meg, és amelyet ugyanakkor valamifajta sajátos elvontság jellemez. A szövegben jól megfér egymás mellett a művelt köznyelv a kissé kopottas, fakó, de még éppen hogy költőinek mondható nyelvvel: „Verbunkos búja egy antik csehóban,/ Baljósan behízelgő hegedűszó" – olvassuk egy kocsma leírásában (238). A szerző mesterien, nagy rutinnal dolgozza össze a különböző forrásokból eredeztethető verbális elemeket. A *Protokoll*ban még a szleng és a trágár szöveg is elveszti eredeti nyers zamatát, és irodalmias ízt kap: a csípősen fűszerezett húsból – a Karinthy-paródia kifejezésével élve – patinás sonkák lesznek. Ez történik abban a jelenetben is, ahol egy házibuliban megjelenik egy ismert pornóproducer, akit így köszöntenek: „Pornópap, oltárodra mi kerül? / Kinek az ánuszába döfsz ma dildót?" (259) A vérbő és jellemzően mai, divatos szóhasználat nem éri el azt, hogy ezt a mondatot életszerű társalgás részeként képzeljük el, mert közvetlen erejét csökkenti a kötött szótagszám által előírt formai kényszer és a szóképek mesterkélt következetessége, amely a *pap* és az *oltár* szavak közötti metonimikus kapcsolatban nyilvánul meg.

Az életszerűségtől való tudatos eltávolodás a nyelv mellett az emberi viszonyok területén a legfeltűnőbb, azon belül is a szexualitásban. Ágoston mechanikus szeretkezései gyakorlatilag pornográf forgatókönyvek szerint zajlanak, vagyis az aktusban való érzelmi részvétel helyét átveszik a sablonos mozdulatok. Különösen igaz ez azokra az együttlétekre, amelyeket Dorkával, a teniszcsillaggal él át Ágoston – ő a főszereplőnek az a partnere, akivel a viszonya a leginkább korlátozódik a testiségre. A szeretkezések elgépiesedésére maga a narrátori szólam hívja fel a figyelmünket: „Bújik Dorka, s végigsimít a farkán, / Rutinnal, igaz, mekkora rutinnal; / De Mátrai se szenvedélyesen, / Hanem csak tompán, motorikusan / Reagál először. De bevadul." (117) A nemiségnek ennél jóval nyíltabb színrevitelével is találkozunk. Tulajdonképpen akár zavaró is lehetne, ahogy Térey a pornográfia iránti tájékozódásával új könyvét az olyan művek sorába írja bele, mint Spiegelmann Laura *Édes kevés* vagy Kukorelly Endre *Ezer és 3* c. regénye. Ezen szövegeknek a valódi erotikára való képtelensége akár el is keseríthetné az olvasót. Térey verses regényében azonban szerencsére a nemiség kiüresedése és begyakorlott, de jelentés nélküli rítusokká válása egy jól átgondolt koncepció részét képezi.

Aminek a működését a szöveg a nyelvi konvenciók és a viselkedésbeli kötöttségek felmutatásán keresztül modellálja, nem más, mint maga a protokoll. Az új Térey-könyv legfontosabb intertexusa éppen ezért nem egy másik irodalmi szöveg – ahogy azt sok korábbi mű, mint a romantikus verses regényre épülő *Paulus* példázza –, hanem a főhős életében központi szerepet játszó diplomáciában betartandó normák összessége. A protokoll által szabályozott személyközi érintkezés lesz mindannak a metaforája, ami Mátrai Ágoston számára emberi kapcsolatait működteti és egyúttal problematikussá teszi.

Az élethez és az emberi létezéshez való protokolláris viszonyt igencsak cizelláltan mutatja be Térey műve. Az egyik jelenet nagyon hasznos kulcsot ad a protokoll metaforájának értelmezéséhez. Az itt bemutatott helyzet egy jól bejáratott irodalmi közhelyre épül: a főhős a Külügyminisztérium teraszáról szemléli a Dunát, azaz a költői toposznak megfelelően magányosan szembesül a tájjal, és ez a szituáció a szentimentalista-romantikus sémának megfelelően önreflexiót vált ki belőle. Az így megszülető monológ konvencionális, de emelkedett nyelven szólal meg: „Te vagy istenem, Hűvös Protokoll! / S ti vagytok az isteneim, ti mind, / Udvariasságból kölcsönösen / Betartott Normák! Mert ha ti kihaltok, / Elszabadul, s megfojt minket a dzsungel." Természetesen a főszereplő pozőrködése és az anakronisztikusan megválasztott stílusréteg önmagukban is kifejezik a beszélő ironikus viszonyulását mondanivalójához. Rögtön ezután azonban egy konkrét példát is láthatunk a bálványozott normakövetésre, amely kiüresedett társadalmi rituáléként lepleződik le. Az idézett monológ után a főhős édesanyja – akit Ágoston furcsa módon keresztnevén szólít – telefonon felköszönti fiát névnapja alkalmából. Csakhogy Mátrainak az illendőség megkívánta reakciója az előző megszólalásához képest már jóval alacsonyabb nyelvi regiszteren valósul meg, a banalitásával ellenpontozva Ágostonnak a kontemplatív helyzetben elhangzott, az udvariassági normák fontosságáról tett ünnepélyes kijelentését: „Az anyja hívja: »Boldog névnapot.« / »Kösz, Vera. Elfelejtettem.« »Ne viccelj.«" (19)

A protokoll a verses regényben a verbális klisék segítségével folytatott emberi játszmákon túl az állandó úton levés követelményét is jelenti. A könyv rendszeresen visszatérő motívuma a diplomataszakma elengedhetetlen velejárójaként jelentkező utazás, amely a máshol-lét, az otthontalanság szimbólumává nő. Térey műve szinte már szájbarágó mó-

don szegezi szembe a protokoll elidegenítő hatásával az autentikus létezésre felhívó egzisztencialista jelszót: válaszd önmagadat! Erre világos példa az, hogy mikor az egyik fejezetben Ágoston a munkájától látványosan megcsömörlik, a következő párbeszéd játszódik le közte és egy hozzá közel álló kollégája között: „Az ajtó előtt félrevonja Rádler [Mátrait]: / »Na, ennyi *nem* után mondj egy *igen*t. / Egy nagy igent szeretnék hallani.« / »Egy hatalmas igent, mire?« »Magadra.«„ (252, kiemelések az eredetiben.) Mátrai Ágoston szerelmei, az édesanyjával és a testvérével való viszonya és néhány mélyebb baráti kapcsolata mind-mind az otthonkeresés és a hiteles élet esélyeiről szólnak.

Alapvető kérdésnek tartom ezért a mű értelmezésében, hogy létezik-e a *Protokoll* értékszerkezetében bármilyen megoldás a főhős életét fenyegető ürességre. Ha mimetikus alkotásként vizsgáljuk a könyvet, akkor azt mondhatjuk, a verses regény imaginárius valósága nem sok jóval kecsegtet: Mátrai Ágoston élete a tragikus bukáshoz túlságosan kisszerű, a boldogsághoz pedig túlságosan mély megrázkódtatások és csalódások terhelik. Azt hiszem, a kérdés helyes megválaszolásához inkább Térey János költészetfelfogása körül érdemes keresnünk a választ. Már volt szó arról, hogy az élőnyelvi források ellenére enyhe felstilizáltság jellemzi a szöveget. Mégis a műben már-már fájdalmas az igazán egyedire sikerült költői szóképeknek, a poétikus képalkotásnak a hiánya – csupán elhasznált költői eljárásokkal találkozunk benne, míg azzal a látványos invencióval, amellyel a modernizmus költészete elkényeztette az olvasót, Térey nagyon takarékosan bánik. Cserébe az olvasó gyakran olyan feszes és pontos szerkesztésű, kemény mondatokkal találkozhat, amelyek prózaírónak is dicsőségére válnának. Mindenesetre a szűkmarkúan adagolt költői megoldások és a voltaképpen mindig fakónak maradó nyelv kényes egyensúlya ellene dolgozik annak az elvárásnak, amely a költői beszéd – a történetmondás vagy a lírai megszólalás – szituációját ünnepi helyzetnek képzeli el. A *Protokoll* egykedvű jambusaiból tömény hétköznapiság és – ami a könyvben szereplő yuppie-világ szempontjából még kiábrándítóbb – csupa sivárság árad.

Térey epikus nyelve tehát nem kínál megváltást. Az inkább a fáradt olvasónak, mint a főszereplőnek szánt kegyelem és feloldás a könyv végén azonban mégiscsak megérkezik, mégpedig a poézis, a költői képzelet útján. A szövegnek ennek érdekében radikálisan szakítania kell azzal a logikával, amely több száz oldalon keresztül működtette Mátrai Ágoston protokollízű életének elbeszélését. A romantikus verses regényekre jellemző narrátori intervenció oldja meg a történet lezárását. Az elbeszélői kiszólás, csakúgy, mint Byronnál vagy Puskinnál, lírai többletet ad a narratív szövegnek. Ez a jelenet Mátrai Ágoston és Fruzsina, a parlamenti gyorsírónő ellentmondásos érzésektől fűtött, harmóniát és megbékélést nem ígérő találkáját meséli el. A két szereplő kifulladó párbeszédét egy váratlanul megszólaló metadiszkurzus szakítja meg: először szabadít a könyv az olvasóra valódi költői imaginációt. Az elbeszélés itt nyilvánítja ki, hogy a poétikus képzelet segítségével teremteni akar: nem mást, mint közhelyes, természetközeli idillt a szerelmeseknek. Ezen a szöveghelyen, amely a diegetikus téren kívül helyezkedik el, valóban a teremtés gesztusáról beszélhetünk. A narráció és a kreáció közötti váltást az igemód változása jelöli; a költő itt nem elbeszél, hanem egy bő oldalon keresztül felszólít: „gyűljön össze minden, ami csak / Használható a halál ellenében.” (400) Az elmúlással szemben megóvó poézis koncepciója az ősforrás, a természet romantikus képzetével fonódik össze, hiszen az elképzelt idill helyszíne valahol a főváros egyik kedvelt kirándulóhelyén, a nyüzsgő városi élettől tá-

vol található. Ha innen visszatekintünk a verses regény egészére, akkor láthatjuk, hogy a természet motívuma már elő van készítve a korábbi fejezetekben is. Többször is szó esik arról, hogy Mátrai Ágoston a budai hegyekben szokott kirándulni, és ez számára a munkájától és a várostól való elszakadást, a részleges feltöltődést jelenti. A regény végén ez az önmagára találással egészül ki. Persze a kérdéses részlet ünnepélyességét – végre megjelenik az ünnep! – nem csekély irónia teszi idézőjelbe. Mégis azt mondhatjuk, hogy Térey a természet és az idill elcsépeltnek hitt, romantikus toposzait a lehető legnagyobb hatásfokkal hasznosítja újra. Ráadásul a főhős világból való kivonulását és az imaginatív térbe való bevonulását – amelyet szerelmi idill formájában láttat velünk a szöveg – Térey kiegészíti egy alternatív befejezéssel. Ebben Ágoston egyedül megy fel a hegyre – nem véletlenül viseli a belső élet nagy keresztény írójának, Augustinusnak a nevét. Ez a változat, noha nem kevésbé költői, mint az előző befejezés, józanabbul vet számot az emberi létezéssel, ugyanakkor a szakralitás dimenziója sem hiányzik belőle.

Ezen a ponton a recenzens bevallhatja, hogy úgy érzi, az utolsó néhány oldal elképesztő költői teljesítménye miatt volt érdemes végigolvasnia Térey könyvét. Ahhoz, hogy a zárlat önfeledt líraisága el tudjon emelkedni a prózaiság alapjától, természetesen szükség volt a banalitásoknak arra a tömegére, amelyet a budapesti értelmiségi és technokrata világ bemutatásában láttunk. Meg kell jegyezni viszont, hogy az olvasó számára a tetszés és a nem tetszés közti választás valószínűleg a regényre jellemző hosszú, monoton eseménysor és a remekbe szabott, himnikus feloldás ökonómiájának függvénye lesz. És ha valami el van hibázva a *Protokoll*ban, akkor az ez. A fő probléma ezzel a könyvvel az, hogy az élet protokolláris mesterkéltségét ábrázolva maga a cselekmény is közhelyes lesz. Másképpen: az Ágoston élte élet hiteltelensége a fikció hiteltelenségével párosul. A könyvben nem nagyon találunk valódi karaktert, aki ne lenne papirosízű, és ez elmondható a nem túl fantáziadúsan kitalálta emberi problémákról, konfliktusokról is. A főszereplő kiég, egyik barátja meghal, a másik válik, feltörekvő kollégája fúrja a munkahelyén, édesanyja pedig szeszélyes művész, akivel nem egyszerű a kapcsolata. A cselekmény vérszegénysége és sablonossága komoly visszalépés az *Asztalizené*hez képest, ahol a tipikus felső középosztálybeli figurák életét legalább a dramaturgia révén sikerült érdekesen és humorosan bemutatnia a szerzőnek. Ott például az analitikus drámából kölcsönzött fogások és a jól megírt párbeszédek izgalmas lendületet adtak az akciónak, itt viszont a lineáris elbeszélés miatt ilyesmire nem igazán nyílik lehetőség. Hogy korrajzként mennyire jelentős mű a *Protokoll*, ebben nehéz dönteni, pedig nyilvánvaló módon valóságfestő szándék is munkál a szövegben. A könyv kétségkívül igen jól visszaadja a budapesti sznob partik hangulatát, ebben Térey mindig is mesteri volt. Ezek a meglehetős jómódban élő alakok viszont légüres térben mozognak, jóllehet a 2006-tól kezdődő utcai zavargásokra és más tömeglélektani jelenségekre bőven találunk hivatkozást a könyvben, de Térey mintha nem igazán kezdene ezekkel semmit. A műből számomra nem is a referenciális olvashatóság volt a legérdekesebb – bár a szöveg sajnos túl erősen is hívja ezeket a reflexeinket –, hanem az, ahogy a költészet eszközeivel rákérdez az emberi létezés autenticitására. Problémafelvetése és megoldása miatt az egzisztencialista regényre, pl. *Az undor*ra emlékeztet a könyv, amely a lét nyomasztó kontingenciájára szintén a művészetben talál gyógyírt, noha sokkal radikálisabb és kevésbé élhető stratégiát kínál, mint Térey regényének vége, amely érett számvetésre és meditációra tesz javaslatot.

A *Protokoll* mindenesetre – fentebb már részletezett erényei mellett – sokat tehet még azért, hogy újragondoljuk a regény műfajával kapcsolatos elvárásainkat. Az önmagában jelentős, de formai megoldásai miatt elszigetelt kísérletek – mint amilyen az Anyegin-strófákban íródott *Paulus* – után az új könyv folytatható utat kínál. Láttuk, hogy a verses forma, legyen akár viszonylag laza, mennyire képes átszervezni az elbeszélői nyelvet. A regiszterek és költői megszólalásmódok közötti ütközések igen termékeny létértelmezéseknek adnak terepet. Ezt példázza a *Protokoll* számos vitathatatlan részletszépsége és nagyszabású, ám annál vitathatóbb koncepciója.

Förköli Gábor

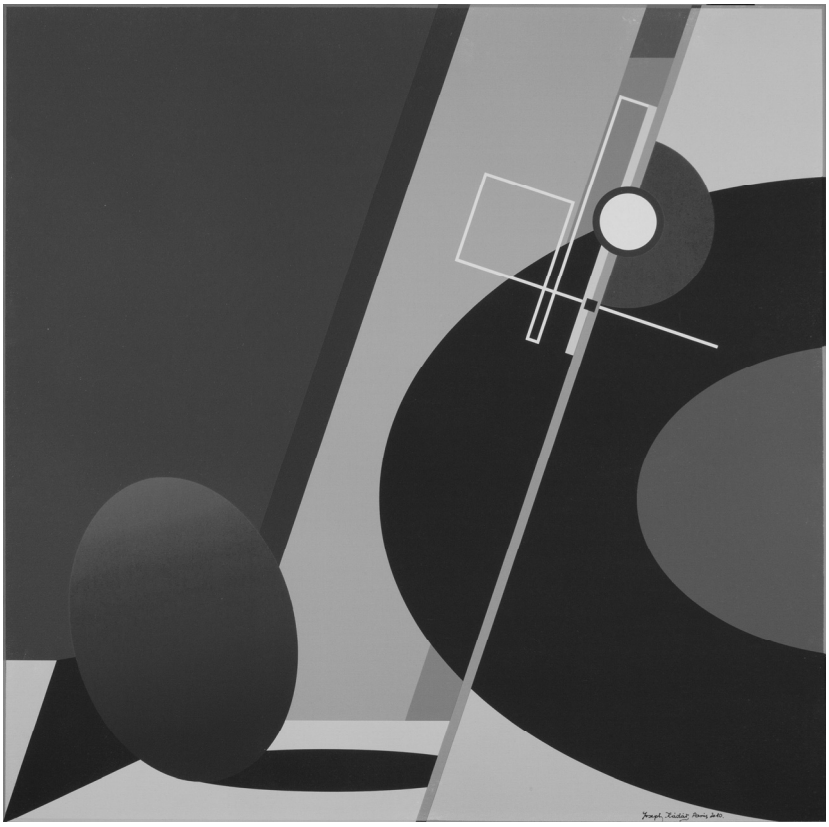

JOSEPH, KÁDÁR TÉRGEOMETRIA II

„Az írás valamiképpen az emberi élet leképezése…”

LENGYEL ANDRÁS: KÉPZELET, ÍRÁS, HATALOM

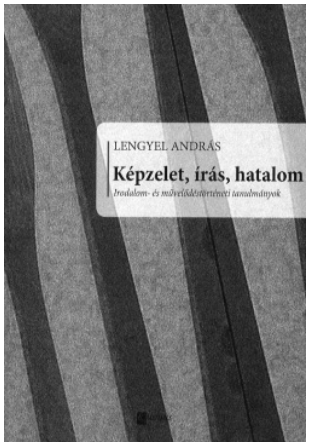

Quintus Maximus Kiadó
Budapest, 2010
312 oldal, 2500 Ft

Ma az irodalmi alkotás sokszor csak akkor érdekli az értelmezésre vállalkozókat, ha a mű nyelvi játékként, tiszta esztétikumként, költői formában testet öltő „nyelvi és ritmikai hangzó anyag”-ként jelenik meg, olyan valamiként, aminek „belső kohéziója”, „önmagára utalása”, „jelszerűsége” a fontos. Lengyel András tanulmányai azt bizonyítják, hogy az ilyen típusú irodalmi szöveg és az ilyen ambíciójú vállalkozás csupán egyik végletes lehetősége az alkotásnak és az értelmezésnek. Szerinte a szépirodalom – írta a kötet bevezetőjében – „legyen bár »egyszerű« önkifejezés, vagy ellenkezőleg, világértelmezés, vagy szabadságot megtestesítő nyelvi játék, valamiképpen az emberi élet leképezése, megkettőzése, s mint ilyen nem vonható ki, nem szigetelhető el az emberi létmód alapmeghatározásaitól: az jelenik meg benne”. Egyszerűbben szólva: minden műalkotás hátterében, bonyolult áttételek sorozatában, néha alig felismerhetően ott van az emberi létezés vagy annak valamilyen emlékezet-szelete, akár a személyiség pokoljárásában, mint Babits, Csontváry és József Attila esetében, akár a történelemben, mint Radnóti sorsában, akár másban. Az írásban mindig felrémlik valami a történésnek, az alkotás létrehozásának teret és időt adó külső vagy belső világból, az író és az emberi, társadalmi, materiális vagy transzcendentális hatalom viszonyából.

Ez nem jelent kevesebbet, mint azt, hogy az egy-egy szerzőről vagy alkotásról megkonstruált kép csupán egy adott pillanatban látszhat csak igaznak. És nem azért, mert minden mű a befogadóban teremtődik meg, mégpedig annyiszor és annyiféleképpen, ahányszor párbeszédbe kerül a szöveggel, hanem azért, mert minden esetben megvan annak a lehetősége, hogy az alkotás új és új kontextusba jut, ugyanaz a tény pedig más és más nézőpontból eltérő világítást kap. A professzionális olvasás ezért minden esetben az előzmény-szövegeket figyelembe vevő „vissza”-és „ráolvasás” lehet csak.

Lengyel András ebben a könyvében a „visszaolvasás kényszer”-t demonstrálja egy irodalomszociológiai, egy műfajelméleti és egy korszakértelmező tanulmányban. És ezt a megközelítésmódot valósítja meg Kosztolányiról, József Attiláról, Radnótiról és Hamvas Béla „filozófia-képéről” írt traktátusaiban.

Az első tanulmánycsoport szemléleti pozícióit jól mutatja Az írói-életrajz: egy ősi forma mai lehetőségei című írás.

Az életírás első változatai a görög irodalomban formálódtak. Az ún. „filozófus-életrajzok" az életet, annak mintaszerűségét, a vallott tanításokkal való egybeesését dokumentálták. A „költő-életrajzok" az élet és az életmű közötti kölcsönhatásokat vizsgálták. Még a késő modernitás első hullámában is úgy tűnhetett, például Jones Freud életrajza nyomán, hogy a kommentárokkal kísért életrajz a szaktudományi kutatás egyik monografikus feldolgozási formája lehet. A késő modernitásban, még inkább a posztmodern korban leértékelődött az írói-költői biográfia. A dekontextualizáló és deperszonalizáló irodalom felfogás már nem tételezett semmiféle kapcsolatot az élet és a mű között. Nem rendítette meg e felfogás pozícióit Ferencz Győző 2005-ben megjelent munkája, a Radnóti Miklós élete és kora című „kritikai életrajza" az előszóban rögzített ambícióval sem, mely szerint nem „a személyes élet és az általa létrehozott mű" összekapcsolása volt a szerző célja, hanem annak a vizsgálata, miként alkotható meg „a költészet nyelvi eszközeivel" a szerzővel azonos személyiség.

Lengyel András Kosztolányiról, Móra Ferencről, Tömörkényről, főleg pedig József Attiláról szóló tanulmányai, „életrajzi forgácsai" alapján igazolt konzekvenciaként és nem teoretikus előfeltevésként tekint „az író-életrajz" „mai lehetőségei"-re. Nyilvánvaló számára, hogy nem csak rekonstruálnia kell egy ilyen munka szerzőjének egy történés-sort, de konstruálnia is. A konstruálás nem a tényekből levont kitaláció, hanem a tények logikai összeköttetése, hierarchiába állítása, annak eldöntése, hogy elszigetelt, egyedi élettényforrásról vagy források sorozatáról és rendszeréről van-e szó. Ellenőrizni kell azt is, hogy az életre vonatkozó adatot minden forrás egybehangzóan jelöli-e. Meg azt is számba kell venni, van-e utalás arra vonatkozóan, miként tagolódik „az alkotó munka eredményének [...] szövegkorpusza", „a munka közben megszülető műhelyforgácsok együttese". De nem kevésbé fontos azoknak a szövegeknek a mérlegelése sem, amelyeket a költő vagy író az életút valamelyik szakaszában önéletírói szándékkal alkotott. Lengyel András amellett érvel, hogy a nagy gonddal kiválogatott és sok szempontból ellenőrzött dokumentumforrások (a születési anyakönyvi kivonattól az iskolai és munkahelyi irattári anyagokon át a halotti bizonyítványig), az alkotó munkára vonatkozó információk (a szövegforgácsoktól a szöveg variációkig, a szövegen tett javításokig) és az önéletírói szándékkal létrehozott szövegek (az interjúktól a nyilatkozatokig, az önéletrajzoktól a szöveg megalkotásának időkörnyezetébe tartozó művekig és a Kazinczy-féle Pályám emlékezete típusú alkotásokig, a művek képanyagába bekerült, élettényekre vonatkozó utalásokig) sok minden felhasználható egy „kritikai életrajz" számára. Abban az esetben, ha az ilyen szöveg alkotója „filológusi érzékenység"-gel és „analitikus ész"-szel rendelkezik, továbbá ha minden lehetséges forrást számba vesz, összevet, mérlegel, csak akkor van meg annak a lehetősége, hogy egy nem irodalmi összefüggés mögöttes területét új tényekkel közelítse meg. Az így elgondolt és megvalósított életrajz – „kilépve az irodalmi önelvűség bizonyos összefüggéseiben szükséges, ám mégis csak mesterséges »gettójából« – megmutatja [például], hogy egy vakon tovább hagyományozódó poétikai attitűd és megoldás valójában milyen történeti konstelláció szülötte, s igazából mit képez le".

Lengyel András már az 1996-ban megjelent kötetében, A modernitás antinómiái. József Attila tanulmányok című munkájában példát adott arra, miért érdemes a véglegesnek

tűnő, a köztudatba átment tényeket is szembeállítani, új és új adatokat keresni, s ezekből új következtetéseket levonni (például A lapgründoló Józssef Attila. A Szép Szó megindításának előkészítése és a József Attila, Rapaport Samu és a Szabad-ötletek jegyzéke című írásaiban). De azt is demonstrálta a 2005-ben megjelent ...gondja kél a gondolatban. Az értelmező József Attiláról című könyvében, miként bizonyítható szoros olvasással az, hogy a költő felhasználta egyik munkájában Babits Magyar költő kilencszáztizenkilencben című tanulmányának nemzet értelmezését, mindkettőjüknek egyformán fontos Bergson-inspirációt és Renan 1882-ben írt Mi a nemzet? című előadását.

A szerző a Képzelet, írás, hatalom... című kötetében is példázza, miként lehet József Attila életének és sorsának egy, közismertnek vélt eseményét újra értelmezve más következtetésekre jutni. A József Attila és Illyés – Osvát vonzásában. A marginalitás irodalomszociológiájához című írásában az 1928-as év eseménytörténetét és a költői pályák alakulását próbálja meg újra értelmezni.

Az 1928. évet egy korábban megjelent nagymonográfia József Attila és Vágó Márta találkozásának idejeként írta le. Egy másik életrajz azt sugalmazta, ennek az időszaknak a története összefoglalható a költő és a fiatal lány egymásnak küldött leveleiből. Egy harmadik megközelítés azt igyekszik bizonyítani, hogy a költő életében a Tanácsköztársaság emléke, az 1924-től keltezett szociáldemokrata párttagsága, az ezt követő anarchista korszaka, az akkori MSZMP-ben végzett munkája és 1930-ban a kommunista pártba történt belépése „rajzolja fel" a személyes sors és a költői pálya ívét, ezen közben az 1928. év a „keresés" jelentéktelen időszaka csupán. Lengyel András ezt az évet döntően másként értelmezi. Idézi Tverdota György vizsgálódásait és eredményeit, amelyek ezen időszak meghatározó történésének A művészet metafizikája előmunkálatait, első változatait tekinti. „Ráolvassa" erre a tényre a maga korábbi tanulmányát a Nincsen apám se anyám kötetről, melyben összevetette az első fogalmazványt a végleges változattal, regisztrálta, miként változtatta meg a költő az első változat kisbetűs, központozás nélküli, avantgárd ortográfiáját a hagyományhoz igazodó írásmódra. Ezt a poétikai „félfordulat"-ot „az avantgárd külsőségekben is megmutatkozó vonzásából" való elszakadásnak, önmagára találásnak tételezte. Ehhez a két, költészetelméleti szempontból fontos döntéshez kapcsolja hozzá József Attila, Illyés Gyula és Osvát Ernő találkozását (hangsúlyozva, hogy az 1928. évet ugyancsak meghatározó Pauler Ákos szerepe József Attila pályáján „eseménytörténetileg egyelőre leírhatatlan").

Miről van itt szó? Lengyel András Illyés Gyula és József Attila életművének, személyes sorsának alapos ismeretében, személyiség rajzuk intuitív szavakba foglalásával szembe állít egymással két költészet- és életfelfogást. József Attila esetében hangsúlyozza az írás mindenek előtt való voltát, a versírást a költő emberi önmeghatározás részeként értelmezi. Az írás abszolút elsőbbségét összekapcsolja a személyes életvezetés jellegzetességeivel, az állandó mecénás-kereséssel, családján való „élősködéssel", időnkénti magányos nyomorával és megalázottságával. Illyés Gyula életalakítási stratégiája ennek éppen az ellenkezője volt. Franciaországból hazatérve azonnal állást vállalt, s jószerivel élete végéig megőrizte egykori tisztviselői egzisztenciáját. Sorsát „a »szociológiai logika« határozta meg, nem pedig az öntörvényei szerint teljesedő életmű benső, autonóm logikája". A szövegek kvalitásán, Füst Milán ajánló sorain és személyes közbenjárásán kívül bizonyára ennek a mentalitásnak is része lehetett abban, hogy Illyés Gyula már 1927 végén, 1928

elején Osvát köréhez tartozott, 1928-ban hét Nyugat-számban szerepelt, néha nem egy verssel, hanem versfüzérrel, több „figyelő”-t írt a lapba, december 1-jén pedig első közleményként hozták Babits Az Istenek halnak, az ember él verseskötetéről írt kritikáját. József Attila a Nyugat és Osvát viszonya másként alakult. 1923-ban a folyóirat közölte három versét, szűk egy év múlva még egyet. Ezt leszámítva, a költő ismételt és eredménytelen próbálkozásait nem részletezve, Ignotus idézte csak a Nincsen apám se anyám című versét Költő és Való. Neovojtina című tanulmányában. 1928-ban azonban megváltozott a helyzet. Hogy Illyés Gyula példája nyomán, esetleg inspirációjára vagy személyes kezdeményezésként, de József Attila is többször megjelent az Andrássy úti Magyar Korona Kávéházban, Osvát akkori törzshelyén, a „páholyban”, ahogyan Komlós Aladár emlékezett, vagy „az utolsó fülkében”, amint kevésbé elegánsan Németh Andor fogalmazott. Lengyel András József Attila leveleiből, rögtönzéseiből, irataiból, Zolnai Bélának küldött üzenetekből, mások – név szerint nem említett, de a történések hitelességét megerősítő – közléseiből, mindenek előtt a Nyugatban megjelent József Attila szövegekből és a Nincsen anyám se apám kiadástörténetéből rekonstruálta, hogyan vált a költő a Nyugat szerzőjévé 1928 márciusa és júliusa között, és hogyan marginalizálódott, miként került ki az év második felére a folyóiratból, ugyanakkor milyen módon erősödött föl benne a költészetbölcseleti alapvetés igénye.

Lengyel András sokszorosan ellenőrzött és hierarchizált adatai sok szempontból fontosak. Egyrészt jelzik: az 1928. év nem a szerelemre-találás boldog időszaka, nem jelentéktelen periódus. Ebben az évben, miközben Illyés „beépült” a Nyugatba, József Attila rövid intermezzo után kikerült a folyóiratból, de az Osváttal elkezdett beszélgetések, meg Bergson, Croce, Pauler Ákos, valamint Hegel, Marx, Freud és mások tanulmányozása megerősíti abbéli véleményét, hogy költészetelméleti bizonyosság nélkül „alapos, formaelemző, tehát tulajdonképpeni mesterségbeli kritiká”-t sem lehet művelni (írta Zolnai Bélának). De más hozadéka is van ennek a tanulmánynak. Illyés Gyula és József Attila költői sorsában ismételten dokumentálta: a Nyugatban 1929-ben bekövetkezett haláláig Osvát Ernő, „a szerkesztők szerkesztője” kizárólagos, teljhatalmú úr volt. Németh Lászlótól tudható, miként akarta „áttekercselni” őt, Füst Milántól, hogyan kínozta egy-egy verssor miatt, a Babits levelezésben fennmaradt két levélből pedig látható, miként volt képes egy Gellért Oszkár verses kötetéről készített „figyelő” egyetlen jelzője ügyében makacsul ragaszkodni a maga változatához. Mindebből amúgy mellékelten az is nyilvánvaló, indokolatlan Babits személyesnek feltüntetett ellenérzését belekeverni József Attila Nyugatbeli szereplésébe, mint ahogy nem indokolt a Téglás János által öt kötetben közzétett teljes Baumgarten-iratanyag után arról beszélni, hogy a sokszoros betegség-átokkal megvert költő sorsában, meghívott halálában bármilyen negatív szerepe is lett volna idősebb pályatársának.

Az egyes szerzők életét vagy gesztusait valódi vagy vélt hatalmaknak, külső vagy belső cenzúrának való kiszolgáltatottságát, s mindennek valamilyen formában kimutatható következményét jól példázza a Radnóti identitás-szerveződésének kérdéséhez című írás.

Radnóti, eredeti nevén Glatter Miklós, zsidó családban született. A család a vallást nem tekintette identitást szervező erőnek. A későbbi költő éppen ezért gyermekként nem élte meg a valláshoz kapcsolódó rítusokban megjelenő „szokás-zsidóság”-ot, a szokás ismétlődése nem vált benne hitté, majd nem mélyült el életelvként és filozófikumként. Ar-

ról, hogy katolizált, az 1966-ban megjelent „spenót" nem tett említést. Mint ahogy nem esett szó egy kitűnő újságíró kortárs és grafikus felesége kikeresztelkedéséről. De nem lehetett hallani arról sem, hogy 1919 után, megtapasztalva a Tanácsköztársaság felső és alsó vezetői körében szerepet vállaló zsidó vallásúak „irritáló túlbuzgóságát" a más politikai nézetet valló hitsorsosaikkal szemben, az 1920-as években is többen katolizáltak azok közül, akik korábban valamilyen hit-élményként megélték már választott vallásuk világát; közéjük tartozott Kornfeld Móric és felesége. Meg arról sem esett szó, hogy a második világháború alatt, amint G. Donáth Blanka megírta „Fiadra hagyd örökül…" című memoárjában, miként választották – a születendő gyermeknek befogadó közösséget kívánva – a keresztény vallások valamelyikét. Ezt az egyik oldalon árulásnak tekintették, a másikon nem tartották értelmezhetőnek.

Radnóti 1942-es vallási identitásváltása és ennek interpretációja még külön is jellemző a korszakra. A történetet a 1989-ben megjelent Naplójából lehetett megismerni. Ebbe a naplóba a költő a fontos levelek közül bemásolta az 1942. május 17-én Komlós Aladárnak elküldött iratát. Komlós, aki 1956-tól 1962-ig az MTA Irodalomtudományi Intézetében dolgozott, ahol a „spenót" készült, s amely intézettel 1980-ban bekövetkezett haláláig szoros kapcsolatban volt, nem tett említést erről a levélről, de nem is semmisítette meg. Letétbe helyezte a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Pedig pontosan tudta, hogy a katolizált és a piarista rendbe belépett Sík Sándor szellemi környezetében felnőtt Radnóti tizennyolc éves korától katolikusnak érezte és vallotta magát, amint Zolnai Bélának írta 1943. április 23-án. A neki, Komlós Aladárnak címzett levélben meg ez állt: „Zsidóságomat soha nem tagadtam meg, […] de nem érzem zsidónak magam, vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlom a fajt, a vérrögöt, a talajgyökért […], az idegekben rejlő ősi bánatot baromságnak tartom és nem »szellemiségem« és »lelkiségem« és »költőségem« meghatározójának."

A levelet Ferencz Győző értelmezte idézett monográfiájában. Lengyel András azonban az interpretációt három ponton kiegészítette, rendszerbe foglalta, általánosan értelmezhetővé tette a multikulturális 21. században a többféle identitást vállalók döntéseinek leírására. Különbséget tett az „identitás-közösség" és a „szolidaritás-közösség" között. Radnóti szolidaritás-közösségben maradt a zsidótörvények által megalázottakkal és meghurcoltakkal, akárcsak Sík Sándor, aki az Éjszaka 1943-ban című versében ezt írta: „Kívül az ordas légiók, / Az emberhús-veszítők. /Benn a megőrült háza-nép, / A Krisztust újra feszítők." Radnóti ugyanekkor erőteljes identitásközösségben volt a magyarsággal, a magyar nyelvvel, a magyar irodalommal. Az idézett levélből tudható, hogy szobája falán „három »családi« kép [volt], három fényképmásolat. Barabás egyik meglehetősen ismeretlen Arany-festményének másolata, ugyanerről a festményről külön a fej, és Simó Ferenc egy […] festményének másolata az öreg Kazinczyról. […] nagy-, vagy dédnagybátyáim ők – tette hozzá Radnóti – a hitét váltó Balassa, az evangélikus Berzsenyi és Petőfi, a kálvinista Kölcsey, a katolikus Vörösmarty vagy Babits, avagy a zsidó Szép Ernő vagy Füst Milán. […] A Berzsenyi szemével látott Horatius éppúgy, mint a zsidó Salamon, a zsoltáros Dávid király, Ézsaiás, vagy Jézus, Máté vagy János […]." Ez a felsorolás azt jelzi, Radnóti a maga identitás közösségét három forrásból származtatja. Az egyik ezek közül a magyar nyelven írók köre, a másik a zsidók szent könyve és a keresztyének szent könyve. A harmadik a világkultúra. Az ő identitás-közössége azonos a zsidó hitben született, a görög

kultúrában felnőtt, s a keresztény vallásra áttért Sauluséval. Eme kapcsolódásnak mindkét esetben van egy nyelvi-kulturális, azaz materiális szintje és van egy spirituális-szakrális szintje is.

Lengyel András Radnóti identitás-szerveződésének egyedi és közvetlen mintáit is differenciáltan jelölte meg. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában nem az volt a döntő a számára, hogy az angol settlement mozgalom mintájára a szegedi tanyavilág szociológia-egészségügyi felmérését végezték el. Hanem az, hogy ez a csoport „formailag a református egyetemi hallgatók Bethlen Gábor körének élcsapata volt". A munkában részt vett a zsidó Radnóti, Hont Ferenc, Reitzer Béla, Kárász Judit, a katolikus Ortutay Gyula és egy ideig Bálint Sándor, a vezető pedig Buday György volt, egy székely apa és – fia születése előtt – már református anya gyermeke. Ennek az interpretációnak is van (lehet) messze ható kisugárzása. Segíthet annak megértésében, hogy a népek országútján hazát talált magyarság miként keveredett már a honfoglalás előtt török, bolgár és más népekkel, a honfoglalás után az itt talált avarok és szlávok, a tatárjárás után betelepített szászok, ukránok, később ide érkezett lengyelek, poroszok, svábok, a 11. század óta itt lakó zsidók leszármazottaival. A magyarság genetikailag és örökölt vagy felvett vallását tekintve is határhelyzetben élt, sokféle fajból, vallásból, csoportból préselődött a Kárpát-medencében ezer éves történelmet megélt nép.

Radnóti identitásváltásában szerepet játszó harmadik mozzanat a Nyugat 1938-as anyaga. Az itt talált Fenyő László-versek, Vas István Levél Weöres Sándorhoz című alkotása és Babits Jónás könyve is befolyásolhatták Lengyel András szerint a költő döntését. Ebben az összefüggésben mindenképpen meghatározó a folyóirat térnyitása a korszakra „ráolvasható" versekre. Ugyanakkor fontos rögzíteni: ez a „ráolvashatóság" más összefüggéseket is felerősíthet és igazolhat. Arra figyelmeztet: a késő modernitás különféle alakzatait értelmezve érdemes mindig a Nyugat teljes anyagát elővenni.

A Képzelet, írás, hatalom című tanulmánykönyv meggyőzően bizonyítja: az irodalomtudomány nem lehet divatkövető. Nem „kanonizálhat", nem törvényesíthet, nem változtathat előírássá egyetlen értelmezési módot sem.

Sipos Lajos